

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЕСЕП

2012 жылғы желтоқсан

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚРҰБ) 2006 жылдан бастап жыл сайынғы негізде Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп дайындауды жүзеге асырады.

2009 жылғы қарашада мақұлданған Қазақстан Республикасының қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде дамыту тұжырымдамасына сәйкес қалыптастырылатын мемлекеттік саясат макропруденциялық реттеу жүйесін іске асыруға және, сәйкесінше, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және макропруденциялық реттеуді жүзеге асыруға жауапты орталық орган ретінде ҚРҰБ рөлін күшейтуге бағытталатын болады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі, ҚРҰБ және Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі (қазіргі ҚҚК) арасында 2007 жылғы 10 қарашада жасалған Қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі меморандумға сәйкес:

«қаржылық тұрақтылық экономикада кейіннен қаржы нарықтарын теріс түзетуге, жүйелік дағдарыстың туындауына және қаржы институттарының қаржы жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етуінің, сондай-ақ экономиканың нақты секторының іскерлік белсенділігін ұстап тұруының қабілетсіздігіне әкеп соғуы мүмкін тепе-теңсіздіктің болмауы ретінде айқындалады»

Жүйелік тәуекелдерге кешенді талдау жасау құралдарының бірі болып табылатын Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп шеңберінде қаржылық тұрақтылықты айқындайтын мынадай аспектілерді бағалау жүзеге асырылады:

- (1) қаржы ресурстары ақшаны сақтайтын және инвестициялайтын адамдар арасында қаншалықты тиімді және уақтылы қайта бөлінуде;
- (2) тәуекелдерді барабар бағалау және тиімді басқару жүзеге асырыла ма;
- (3) қаржылық күйзелістер айтарлықтай сілкіністерсіз қаржы жүйесіне сіңіп кете ала ма.

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп қаржы нарығының қатысушыларына, сондай-ақ қаржылық тұрақтылықтың проблематикасына қызығушылық білдіретін аудиторияға арналған. ҚРҰБ тәуекелдерді зерттеу және талдау, сондай-ақ қаржылық тұрақтылық саласындағы арнайы зерттеулердің нәтижелерін таратуды міндет етіп қояды.

Мазмұны

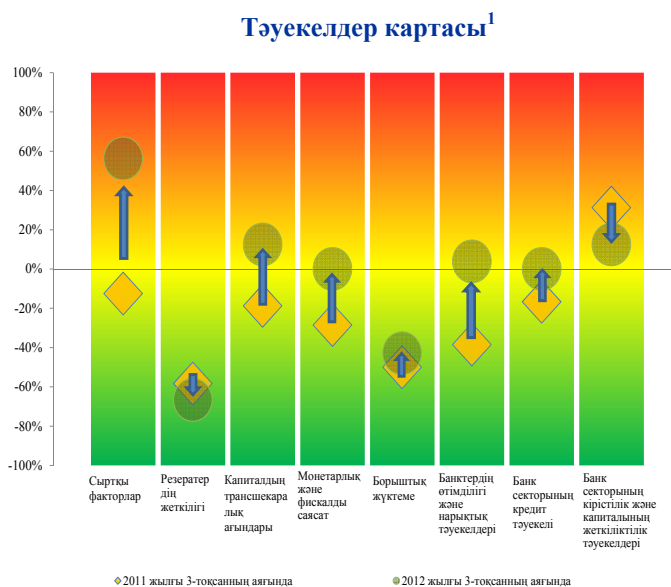
I.	Негізгі қорытындылар	1
II.	Макроэкономикалық және қаржы конъюнктурасы	4
2.1	Макроэкономикалық орта және оның орнықтылық факторлары	4
2.2	Қаржы секторының рөлі және шоғырландыру тәуекелдері	10
2.3	Қаржы нарықтарының жай-күйі	15
III.	Қаржы делдалдығы институттарының тәуекелдері	20
3.1	Банк секторының тәуекелдері	20
3.1.1	Тәуекел-профиль	20
3.1.2	Кредит тәуекелі	25
3.1.3	Өтімділік, қорландыру құрылымымен және валюталық позициямен байланысты тәуекелдер	35
3.1.4	Капиталдың жеткіліктілігі	40
3.2	Банктік емес сектордың тәуекелдері	51
3.2.1	Сақтандыру секторы	51
3.2.2	Жинақтаушы зейнетақы жүйесі	53
3.2.3	Өзге қаржы ұйымдары	57
3.3	Төлем жүйелері	60
3.3.1	Қазақстанның төлем жүйелерінің дамуы	60
3.3.2	Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел	61
3.3.3	Операциялық және техникалық тәуекелдер	63
3.4	Қаржы жүйесін реттеу және тәуекелдерді басқару	64
3.4.1	Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру	64
3.4.2	Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кенестің (ҚТК) қызметі	68
IV.	Қосымшалар	70
	Қазақстанның қаржылық тұрақтылығының индикаторлары	70

Қысқартулар мен аббревиатуралар тізімі:

АҚ	акционерлік қоғам
АӨҚО	Алматы өңірлік қаржы орталығы
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
Базель комитеті	Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті
Банк	екінші деңгейдегі банк
БҚ	бағалы қағаздар
БҚН	бағалы қағаздар нарығы
Еңбекмині	Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
ЖЗЖ	жинақтаушы зейнетақы жүйесі
ЖЗҚ	жинақтаушы зейнетақы қоры
ЖІӨ	жалпы ішкі өнім
ЖОМС	жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру
Жұмыс істемейтін кредиттер (NPL)	5 санаттағы күмәнді және үмітсіз ретінде жіктелген кредиттер
ЖШС	жауапкершілігі шектеулі серіктестік
ЗАИБЖҰ	зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар
КАБҰ	бас банктің күмәнді және үмітсіз активтерін иемденуші банктің еншілес ұйымы
Қаржымині	Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі
ҚБЕО	«Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» республикалық мемлекеттік кәсіпорны
ҚДҚК	«Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
ҚҚБ	«Қазақстан қор биржасы» АҚ
ҚҚҚ	«Қазақстан қаржыгерлерінің қауымдастығы» заңды тұлғалар бірлестігі
ҚҚС	қосымша құн салығы
ҚРСА	Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі
ҚРҰБ	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ҚРҰҚ	Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
ҚТК	Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңес
МБҚ	мемлекеттік бағалы қағаздар
МЕБҚ	мемлекеттік емес эмиссиялық бағалы қағаздар
МЗ	ақша массасы
ПКҚ	«Проблемалық кредиттер қоры» АҚ
РФ	Ресей Федерациясы
ТҚҚ	туынды қаржы құралдары
ХВҚ	Халықаралық Валюта Қоры
ХҚЕС	Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
ЭДСМ	Қазақстан Республикасы Экономикалық даму және сауда министрлігі
LTD	клиенттерге берілген банктік кредиттердің клиенттердің депозиттеріне қатынасы (loan-to-deposit ratio)
LTV	кредиттердің кредиттер бойынша кепілмен қамтамасыз ету құнынан қатынасы
ROA	активтердің рентабельділігі (Return on Assets)
ROE	капиталдың рентабельділігі (Return on Equity)
бірл.	бірлік
долл.	доллар
млн.	миллион
млрд.	миллиард
мың.	мың
тг.	теңге

I. Негізгі қорытындылар

2012ж. қаржылық тұрақтылықты және қаржылық делдалдық жүйесінің даму динамикасын айқындайтын факторлардың кешенді бағасы сыртқы сұраныстың баяулауы, сондай-ақ нарықтар құбылмалылығының аясында өткен Қаржылық тұрақтылық туралы есепте атап өтілген бірқатар аспектілердің экономикалық дамудың ағымдағы перспективада орнықтылығын көтеру үшін маңызының үлкен екендігін көрсетті (Тәуекелдер картасы).

Атап айтқанда, елдің экономикалық өсуіне негізгі үлесті үй шаруашылықтарының ішкі тұтынуының ұлғаюы қамтамасыз етуде. Негізгі капиталға инвестициялардың рөлі айтарлықтай қомақты емес, бұл нақты ЖІӨ көтеру әлеуетін шектейді. Мұндай жағдайларда ұлттық валютаның негізгі сауда әріптес елдердің валюталарына қатысты бұған дейін қалыптастырылған жете бағаламау қорының бітуі және, соған сәйкес, ҚРҰБ ағымдағы бағамдық саясатының бейтараптылығы экономиканың нақты секторының бәсекеге қабілеттілігінің іргелі негіздерін қамтамасыз ету үшін инвестициялық

белсенділікті ынталандыру мәселесін басым мәселе етеді.

Тұтастай алғанда әлемдік тауар нарықтарындағы қолайлы баға конъюнктурасы аясында 2012ж. іске асырылған экономикалық өсудің баяулау тәуекелдері ҚРҰҚ-дан трансфертті ұлғайту есебінен мемлекеттік шығыстарға қолдау көрсету қажеттігіне әкеп соқтырды. Бұл шығып қалатын салық түсімдерінің орнын толтыруға мүмкіндік берді. Сонымен қатар бюджеттің ҚРҰҚ-ға тәуелділігі ұзақ мерзімді сипатта болуы мүмкін, ал болашақта бюджеттің мұнайға жатпайтын тапшылығын төмендетуге және фискалды жүйеге салынған қарсыциклдік қағидатын іске асыруға көп уақыт пен күш қажет болады.

Кәсіпорындар мен тұрғындар тарапынан кредиттік ресурстарға деген жоғары сұраныс сақталуда. Сонымен бірге банктердің кредиттік ресурстарды ұсынуы шектеулі және жүйе бойынша біркелкі бөлінбеген. Нарықта банктік қызметтер үлесін өсіру саясаты және, тиісінше, орташа банктердің, оның ішінде шет елдің қатысуы бар банктердің тарапынан кредиттеу қарқынының жоғары болуы аса ірі банктердің тәуекелдерді қабылдауға бейімділігінің төмен болуымен өтелуде. Жұмыс істемейтін кредиттер портфелімен ауыртпалық салынбаған шет елдің қатысуы бар банктердің және көлемі жағынан орташа банктердің кредиттік өнімдерге баға белгілеудің едәуір икемді саясатын жүргізуге мүмкіндігі бар, сондай-ақ өнеркәсіпті белсенді түрде кредиттеуде. Екінші жағынан, ірі банктер қосымша шығындарды шектеуге тырысуда және, соған сәйкес, несие портфелінің дүмпуі кезеңінде жинақталған кредиттерге, атап айтқанда құрылыс және қызмет көрсету секторына қолдау көрсетуге көңіл бөлуде, яғни қосымша тәуекелдерді қабылдауда сақтық танытуда. Нәтижесінде аса ірі банктердің нарықтағы үлесінің 5 жылда 13%-ға төмендеуі еншілес

¹Тәуекелдер картасы 68 көрсеткіш негізінде құрастырылған. Тәуекелдердің өсуі немесе төмендеуі әр индикатордың статистикалық үлестірімінің перцентилі негізінде есептелген динамика мен деңгейлі мәндерді бағалау арқылы анықталады. «Тәуекелдер картасында» қолданылатын банктік сектордың деректері 2009ж. 1 тоқсанынан 2012ж. 3 тоқсанына дейін БТА банкті ескерусіз есептелген. Әдістеме жайында толық мағлұматтамаларды 2007ж. желтоқсан айындағы Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есебінде табуға болады.

банктер үлесінің өсуінен гөрі басқа орташа банктердің нарықтық үлесінің айтарлықтай ұлғаюымен қатар жүрді.

Тиісінше, қаржы нарығындағы бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында банктер баланстарын проблемалық активтерден белсенді түрде тазартуы тиіс. Сонымен қатар банктер мәлімдеген оларды КАБҰ-ға, ҚРҰБ құрған ПҚҚ-ға беру түріндегі және үмітсіз берешекті кешіру нысанындағы тазалау құралдарын пайдаланудың әлеуеті заңнамада берілген мүмкіндіктерге сәйкес келмейді.

Тұтынушылық белсенділіктің көтерілуі, халық кірісінің өсуі және өнеркәсіптік өндірістің баяулауы жағдайында банктер қысқа мерзімді тұтынушылық кредиттеуді артығырақ көре бастады. Мұнымен байланысты кредиттік тәуекелдердің ағымдағы деңгейі мардымсыз, алайда, егер кірістің өсімінен халықтың борыштық жүктемесінің өсу қарқынының басым болуы сақталатын болса, ол бақылауды талап етеді.

Банктерді қорландыру құрылымындағы қысқа мерзімді міндеттемелер үлесінің айтарлықтай болуынан, сол сияқты банкаралық кредиттеу нарығының және қосымша өтімділік тартуға арналған кепілдердің шектеулі болуынан өтімділіктің жоғары деңгейіне қолдау көрсетуін жалғастыруда.

Валюталық позиция бойынша қолданыстағы реттеу талаптарын сақтау банктер үшін белгілі бір қиындықтар туындатып отырған жоқ. Баланстық және баланстан тыс шоттар бойынша жалпы алғандағы валюталық позицияның есебі баланстық шоттардағы орын алған валюталық тәуекелдерді шартты талаптармен немесе шартты міндеттемелермен «өтеуге» мүмкіндік береді. Валюталық тәуекелді жақсырақ бақылау үшін туынды қаржы құралдарымен мәмілелердің жалпы көлеміне белгілі бір лимиттерді белгілеу есебінен реттеу талаптарын жетілдіру қажеттігі ұлғая түсуде.

Шет елдің қатысуы бар бірқатар банктердің кредиттік тәуекелдерін төмендету үшін «бас компаниялардың» кепілдіктерін пайдалану мүмкіндіктерін шектеу жөніндегі ҚРҰБ қабылдаған шаралар банктік қызметтер нарығындағы талаптарды реттеуге мүмкіндік берді және олар жеткілікті болып табылады.

Кредиттеу құрылымын реттеу және кредиттік белсенділікке қажетті қарқын беру мақсатында орта мерзімді қорландырудың борыштық нарығын белсендірек пайдаланбайынша банктер өсудің мүмкіндіктерін толыққанды пайдалана алмайды. Мемлекеттік қаржылық қолдау көрсету бағдарламалары қорландыру нарығының баға өлшемдерін бұрмаламауы немесе дағдарыс кезінде жоғалған бәсекелестік позицияларды қалпына келтірудің құралы ретінде қарастырылмауы және банктерді қорландыруға, оның ішінде нарықтық қағидаттармен капиталдың сыртқы нарықтарынан тартпауға ынталандырмауы тиіс.

Теріс макроэкономикалық сценарийдің іске асырылуының банктердің капиталы жеткіліктілігінің ағымдағы деңгейіне әлеуетті әсерін бағалау күтілетін шығындар көлемінің салыстырмалы түрде жоғары болуына қарамастан, жүйенің кредиттік портфель үшін теріс күйзелістерді сіңіру қабілетінің жақсарғанын көрсетіп отыр. Банк жүйесінің стресс-тестілер нәтижелері бойынша қосымша капиталға деген қажеттілігі өткен Қаржылық тұрақтылық туралы есепте келтірілген осындай бағамен салыстырғанда төмен.

Болашақта банктердің қаржы циклінің түрлі кезеңдеріне провизиялар қалыптастыруға арналған шығыстарына түсетін салмақты реттеу динамикалық провизиялар жүйесін енгізумен қамтамасыз етілетін болады. Бұдан басқа банктердің жүйеге тән тәуекелдердің іске

асырылуынан болған теріс әсерлерді ауыртпалықсыз қабылдау қабілеті капитал сапасын арттыруды және капитал жеткіліктілігі жөнінде Базель III бойынша ұсынылған ең төменгі деңгейлерден жоғары деңгейде талаптар белгілеуді талап етеді. Капитал жеткіліктілігінің болашақтағы көтеріңкі мәндерін ескере отырып, капиталды жаңа нормативтерге сәйкес келтіру үшін жеткілікті кірістіліктің тиісті бағдарлары да банктерді кредиттік белсенділікті көтеруге ынталандыруы тиіс. Бұдан басқа тәуекелдерді басқарудың ішкі жүйелеріне баса назар аударып, операциялық қызметтің тиімділігін өсіру қажет.

Тұтастай алғанда, банк секторының сапасын, даму динамикасын және экономиканы қаржыландырудағы ролін арттыру үшін баланстардың сапалы құрылымын жақсартуды банктердің ынталандыруына және олардың «тәуекелге деген тәбетін» өсіруге бағытталған шаралар қажет.

Банк секторының экономиканы қаржыландыруға қосатын үлесін арттыру міндеті қаржы нарығындағы басқа сегменттерде жұмыс істеудің бәсекелестік талаптарының жақсаруына да тікелей байланысты. Инвестициялық мүмкіндіктер мен тәуекелдерді барынша әртараптандыруды қамтамасыз ету, айтарлықтай институционалдық шоғырлануға жол бермеу, жекелеген сегменттерде негізсіз бәсекелестік артықшылықтар құрмау және қаржылық қызметтерді тұтынушылар алдында есеп беру деңгейін көтеру қажет.

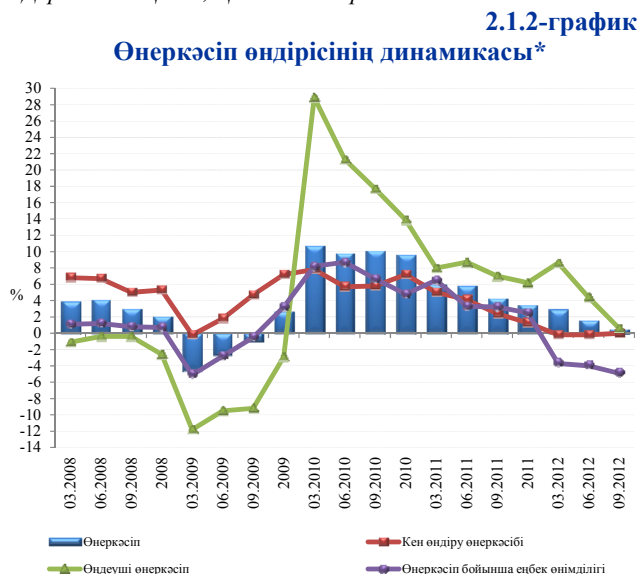
II. Макроэкономикалық және қаржы конъюнктурасы

2.1. Макроэкономикалық орта және оның орнықтылық факторлары

Әртараптандырудың әлсіз болуына және сыртқы баға конъюнктурасы мен сұранысқа қатты тәуелді болуына, сондай-ақ әлемдік экономиканың, әсіресе Еуроодақ және Қытай экономикаларының даму перспективаларының белгісіздігіне байланысты Қазақстанның іскерлік белсенділігінің өсу алауеті шектеулі.

Ескерту: *Жалпы қосылған құнның өсуіне үлес
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Ескерту: *Нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен
Дерек көзі: ҚРСА

2012ж. сырттан сұраныстың төмендеуі, сондай-ақ Қазақстандағы ірі мұнай өндіру кәсіпорны «Теңізшевройл» ЖШС кен орнында күрделі жұмыстардың жүргізілуі нәтижесінде өңделмеген мұнай мен табиғи газды, темір кенін өндіру көлемінің қысқаруы есебінен тау-кен өндіру өнеркәсібінің өсу қарқынының баяулауы байқалады.

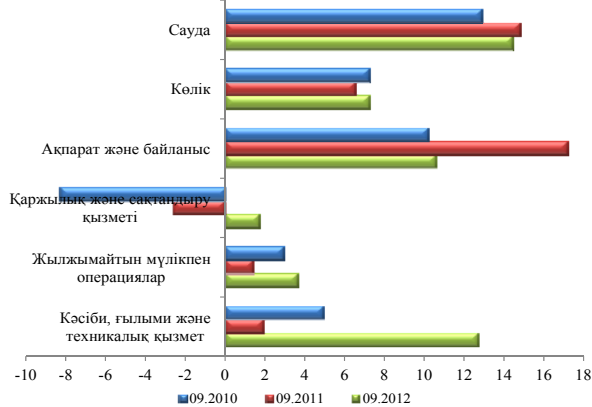
2012ж. экономикалық өсудің баяулауы байқалады, атап айтқанда ЖІӨ-нің 2012ж. 9 айда нақты өсуі өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 7,2%-дан 5,2%-ға дейін төмендеді. 2012ж. қызметтер саласы (ЖІӨ-нің өсуіне үлесі 4,5%-ды құрады) экономиканың өсуіне қолдау көрсеткен іс жүзіндегі жалғыз қаржы көзі болды. Өнеркәсіп үлесі айтарлықтай төмендеді (0,2%-ға дейін), құрылыс секторының экономиканың өсуіндегі рөлі бұрынғысынша төмен (0,3%). Ауыл шаруашылығының үлесі теріс көрсеткішпен (-0,5%) қалыптасты және ол Қазақстанның негізгі астық өндіретін өңірлеріндегі қуаңшылық нәтижесінде өткен жылмен салыстырғанда астық өнімінің 2 есе төмендеуімен байланысты болды (2.1.1-график).

Өнеркәсіп өндірісінің баяулауына өңдеуші өнеркәсіптің өсу қарқынының 2012ж. 9 айда өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда көбіне металлургия өнеркәсібі көлемінің металл бағасының төмендеуі және сыртқы сұраныстың қысқаруы нәтижесінде 1,2%-ға төмендеуі есебінен 7%-дан 0,6%-ға айтарлықтай қысқаруы әсер етті (2.1.2-график). Бұл ретте 2012ж. өңдеуші өнеркәсіптегі аздаған өсім тамақ өнімдері мен сусындарды шығарумен, жеңіл және химия өнеркәсібімен, машина жасау және мұнай қайта өңдеу өнімдерімен қамтамасыз етілді.

Әлемдік нарықтарда мұнай бағасының айтарлықтай қолайлы деңгейіне қарамастан, 2012ж. сырттан сұраныстың төмендеуі, сондай-ақ Қазақстандағы ірі мұнай өндіру кәсіпорны «Теңізшевройл» ЖШС кен орнында күрделі жұмыстардың жүргізілуі нәтижесінде өңделмеген мұнай мен табиғи газды, темір кенін өндіру көлемінің қысқаруы есебінен тау-кен өндіру өнеркәсібінің өсу қарқынының баяулауы байқалады.

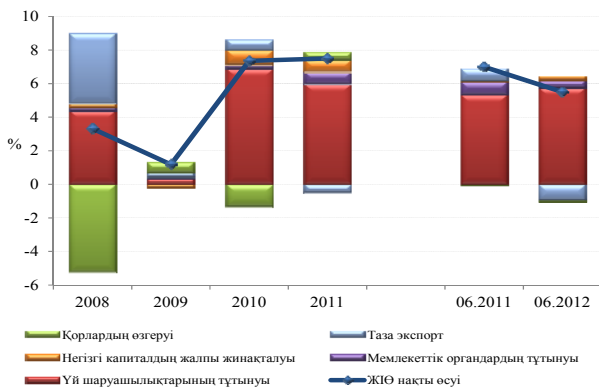

2.1.3-график
Қызмет көрсету аясы салаларының динамикасы*

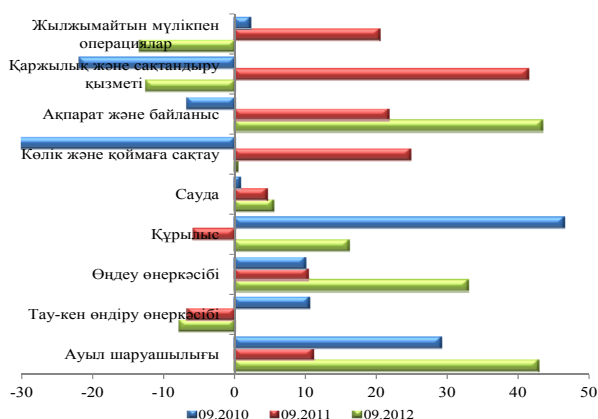
Ескерту: *Нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен
Дерек көзі: ҚРСА

2.1.4-график
Жиынтық сұраныс компоненттерінің ЖІӨ өсіндегі үлесі*

Ескерту: *Нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.1.5-график
Негізгі капиталға инвестициялардың динамикасы*

Ескерту: *Нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен
Дерек көзі: ҚРСА

мұнай-газ секторында мемлекеттің қатысуын күшейту жөніндегі саясатына сәйкес Қарашығанақ жобасына 10%-дық қатысу үлесін мемлекеттің сатып алуымен байланысты болды.

Бұдан басқа көптеген тау-кен өнеркәсіптік кәсіпорындарында заттай және моральдық тозған қорлардың жинақталуы еңбек өнімділігіне теріс ықпал етеді, бұл өнеркәсіп өндірісінің ұзақ мерзімді перспективада өсу әлеуетін шектейді.

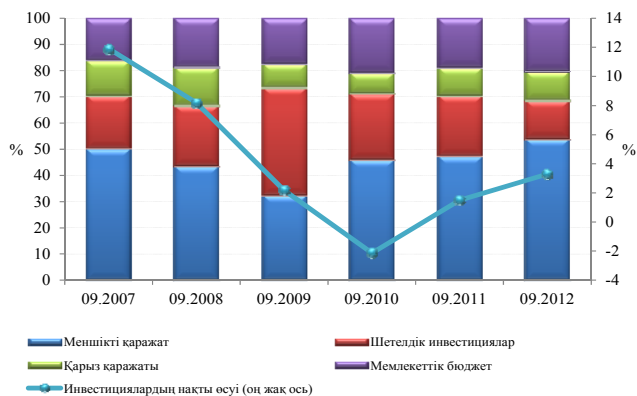
Өнеркәсіптің баяулауы негізгі «қозғаушы» 2012ж. дәстүрлі түрде сауда, көлік, ақпарат және байланыс болған қызметтер саласының өсуімен өтелді (2.1.3-график). Қызметтер секторындағы іскерлік белсенділіктің жоғары болуына үй шаруашылықтарының тұтынушылық кредиттің және жалақының өсуімен ынталандырылатын тұтынуға арналған шығыстарының өсуі (2012ж. 9 айда ЖІӨ-дегі үлесі 5,8% құрады) есебінен қолдау көрсетілді (2.1.4-график).

Таза экспорттың теріс үлесі (-0,9%) экспорттың өсуімен салыстырғанда импорттың айтарлықтай жылдам қарқынмен өсуіне байланысты болды. Мемлекеттік басқару органдары тұтынуының ЖІӨ-дегі үлесі 0,4%-ға дейін төмендеді.

Инвестициялардың экономиканың өсіндегі рөлі бұрынғысынша өте аз – негізгі капиталға инвестициялардың нақты өсуі 2011ж. осындай кезеңімен салыстырғанда 2012ж. 9 айда 3,3% құрады. Бұл ретте салалардың инвестициялық тартымдылығы әр түрлі. Атап айтқанда инвестициялардың орташа алғандағы нақты өсуі ауыл шаруашылығында, өндеуші өнеркәсіпте, құрылыста, ақпарат пен байланыста 12%-дан 34%-ға дейін ұлғайды. Сонымен бірге инвестициялардың нақты көлемі тау-кен өндіру өнеркәсібінде, қаржы және сақтандыру қызметінде, жылжымайтын мүлікпен операцияларда орташа алғанда 11,2%-ға төмендеді (2.1.5-график).

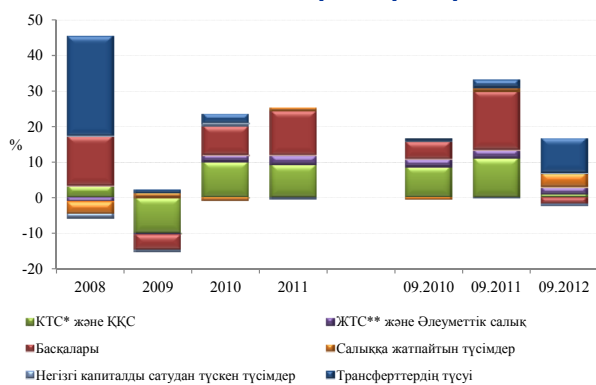
Қарыз қаражатына қол жеткізудің шектеулі болуынан кәсіпорындардың меншікті қаражаты бұрынғысынша негізгі капиталға инвестицияларды қаржыландырудың негізгі көзі болып қалуда (2.1.6-график). Шетелдік инвестициялар үлесінің 2 есеге жуық қысқаруы Қазақстан Республикасы Үкіметінің стратегиялық

2.1.6-график
Негізгі капиталға инвестицияларды қаржыландыру көздері

Дерек көзі: ҚРСА

2.1.7-график
Түсімдердің өсіндегі салықтар мен мемлекеттік бюджетке басқа түсімдердің үлесі

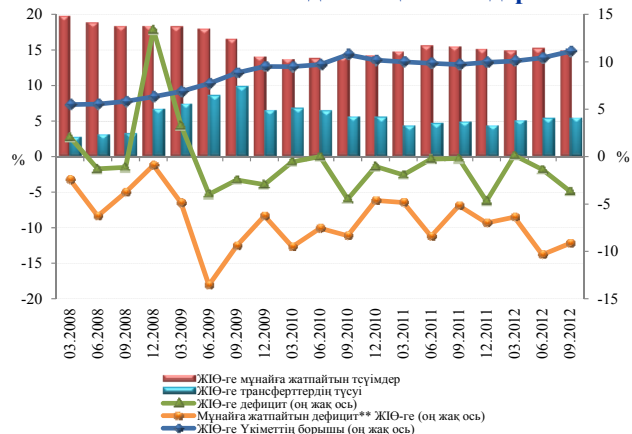

Ескерту: *КТС – корпоративтік табыс салығы

**ЖТС - жеке табыс салығы

Дерек көзі: Қаржымині, ҚРҰБ есептері

2.1.8-график
Мемлекеттік бюджеттің өлшемдері*

Ескерту: *Жылдық көрсетумен

**ҚРҰҚ-дан трансферттерді иегергенде

Дерек көзі: Қаржымині, ҚРҰБ есептері

Мемлекеттің экономикаға қатысуының өсуіне қарамастан, мемлекеттік бюджет экономикалық өсудің баяулауы және түсімдердің өсу қарқынының төмендеуі нәтижесінде көбіне ҚРҰҚ-дан трансферттерден тәуелділіктің өсуі кезінде әлеуметтік міндеттемелерді орындауға бағдарланған.

Мемлекеттік бюджетке түсімдердің өсуі 2011ж. 9 айдағы 33%-дан 2012ж. 9 айда 15%-ға дейін төмендеді. Негізгі төмендеу корпоративтік табыс салығы мен қосымша құн салығы бойынша болды (түсімдердің өсуіне үлес 11%-дан 1%-ға дейін төмендеді), бұл аванстық төлемдердің азаюымен, резидент еместердің Қарашығанақ жобасындағы үлестерін сатуы нәтижесінде құрылған «Өнімді бөлу туралы түпкілікті келісімдегі үлестерді басқару жөніндегі компания» ЖШС салық төлеуден босатумен, сондай-ақ Қарашығанақ жобасының қатысушыларына² ҚҚС³ қайтарумен байланысты болды (2.1.7-график).

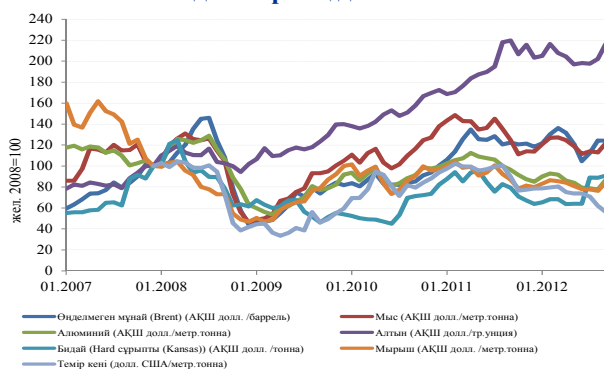
Түсімдердің өсу қарқынының баяулауы мемлекеттік шығыстардың өсу қарқынына қолдау көрсету мақсатында ҚРҰҚ-дан трансферттердің ұлғаюымен өтелді. Нәтижесінде шығыстардың өсуі 2012ж. 9 айда 2011ж. осындай кезеңімен салыстырғанда 18%-ды құрады. Шығыстар құрылымында ағымдағы шығындар дәстүрлі түрде ең көп бөлігін (68,5%) құрайды және негізінен әлеуметтік қамсыздандыруға, білім беру мен денсаулық сақтауға жіберіледі. Күрделі шығындардың өсу қарқыны 2012ж. 9 айда 2011ж. осындай кезеңіндегі 1%-бен салыстырғанда 11,6%-ға дейін ұлғайды және көбіне қорғаныс, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылыққа, білім беруге, көлік пен коммуникацияларға бағытталды.

Мұнайға жатпайтын түсімдердің тиісті өсуі болмаған кезде мемлекеттік бюджет шығыстарының ұлғаюы мұнайға жатпайтын тапшылықтың 2011ж. 9 айдағы 5,2%-дан 2012ж. 9 айда 9,2%-ға дейін кеңеюіне әкеп соқты (2.1.8-график).

² Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің «Мемлекеттік бюджеттің 2012ж. тоғыз айында орындалу қорытындылары туралы» мәселе бойынша материалдарына сәйкес;

³ ҚҚС – қосымша құн салығы

2.1.9-график
Шикізат тауарларының әлемдік бағалары индекстерінің динамикасы

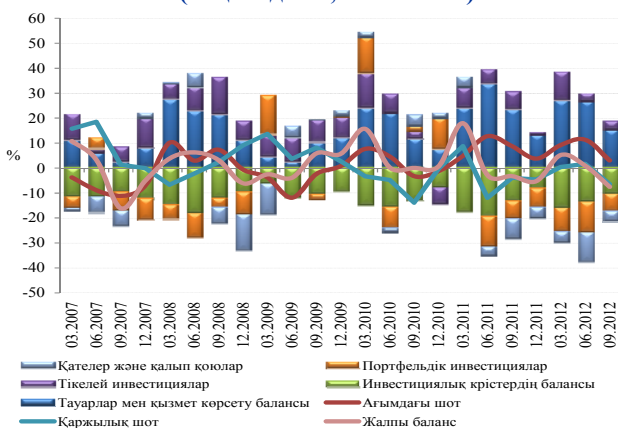
Дерек көзі: ThomsonReuters (Datastream), ҚРҰБ есептері

2.1.1-кесте
Шикізат тауарлары бағаларының консенсус-болжамы (АҚШ долл.)

Тауарлар	12. 12	04.13	06. 13	10. 13	12. 13
Brent, бір баррель үшін	110	109	108	106	105
Бидай, бір тонна үшін	869	887	890	892	900
Алтын, бір тр. унция үшін	1 732	1 730	1 733	1 736	1 739
Мыс, бір тонна үшін	7 892	7 901	7 911	7 917	7 922
Алюминий, бір тонна үшін	1 997	2 067	2 090	2 112	2 133
Мырыш, бір тонна үшін	1 946	2 032	2 056	2 080	2 100
Темір кені, бір тонна үшін	115	120	125	122	125

Дерек көзі: Bloomberg, 2012ж.30.11. жағдай бойынша

2.1.10-график
Төлем балансының негізгі өлшемдері (тоқсандағы, ЖІӨ-ге %)

Дерек көзі: ҚРҰБ

Экономиканың нақты секторының бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын ішкі және сыртқы факторлар динамикасының жиынтығы 2012ж. бұған дейінгі жинақталған ұлттық валютаның жете бағаланбауымен байланысты баға қорының таусылуына әкеп соқты.

2012ж. сыртқы сұраныстың төмендеуі және экспортталатын тауарлардың негізгі тобы бағаларының құбылмалылығы Қазақстан экспортының өсу қарқынының аздап төмендеуіне негіз болды, сонымен қатар ішкі сұраныстың күшеюі импорттың өсуін ынталандырды, бұл тауарлар мен қызметтер балансы оң сальдосының 2012ж. 9 айда 10,2%-ға қысқаруында көрініс тапты (2.1.9, 2.1.10-графиктер). Өсім сандық фактор есебінен импорттың іс жүзінде барлық тауар номенклатурасы бойынша байқалды. Бұл ретте айтарлықтай өсу инвестициялық тауарлар тобы бойынша байқалды. Сауда балансы мен қызметтер балансының төмендеуі төлем балансының инвестициялық кірістері бабы бойынша капиталдың әкетілуінің баяулауымен ішінара өтелді. Нәтижесінде ағымдағы операциялар шоты 2011ж. осындай кезеңімен салыстырғанда 2012ж. 9 айда 8,6%-ға, бірақ оң болып (2012ж. 9 айда ЖІӨ-нің 3,1%) қысқарды.

Ағымдағы шоттың оң сальдосының қысқаруымен қатар төлем балансының қаржылық шоты бойынша капиталдың әкетілуі байқалады.

Бұл Қазақстанның Қарашығанақ жобасындағы 10%-дық үлесті иемденуі нәтижесінде Қазақстанға тікелей инвестициялардың таза әкелуінің төмендеуімен және бір мезгілде ҚРҰҚ шетелдік активтерінің өсімінен портфельдік инвестициялар бойынша таза әкетілудің ұлғаюымен, сондай-ақ қазақстандық банктердің борыштық міндеттемелерінің төмендеуімен түсіндіріледі.

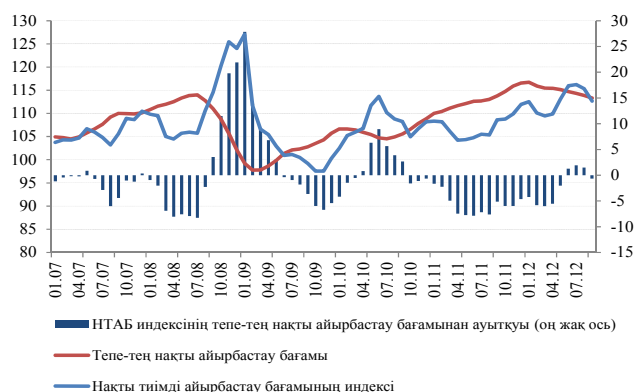
Бұл ретте Қарашығанақ жобасының коммерциялық іске асырыла бастауы, мұнай мен металдардың жоғары бағасының сақталуы, мұнай қорының деңгейі мен өндірілуінің қысқаруы Қазақстанның төлем балансының орнықтылығына орта мерзімді перспективада қолдау көрсететін болады (2.1.1-кесте, 1-бокс). Тұтастай алғанда, сыртқы баға конъюнктурасының 2012ж. басынан бастап сауданың талаптарына оң әсер етуіне қарамастан, минерал өнімдері мен металдардың әлемдік бағасының 2012ж. 3-тоқсанда төмендеуі экспорттық бағалар индексінің және, тиісінше, сауда талаптары индексінің нашарлауына әкеп соқты (2.1.11-график).

2.1.11-график
Сауда талаптары (2009 жел. =100)

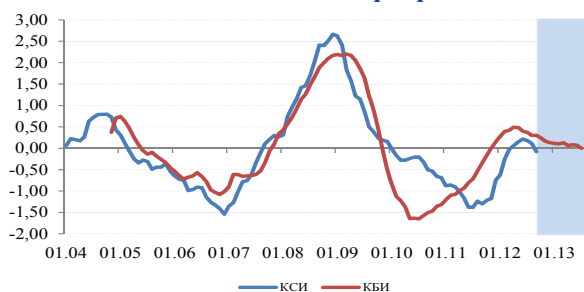
Дерек көзі: ҚРҰБ

2.1.12-график
НТАБ және тепе-тең нақты айырбастау бағамы⁴

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.1.13-график
Қазақстан экономикасының басым және сәйкес келетін индикаторлары⁵

Ескерту: КБИ оның басым құрамын көрсету мақсатында оңға қарай 10 айға жылжытылды

Дерек көзі: ҚРҰБ

Өз кезегінде, елдің баға бәсекесіне қабілеттілігінің басқа индикаторы – НТАБ⁶ – 2012ж. 9 айда түрлі бағыттағы көрсеткішті көрсетті. Динамика талдау жасалып отырған кезең ішінде мұнай бағасының құбылмалылығының жоғары болуына және еліміздің негізгі сауда әріптестерінің ұлттық валюталары, негізінен, Ресей рублі бағамдарының тиісті өзгеруіне байланысты болды (2.1.12-график). Нәтижесінде 2012ж. қыркүйектің соңындағы жағдай бойынша өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда нақты тиімді бағамның 3,8%-ға нығаюы байқалады.

Сонымен қатар, ҚРҰБ бағалауынша, айырбастау бағамының ағымдағы деңгейлерінде оның нақты көрсеткіштері іс жүзінде тепе-теңдік мәніне жақын болды, бұл бағам саясатының бейтараптылығын және оның елдің экономикасында қалыптасып жатқан іргелі факторларға сәйкестігін білдіреді.

Тұтастай алғанда, халықаралық қаржы ұйымдарының болжамдарына сәйкес әлемдік экономиканың, оның ішінде Еуроаймақ пен Қытай экономикаларының одан әрі баяулауы сыртқы факторларға тәуелділігінің жоғары болуы салдарынан болашақта Қазақстан экономикасының өсу қарқынын шектейтін болады. Мәселен, ХВҚ Қазақстанның ЖІӨ⁷ нақты өсуін 2012ж. 5% және 2013ж. 5,7% деңгейінде болады деп бағалайды, ЭДСМ Қазақстанның ЖІӨ⁸ өсуін тиісінше 5% және 6% деңгейінде болжайды.

Бұл ретте өзгермелі нүктелерді айқындауға арналған үдемелі композиттік индикатордың динамикасы жақын арадағы 10 айда елдегі іскерлік белсенділік деңгейі үшін Қазақстанның негізгі сауда-әріптес

⁴ Нақты тең үлесті айырбастау бағамы қателері мынадай теңдеу негізінде түзетіле отырып, векторлық авторегрессия моделінің көмегімен (VECM) бағаланды (барлық ауыспалылар логарифмдік нысанда берілген):

$eqreer = 3,03 + 0,17tot - 0,04nfa\_prod + 0,14greal$,

мұндағы tot – сауда талаптары, nfa_prod – таза сыртқы активтердің өнеркәсіп өндірісіне ара-қатынасы, greal – мемлекеттік шығыстар.

⁵ Композиттік басым индикатор (КБИ) 5 сандық индекс негізінде құрылған: мұнай бағасының индексі, АҚШ іскерлік белсенділігінің композиттік индексі, IFO World Economic Survey, M2 ақша массасының индексі, активтер бағасының индексі және КРСА корпоративтік пікіртерімінің негізіндегі өнеркәсіп өнімінің өсетінін, түпкілікті өнім мен тауар қорларына деген сұранысты сипаттайтын 3 сапалық көрсеткіш. Экономиканың ағымдағы даму динамикасын сипаттайтын композиттік сәйкестік индексі (КСИ) 4 индекс негізінде құрылған: өндіріс индексі, жұмыспен қамту индексі, нақты жалақы индексі, сауда көлемінің индексі.

⁶ НТАБ – нақты тиімді айырбастау бағамы

⁷ 2012ж. арналған болжам ХВҚ қызметкерлері миссиясының 05.12.2012ж. қорытынды мәлімдемесіне сәйкес жасалған. 2013 жылға арналған болжам ХВҚ ел бойынша ақпаратына сәйкес.

⁸ 2012 жылға арналған болжам 25.12.2012ж. жағдай бойынша нақтыланған. 2013 жылға арналған болжам Қазақстан Республикасының Үкіметі мақұлдаған Қазақстан Республикасының 2013-2017 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес жасалған.

елдерінің экономикаларын қалпына келтірудің белгісіздігімен және, соған сәйкес, өнеркәсіп өнімдерін өндірудің өсу перспективалары бөлігінде нақты сектордың пессимистік көңіл-күйімен байланысты тәуекелдердің болатындығын көрсетеді (2.1.13-график).

1-бокс

Төлем балансының 2012-2015 жылдарға арналған сценарийлік болжамы

2012ж. қорытындылары бойынша экспортталатын тауарлар бағасының 2012ж. 2-тоқсанда құлдырауы есебінен төлем балансының ағымдағы шоты профицитінің қысқаруы, сондай-ақ оларға деген сыртқы сұраныстың төмендеуі күтіледі.

Мұнайдың бір баррель үшін 90 АҚШ долл. деңгейіндегі әлемдік бағасы жағдайында 2013-2015 жылдары сауда баласының оң сальдосының қысқаруы жалғасады. Бұл ретте шетелдік инвесторларға кірістер төлемі жоғары деңгейде сақталып, мұнай экспортының шығынын өтейді. Нәтижесінде ағымдағы шоттың оң сальдосы 2013-2015 жылдары ЖІӨ-нің 1,9-2,5% аралығындағы шекте болуы мүмкін. Сонымен қатар Қазақстанға тікелей инвестициялар ағынының төмендеуі және онымен бірге ҚРҰҚ сыртқы активтерін өсірудің айтарлықтай қарқынының сақталуы капиталмен және қаржымен жүргізілетін операциялар шотының тапшылығына әкеп соғады. Нәтижесінде елдің төлем балансы ЖІӨ-нің (-)0,1 – 1% шегінде қалыптасады.

1-кесте

Төлем балансының 2012-2015 жылдарға арналған болжамы, млрд. АҚШ долл. (2012ж. қарашадағы жағдай бойынша)

	2011	2012	2013 (болжам)			2014 (болжам)			2015 (болжам)		
	нақты	бағалау	60 АҚШ долл.	90 АҚШ долл.	120 АҚШ долл.	60 АҚШ долл.	90 АҚШ долл.	120 АҚШ долл.	60 АҚШ долл.	90 АҚШ долл.	120 АҚШ долл.
А. Ағымдағы шот	13,6	11,1	-3,4	5,9	14,6	-2,8	5,4	13,9	-2,2	6,8	15,1
ЖІӨ-нің %-мен	7,3	5,3	-1,7	2,5	5,5	-1,3	1,9	4,4	-1,0	2,1	4,0
Сауда балансы	47,9	44,1	19,4	34,8	49,7	19,5	33,6	49,0	21,0	36,3	51,8
Экспорт (fob)	88,5	90,5	57,2	78,8	100,7	57,5	78,6	104,0	59,8	83,2	112,9
Импорт (fob)	-40,5	-46,4	-37,8	-44,0	-51,0	-38,0	-44,9	-55,0	-38,7	-46,9	-61,0
Қызмет көрсету балансы	-6,4	-7,6	-7,1	-7,4	-7,5	-7,1	-7,5	-7,7	-7,7	-8,3	-8,9
Кірістер мен трансферттер балансы	-27,9	-25,4	-15,7	-21,5	-27,5	-15,1	-20,7	-27,4	-15,5	-21,2	-27,8
В. Капиталмен және қаржымен жүргізілетін операциялар шоты	-13,3	-11,5	-0,3	-6,2	-13,0	2,0	-5,1	-12,0	0,6	-7,0	-16,0
В-1. Капиталмен және қаржымен жүргізілетін операциялар шоты (қысқа мерзімді капиталды қоспағанда)	-2,2	-1,4	3,1	-1,9	-7,4	4,7	-2,3	-7,6	1,5	-5,2	-13,1
Тікелей инвестициялар (нетто)	9,1	8,8	4,6	4,7	4,8	4,1	3,2	3,5	1,6	1,7	-1,3
Портфельдік инвестициялар	-12,9	-14,1	0,0	-7,1	-12,8	0,2	-7,0	-12,7	-0,6	-7,4	-13,0
Басқа ұзақ мерзімді инвестициялар (нетто)	1,7	3,9	-1,4	0,5	0,6	0,5	1,4	1,6	0,5	0,5	1,3
В-2. Қысқа мерзімді капитал	-11,1	-10,0	-3,4	-4,3	-5,6	-2,8	-2,8	-4,5	-0,9	-1,8	-3,0
С. Жалпы баланс	0,3	-0,3	-3,7	-0,3	1,6	-0,8	0,3	1,9	-1,6	-0,3	-0,9
ЖІӨ-нің %-мен	0,2%	-0,1%	-1,9%	-0,1%	0,6%	-0,4%	0,1%	0,6%	-0,7	-0,1%	-0,2%
Резервтік активтері ҚҰБ	-0,3	0,3	3,7	0,3	-1,6	0,8	-0,3	-1,9	1,6	0,3	0,9
Анықтама ретінде:											
ЖІӨ (нақты өсу, %-бен)	107,5	105,8	102,0	106,0	106,0	102,7	106,1	106,1	103,7	107,6	107,6

Дерек көзі: ҚРҰБ

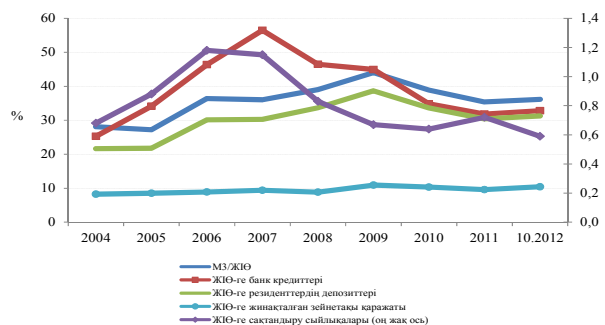
Мұнай бағасының бір баррель үшін 60 АҚШ долл. дейін төмендеуі тауарлар экспортының одан әрі қысқаруына әкеп соғады, ал тауарлар импорты экономиканың өсу қарқынының және ішкі сұраныстың қысқаруы салдарынан төмендейді. Сонымен қатар тауарлар экспортының қысқаруы резидент еместерге төленетін кірістердің төмендеуімен де нивелирленеді, соған байланысты бүкіл болжанған кезең ішінде ағымдағы операциялар шотының тапшылығы ЖІӨ-нің 1,7%-нан аспайды деп күтіледі. Бұл тапшылық сақталып қалған тікелей инвестициялардың нетто-ағынымен және ҚРҰҚ сыртқы активтерінен қаражаттың ағынымен ішінара қаржыландырылатын болады, бұл капиталмен және қаржымен жүргізілетін операциялардың шоты бойынша оң сальдоға ықпал ететін болады. Нәтижесінде, 2013-2015 жылдары жалпы төлем балансының тапшылығы ЖІӨ-нің 2%-нан аспайды, бұл халықаралық резервтерді тауарлар мен қызметтердің импортын жеткілікті деңгейде қаржыландыру үшін сақтауға мүмкіндік береді.

Егер бірінші жағдайда экспортқа деген сұраныстың қысқару әсері едәуір көрінсе, 2013-2015 жылдары мұнай бағасы бір баррель үшін 120 АҚШ долл. болған кезде тауарлардың экспорты 100 млрд. АҚШ долл. деңгейінен асады. Бұл ретте айтарлықтай экспорттық түсімдер импортқа деген сұраныстың және резидент еместерге төленетін кірістердің ұлғаюымен нивелирленеді. Нәтижесінде ағымдағы шоттың профициті 2013-2015 жылдары ЖІӨ-нің 4,0-5,5%-ы шегінде болады. Бұл ретте ҚРҰҚ сыртқы активтерін өсіру қарқынының ұлғаюы нәтижесінде капиталмен және қаржымен жүргізілетін операциялар шоты бойынша тапшылықтың ұлғаюы күтіледі. Нәтижесінде барлық болжамды кезеңде жалпы төлем балансы ЖІӨ-нің (-)0,2% – (+)0,6% аралығындағы шекте болады деп күтіледі, бұл жалпы алғанда, ҚРҰБ халықаралық резервтерін ұлғайтуға мүмкіндік береді.

2.2 Қаржы секторының рөлі және шоғырландыру тәуекелдері

Кредит алушылар тарапынан кредиттік ресурстарға жоғары сұранысқа қарамастан, экономиканың нақты секторын кредиттеуді ұстап тұратын банктердің төмен тәуекел-тәбеті басты фактор болып қалып отыр. Бұл ретте қолда бар кредиттердің ұсынысы тәуекелдердің барынша төмен деңгейі, сондай-ақ салынған қаражаттың барынша жоғары айналымдылығы тән экономиканың жекелеген секторларымен шектеледі. Шетелдің қатысуы бар банктер тарапынан бәсекелестіктің жоғары деңгейі банк секторы шоғырлануының төмендеуіне әкеледі және басқа банктерді кредиттік саясат талаптарын қайта қарауға ынталандыратын болады.

2.2.1-график
Қазақстандағы қаржылық қатынастардың даму «тереңдігі»

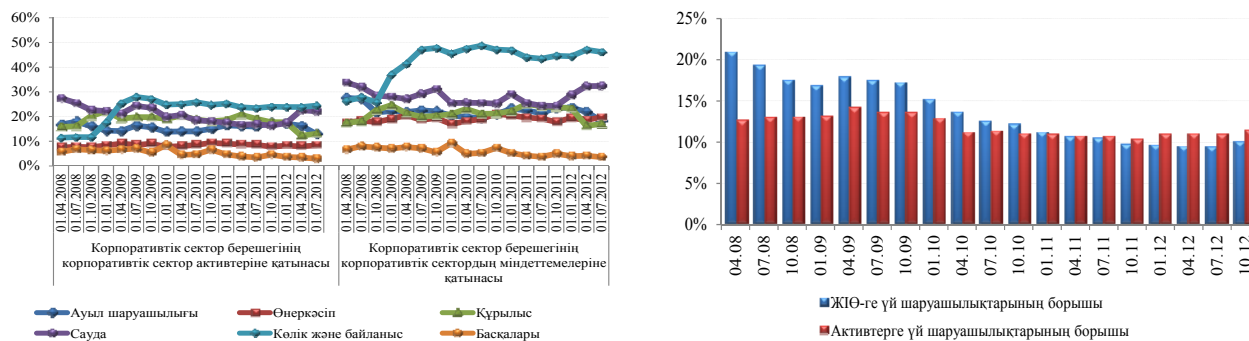
Ескерту: ЖІӨ бойынша деректер жылдық көрсетумен келтірілген

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

график). Бұл ретте банктер тарапынан ұзақ мерзімді қаржыландыру тапшылығын кәсіпорындар меншікті қаражаты есебінен ішінара өтейді (2.2.3-график).

Қаржылық қатынастардың даму «тереңдігі». 2012ж. маңызды сыртқы күйзелістердің болмауы, бір жағынан, және қаржы секторының негізгі проблемаларының шешілмеуі, екінші жағынан, монеталандырудың өсуін және қаржылық қызметтерінің экономикаға ену деңгейін шектеді (2.2.1-график). Мәселен, ақша массасының және кредиттердің ЖІӨ-ге қатынасы 2005-2006 ж.ж. кезеңге сәйкес деңгейде, яғни осыдан кейінгі кредиттеу дүрлікпесінің басталуымен сақталып отыр. Тиісінше, корпоративтік сектордың банктердің кредиттерін пайдалану деңгейі жеткілікті түрде төмен болып отыр (2.2.2-

Нақты экономиканың қорландыруға тәуелділігі

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.2.3-график

Банктердің және басқа секторлардың сыртқы борышы

Ескерту: *Жылдық көрсетумен

**Банктік емес қаржы корпорациялары, қаржылық емес корпорациялар, сондай-ақ үй шаруашылықтары және үй шаруашылықтарына қызмет көрсететін коммерциялық емес ұйымдар.

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

тұрғыдан жинақталған тәуекелдерге және ауыл шаруашылығындағы әдеттегі жоғары тәуекелдерге байланысты банктердің осы салаларды кредиттеу деңгейі төмендейді. Мәселен, құрылыс секторында банктер алдындағы міндеттемелердің үлесі 01.07.2011ж. 24,2%-дан 01.07.2012ж. 17,0%-ға дейін, ауылшаруашылығында – тиісінше 21,4%-дан 18,2%-ға дейін төмендеді.

Үй шаруашылықтары борышының өсу қарқыны 01.10.2011ж. 2,9%-дан 01.10.2012ж. 16,4%-ға дейін өсуіне қарамастан (өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда) банктердің үй шаруашылықтарына кредиттеу деңгейі өткен циклдағы шарықтау мәндерінен төмен болып отыр.

Банктердің кредиттік нарықтың сапалы өлшемдері туралы зерттеулеріне сәйкес 2012ж. заңды және жеке тұлғалар тарапынан кредиттік ресурстарға сұраныс жоғары күйде сақталды (2.2.4-график). Бұл ретте қаржылық емес ұйымдар тарапынан сұраныс көбінесе айналымдық және негізгі капиталды қаржыландыруға, сондай-ақ қазіргі бар берешекті қайта қаржыландыруға қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталды. Жеке тұлғалар тарапынан тұтынушылық кредиттерге сұраныстың өсуі экономикалық жағдайдың жақсаруы, кредиттер алуға арналған өтімдерді қарау мерзімінің қысқаруы нәтижесінде халықтың төлем қабілеттілігінің қалпына келтірілуімен және банктердің кредиттік саясатының кейбір жұмсаруымен түсіндіріледі. Ипотекалық кредиттер бойынша сұраныс айтарлықтай өскен жоқ, себебі халық пайыздық мөлшерлемелердің айтарлықтай төмендеуін күтуде, алайда, банктердің бағалаулары бойынша жақын уақытта төмендеу жоспарда жоқ.

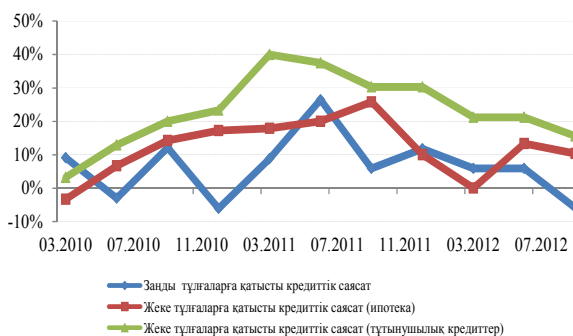
Банктердің кредиттік саясатының барынша жұмсаруы кредиттеудің бөлшек сегменті бойынша байқалады, осы уақытта корпоративтік кредиттеу секторында банктер қаржылық жай-күйдің нашарлауына және жекелеген кредит алушылардың тәуекелдерінің артуына байланысты тәуекелдерді жоғары бағалайды. Нәтижесінде банктер жеке тұлғалармен

салыстырғанда корпоративтік клиенттерге қатысты барынша қалыпты кредиттік саясатты қолдайды (2.2.5-график).

2.2.4-график
Кредиттік ресурстарға сұраныс пен ұсыныстардың өзгеруі, респонденттердің %

2.2.5-график
Банктердің кредит саясатының өзгеруі

Ескерту: Нәтижелер қандай да болсын өлшемнің ұлғаюын / жұмсаруын атап өткен респонденттердің % мен қандай да болсын өлшемнің төмендеуін / қатаңдатылуын атап өткен респонденттердің % айырмасы ретінде есептелетін таза пайыздық өзгеріс түрінде берілген. Осы жағдайда диаграммада нақты сұраныс пен кредиттеуге ниеттің өзгерістері берілген.

Дерек көзі: банктер, ҚРҰБ есептері

Кредиттеу бөлігіндегі қазіргі үрдістерді назарға ала отырып, банктер арасында кредит алушыларды тарту бойынша бәсекелестіктің сақталуын банктер оларды ұсынылатын кредиттердің мерзімдері, сол сияқты сомалары бойынша кредиттеу жағдайларын жақсартуға мәжбүр етеді деп болжайды. Бұдан басқа, банктер кредиттік өтінімдерді қарау мерзімін қысқарту есебінен клиенттерге қызмет көрсету сапасын арттыру, жеке график бойынша кредитті өтеу мүмкіндігін беру, оң кредиттік тарихы бар клиенттер үшін жеңілдік жағдайларын жасау жұмысын жалғастырады.

Ең көп дәрежеде банктердің кредиттік белсенділігін айқындайтын негізгі факторлар капитал нарықтарында қаржыландырудың қолжетімділігі және құны, банктер арасында бәсекелестіктің өсуі, және соның салдары ретінде, олардың кредиттік саясатының жұмсаруы, сондай-ақ корпоративтік сектордың ірі және орта кәсіпкерлікті кредиттеуге сұраныс пен ұсынысының өзгеруі бойынша банктердің күтулері болып табылады (2-бокс).

2-бокс

Кредит нарығының дамуын күтулердің индикаторы

Қазақстандық кредит нарығын дамытудың негізгі үрдістері мен факторларына барынша терең талдау жүргізу, сондай-ақ оны қысқа мерзімді перспективада бағалауды жүзеге асыру мақсатында «Кредит нарығының жай-күйі және өлшемдерін болжау» сауалнамасының шығыс ақпараты негізінде кредит нарығының дамуын күту индикаторлары жасалды. Пайдаланылатын деректердің саны, сол сияқты олардың кредит нарығының жан-жақты сипаттамаларын қамтуы бойынша ауқымды болуына байланысты, индикатор жасаудың барынша оңтайлы әдісі ретінде бас компоненттер (*principal component analysis*)¹ әдісі пайдаланылды.

Жүргізілген жұмыс нәтижелері бойынша іріктеудің 75% дисперсиясын түсіндіретін 4 бас компоненттер таңдап алынды. Алынған индикаторлардың сапасын және тиімділігін бағалау үшін практикалық тұрғыдан алғанда олар эталондық қатарлардың (*reference series*)² динамикасымен салыстырып тексерілді. Индикаторлардың ықтимал сәйкес келетін және басым қасиеттерін айқындау үшін олардың арасында кросс-корреляцияда есептелді (1-кесте).

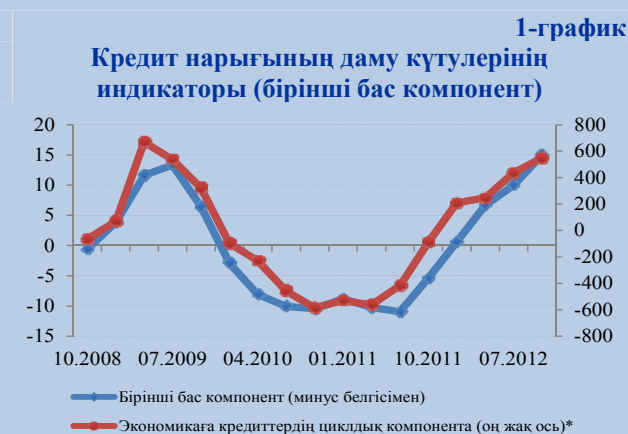

Бас компоненттер және эталондық қатарлар арасындағы кросс-корреляция

Макроэкономикалық көрсеткіштер	Бірінші бас компонент (PC1)		Екінші бас компонент (PC2)		Үшінші бас компонент (PC3)		Төртінші бас компонента (PC4)	
	Корреляция коэффициенті	Басым болу (+)/ Артта қалу (-)	Корреляция коэффициенті	Басым болу (+)/ Артта қалу (-)	Корреляция коэффициенті	Басым болу (+)/ Артта қалу (-)	Корреляция коэффициенті	Басым болу (+)/ Артта қалу (-)
ЖІӨ	-47,6%	-3 тоқ.	-49,6%	+ 12 тоқ.	-44,2%	+ 6 тоқ.	-48,7%	- 4 тоқ.
Экономикаға кредиттер	-96,8%	0	-59,3%	+ 3 тоқ.	55,0%	+ 3 тоқ.	-37,7%	- 6 тоқ.
Банктердің несиелік портфелі	-93,2%	0	-56,7%	+ 3 тоқ.	57,9%	+ 3 тоқ.	-41,7%	- 5 тоқ.
ЖІӨ экономикаға кредиттер	-72,4%	+ 1 тоқ.	72,8%	0	45,2%	+ 3 тоқ.	-54,1%	- 5 тоқ.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Бірінші және үшінші бас компоненттер талдау барынша назар аударуды қажет етеді. Мәселен, бірінші бас компоненттің «экономикаға кредиттер» және «банктердің несиелік портфелі» көрсеткіштеріне қатынасы бойынша сәйкес келетін қасиеті бар (1-график). Бірінші бас компоненттің әдетте практикада деректердің ең көп таратылуын қамтитындығын ескере отырып, ол бұл жағдайда банктер берген кредиттердің динамикасын түсіндіретін негізгі факторлар болып табылатын пікіртерімдік деректерді

Ескерту: *Экономикаға кредиттердің уақыт бойынша қатары маусымдық және тренд қосылмай көрсетілген
Дерек көзі: ҚРҰБ

қамтиды деген болжам жасауға болады. Бас компоненттер әдісінде әрбір компоненті қандай факторлардың сипаттайтындығын нақты айқындаудың мүмкін еместігін атап өткен жөн, бірақ меншікті векторлардың көмегімен компонентке ең көп үлес қосатын қатарды бөліп көрсетуге болады.

Мәселен, тұтастай алғанда, бірінші бас компонентке банктердің кредиттік саясатына тәуекелдердің ықпал етуіне, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты кредиттеудің сұранысы мен ұсыныстарының өзгерістері мен өзгерістерінің күтулеріне, сондай-ақ

кредиттеу талаптарының өзгеруіне қатысты сауалнаманың сұрақтары кіреді. Олай болса, корпоративтік сектордың ірі және орта кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеудің түрлі өлшемдері көбінесе банктердің кредиттік белсенділігін және, тиісінше, тұтастай алғанда кредиттік нарықтың ағымдағы дамуын айқындайды.

Өз кезегінде үшінші бас компоненттің «банктердің несиелік портфелі» және «экономикаға кредиттер» көрсеткіштеріне қатынасы бойынша басымдық қасиеті бар (2-график).

Осы бас компонентке тұтынушылық кредиттеу мен орта және шағын кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты мәселелер ең көп үлесін қосады. Бұдан басқа, ол банктердің коммерциялық жылжымайтын мүлікке кредиттер беру талаптарының өзгеру себептерін (қатаюын/жұмсаруын) көрсетеді.

2011ж. екінші жартыжылдығынан бастап үшінші бас компоненттің төмен түскен динамикасы банктердің орта және шағын кәсіпкерлік субъектілеріне кредиттер беру ниетінің төмендеуімен және банктердің шағын кәсіпкерлік тарапынан кредиттерге сұранысты төмендету бойынша күтулермен айқындалады.

¹ Осы әдіс шығыс деректерінің мөлшерін топтастыруға және азайтуға, сондай-ақ деректердің түрлерін сипаттайтын аса маңызды факторларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Осы әдісті пайдалану кезінде барлық шығыс деректері тиісті статистикалық өңдеуден (трендті және маусымдықты алып тастау) өтті.

² Эталондық қатарлар ретінде мынадай көрсеткіштер пайдаланылды: Қазақстанның ЖІӨ, банктердің экономикаға кредиттері, банктердің несиелік портфелі және экономикаға кредиттердің ЖІӨ-ге қатынасы.

Қаржы секторының құрылымдық өлшемдері.

Банктердің және жинақтаушы зейнетақы қорларының саны өзгермеген кезде БҚН кәсіби қатысушылары және сақтандыру ұйымдары санының азаюы байқалады (2.2.1-кесте).

2.2.1-кесте

Қаржы секторының құрылымы

(бірлік)

Қаржы институттарының саны	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.10.2012
Банктер	33	35	37	38	39	38	38
Сақтандыру ұйымдары	40	41	44	41	40	38	35
БҚН-ға кәсіби қатысушылар*	147	208	213	172	153	144	134
Жинақтаушы зейнетақы қорлары	14	14	14	14	13	11	11
Сауда-саттық ұйымдастырушылар	1	1	1	1	1	1	1
Ипотекалық ұйымдар	10	12	12	7	6	4	3
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	15	22	21	8	8	6	5

Ескерту: *Бағалы қағаздар нарығындағы қызметті жүргізуге арналған қолданыстағы лицензиялардың саны. Көрсеткіш брокер-дилерлердің, тіркеушілердің, зейнетақы активтерін басқару жөніндегі ұйымдардың, инвестициялық портфельдерді басқарушылардың, кастодиандардың және трансфер-агенттердің жиынтық санын көрсетеді.
Дерек көзі: ҚРҰБ

2012ж. 9 айдың нәтижелері бойынша банк секторындағы шоғырлану дәрежесі төмендеді: аса ірі бес банктің активтерінің үлесі 01.01.2012ж. 65,3%-дан 01.10.2012ж. жағдай бойынша 60,8%-ға дейін қысқарды. Институционалдық шоғырландырудың аздап төмендеуі заңды және жеке тұлғаларды кредиттеу секторында байқалады. Осы ахуал шетелдің қатысуы бар банктердің және басқа да орташа банктердің кредиттеу нарығына өздерінің қатысуын кеңейтумен түсіндіріледі. 2012ж. бастап сақтандыру секторындағы және жинақтаушы зейнетақы жүйесіндегі шоғырлану көрсеткіші іс жүзінде өзгерген жоқ (2.2.2-кесте).

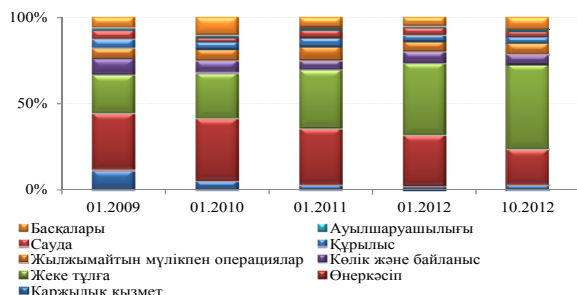
Қаржы институттарының әрбір сегментте шоғырландырылуы (активтердегі үлесі), %

Көрсеткіштің атауы	5 аса ірі қаржы институты					Шетелдің қатысуы бар қаржы институттары	
	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.10.2012	01.01.2012	01.10.2012
Мынадай салаларды кредиттейтін банктер:							
занды тұлғаларды	84,4	85,8	83,0	81,1	78,2	23,5	24,6
жеке тұлғаларды	66,5	60,2	57,3	52,9	48,3	28,8	29,4
жеке тұлғаларға тұтынушылық кредиттер	73,1	54,7	43,9	40,3	37,1	20,4	23,2
жеке тұлғалардың тұрғын үй құрылысына және сатып алуына	63,1	61,3	66,1	62,6	59,5	32,1	32,3
жеке тұлғалардың ипотекалық тұрғын үй кредиттері	64,0	60,5	62,7	59,8	56,9	30,2	31,0
құрылыс	87,9	91,5	86,6	87,9	86,4	15,1	14,3
сауда	79,2	80,2	73,5	69,5	66,2	23,6	25,4
5 аса ірі банктің активтер бойынша үлесі	74,0	73,9	71,8	65,3	60,8	-	-
Шетелдің қатысуы бар банктердің активтер бойынша үлесі						30,8	32,3
Мынадай салалардағы сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары:							
жалпы сақтандыру	57,2	55,6	57,6	59,9	60,0	28,7	25,6
өмірді сақтандыру	83,0	86,0	87,0	86,2	86,0	6,6	6,5
Жинақтаушы зейнетақы қорлары							
тартылған зейнетақы активтері бойынша	78,1	76,0	76,7	81,0	81,0	-	-

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.2.6-график

Экономикалық қызметтің түрлері бойынша сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлеміндегі сақтандыру сыйлықақыларының үлесі

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сақтандыру нарығының секторлық шоғырлануы.

Сақтандыру секторы белсенділігінің өсуіне байланысты жеке тұлғаларды сақтандыру кезінде алынған сақтандыру сыйлықақылары үлесінің ұлғаюы байқалады. Мәселен, сақтандыру сыйлықақыларының үлесі 2012ж. 9 айда 41,9%-дан 49,2%-ға дейін ұлғайды. Өнеркәсіптік кәсіпорындардан алынған сақтандыру сыйлықақыларының үлесі 01.01.2012ж. 29,4%-дан 01.10.2012ж. 21,1%-ға дейін төмендеді (2.2.6-график).

2.3 Қаржы нарықтарының жай-күйі

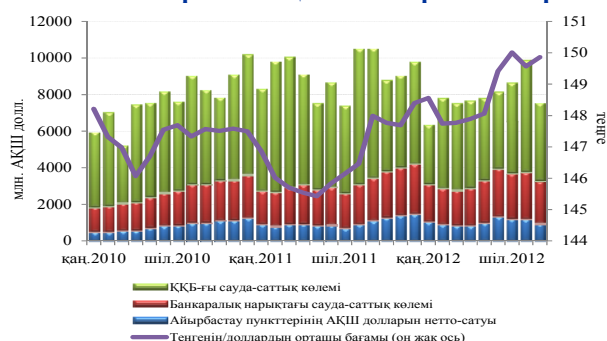
2011ж. ортасында басталған теңгенің баяу әлсіреу динамикасының сақталуы 2012ж. елдің валюта нарығындағы негізгі үрдістер болды және көп жағдайда сыртқы экономикалық операциялар бойынша актив сальдосының қысқаруына және дүниежүзілік шикізат пен валюта (әсіресе ресей) нарықтарының өзгермелі конъюнктурасына себепші болды.

Ақша нарығы 2012ж. бірінші жартыжылдықта гиперөтімділік жағдайында болды. Ішкі валюта нарығындағы ахуалдың өзгеруі және кейіннен шетел валютасына «кетуі» ақша нарығының қысқа мерзімді құралдарынан бастап және ҚР Қаржыминінің ұзақ мерзімді МБҚ аяқтағанда операциялардың барлық аясы бойынша кірістіліктің өсуіне әкелді.

Багалы қағаздар нарығындағы айла-шарғы жасау тәуекелінің қазіргі деңгейі нарықтың төмен өтімділігіне, багалы қағаздармен белсенді сауда-саттықты жүзеге асыратын шектеулі қатысушылар санына, және қатысушылар арасындағы келісу ықтималдылығының болуына байланысты.

2.3.1-график

Валюта нарығының негізгі көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚҚБ, ҚРҰБ

2.3.2-график

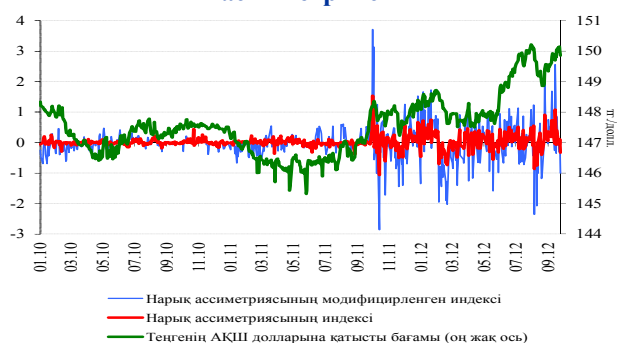
NDF мәмілелер бойынша кірістілік деңгейінің теңгенің АҚШ долларына қатысы бойынша өзгеруі

Дерек көзі: Thomson Reuters Datastream, ҚРҰБ есептері

2.3.3-график

Америка доллары биржа нарығының асимметриясы

Дерек көзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

құбылмалылығы болашақта ұлттық валютаның бағамына қысымның әлеуеттік факторлары болып табылады.

Биржалық валюта нарығының асимметрия индексі⁹ валютаны сатуға-сатып алуға өтінімдердің айтарлықтай санына байланысты болған валюта нарығындағы қысымның ұлғаюын көрсетеді. (2.3.3-график). Бұл ретте валюта жеткізуші банктер қанағаттандырмаған

2012ж. қаңтар-қыркүйекте теңгенің АҚШ долларына қатынасы бойынша аздап әлсіреуі байқалды және айырбастау бағамы бір доллар үшін 147-151 тг. дәлізінде сақталды (2.3.1-график).

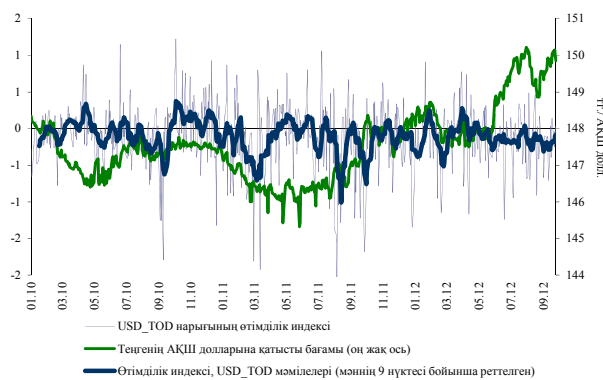
Өткен жылмен салыстырғанда ішкі валюта нарығындағы операциялар көлемі іс жүзінде өзгерген жоқ (2012ж. 9 айда төмендеуі - 0,9%). Бұл ретте ұйымдасқан нарықта (ҚҚБ) сауда-саттық көлемінің қысқаруы биржадан тыс сегменттегі операциялардың және айырбастау пункттеріндегі операциялардың бір мезгілде өсуіне байланысты болды. Айырбастау пункттеріндегі операциялардың өсуі, өткен жылдардағы сияқты, халықтың жинақтарын түрлендіруге тырысуымен түсіндіріледі. Банктер арасындағы екіжақты мәмілелердің өсуі аясында биржалық валюталық операциялар көлемінің төмендеуіне операциялары ірі экспортерлер арқылы жүзеге асырылатын жекелеген банктердің валютаны бағам тұрғысынан алғанда барынша «қолайлы» кезеңдерде сата отырып, валюта бағамдарының құбылмалылығы жағдайларында қосымша кіріс алу мақсатында шетел валютасын ұстап тұруына себепші болды.

2012ж. бойы ішкі валюта нарығында теңгенің АҚШ долларына қатынасы бойынша әлсіреуіне қатысты теріс күтулер басым болды (2.3.2-график).

2012ж. шілдеден бастап байқалған мұнай бағасының ұлғаюы теңгенің бағамы үшін оң фактор болып табылады. Сонымен қатар, еуроаймақтың кейбір елдерінде сақталып отырған тұрақсыздық, сондай-ақ алтын және мұнай бағасының

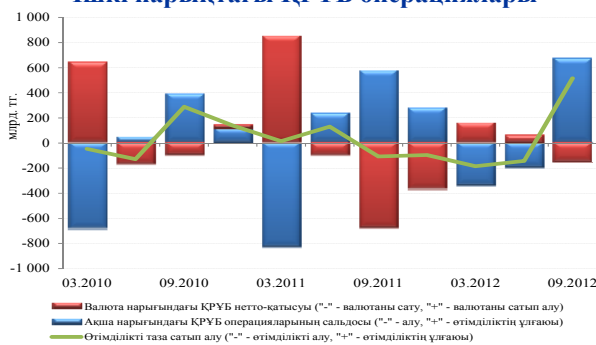
⁹ Асимметрия индексі нарықтағы мәмілелердің жиынтық көлеміне бөлінген долларды сатып алуға және сатуға арналған өтінімдердің жиынтық көлемі арасындағы айырма ретінде есептеледі. Бұл индекс бағаға нарыққа қатысушылардың тарапынан қысымды бағалау үшін қызмет етеді және трендтің ықтимал өзгерістерін бағалауға мүмкіндік береді. Оң мәндер бағаға сұраныс тарапынан қысымды, ал теріс – ұсыныс тарапынан қысымды куәландырады. Түрлендірілген асимметрия индексі асимметрия индексіне ұқсас есептеледі, алайда ҚРҰБ-ның мәмілелері мен өтінімдері есепке алынбайды. Екі индексті пайдалану ҚРҰБ-ның күйзелістерді сініру факторы ретінде интервенцияларының ролін бағалауға мүмкіндік береді.

2.3.4-график
Америка доллары биржа нарығының өтімділік индексі (USD_TOD мәмілелері бойынша)

Дерек көзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

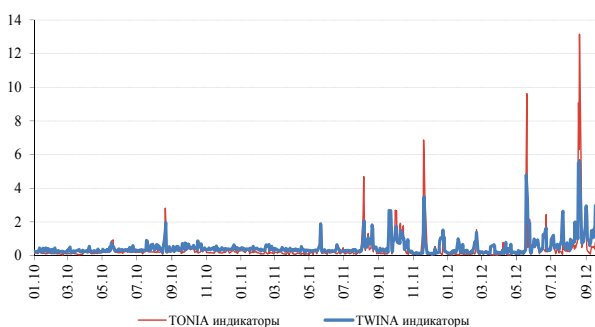
2.3.5-график
Ішкі нарықтағы ҚРҰБ операциялары

Дерек көзі: ҚРҰБ

сұраныстың аясына байланысты, ол 2012ж. біршама төмендеді, ал олардың ұсынысы айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Біріншіден, қатысушылар тарапынан сыртқы қаржы нарықтарын және, тиісінше, теңгенің айырбастау бағамын дамыту бойынша теріс орташа- және ұзақ мерзімді күтулердің сақталуы барынша ұзақ мерзімге берілген

2.3.6-график
Автоматты РЕПО нарығының индикаторлары

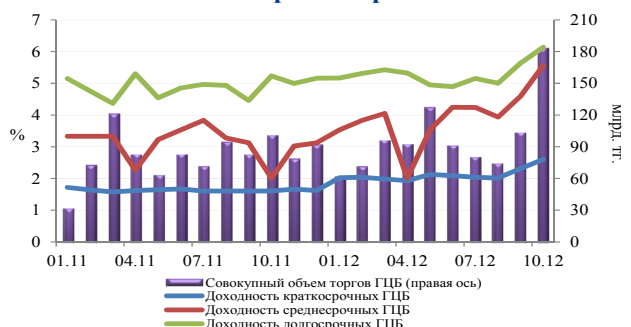
Дерек көзі: ҚҚБ

өтінімдер ҚРҰБ-ның тарапынан тиісті сұраныстың немесе ұсыныстың ұлғаюы арқылы орындалды, бұл АҚШ долларының биржа нарығы бойынша өтімділік¹⁰ индексінің динамикасымен расталады, ол, өз кезегінде, 2011ж. салыстырғанда 2012ж. құбылмалылығы төмен болды (2.3.4-график).

Банк секторының 2012ж. бойы ҚРҰБ операцияларымен нығайтылған жоғары өтімділігі ақша нарығындағы пайыздық мөлшерлемелердің төмен деңгейінің негізгі себебі болды. 2012ж. қаңтар-қыркүйекте ҚРҰБ жиынтық негізде валюта нарығы арқылы, сол сияқты ақша нарығының операциялары арқылы банктерге 187,2 млрд. тг. ұсынды (2.3.5-график). Бұл ретте өтімділіктің айтарлықтай көлемі биржадан тыс сегментте екі жақты кері РЕПО операцияларын жүргізу арқылы ұсынылды.

2012ж. ортасынан бастап ақша нарығында (2.3.6-график), сол сияқты ұзақ мерзімді борыштық құралдарды – ҚР Қаржыминінің МБҚ бастапқы орналастыру кезінде кірістіліктің өсу үрдісі байқалады (2.3.7-график). Бұл ретте мөлшерлемелердің өсу себептері қаржы құралдарына деген

2.3.7-график
ҚР Қаржымині МБҚ айналыс мерзімдері бойынша мөлшерлемелері және көлемі

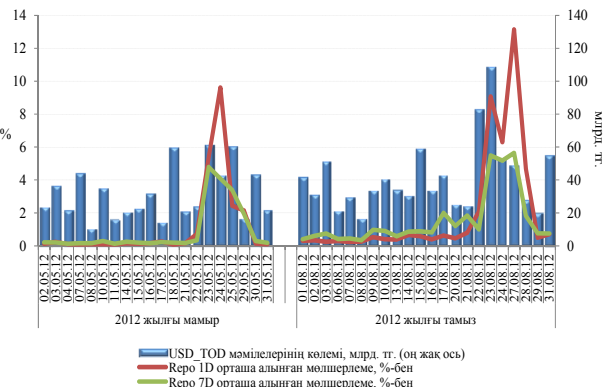

Дерек көзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

¹⁰ Доллардың биржа нарығы бойынша өтімділік индексі сұраныс пен ұсыныстың орташа алынған бағалары арасындағы спредтің бірқалыптандырылған мәндерінің қатарларын, мәмілелердің санын, орташа мәміленің мөлшері мен бірінші және соңғы мәмілелер бағасы айырмашылығының модуль бойынша алынған орташа мәміленің мөлшеріне қатынасын пайдалана отырып есептелді. Есептеу кезінде мынадай формула пайдаланылды: «Өтімділік индексі = - Спрэд + (Мәмілелер саны – Орташа мәміле)/2 - Бірінші және соңғы мәмілелер бағасы айырмашылығының модуль бойынша алынған орташа мәміленің мөлшеріне қатынасы». Бұл ретте нарық барынша жоғары өтімді деп болжанады, спред барынша төмен болған кезде, мәмілелер саны барынша жоғары, ал бірінші және соңғы мәмілелер бағасы айырмашылығының орташа мәміленің мөлшеріне қатынасы барынша төмен. Осы Есептің шеңберінде индексті құру кезінде 04.01.2006ж. - 28.09.2012ж. аралығындағы кезең үшін ҚҚБ-да (USD_TOD құралы) сауда-саттықтар бойынша деректер қатары пайдаланылады. Қатарларды қалпына келтіру көрсеткіштің нақты мәндері мен оның іріктеу бойынша стандартты ауытқуға арналған орташа мәні арасындағы айырманы бөлу арқылы жүргізілді. Өтімділік индексінің құрылымына орташа мәміленің мөлшеріне бірінші және соңғы мәмілелер бағасының айырмасына қатынасы арқылы айқындалатын нарық кедергісі кіргізілді.

қаражаттың қымбаттауына әкеледі. Екіншіден, 2012ж. зейнетақы активтерін инвестициялау бөлігінде ЖЗҚ-ға қойылатын реттеу талаптары жұмсартылды, соның салдарынан ЖЗҚ МБҚ-ға сұранысты қысқартты. Нәтижесінде орташа- және ұзақ мерзімді МБҚ бойынша кірістіліктің өсуі 2012ж. басынан – қыркүйек аралығында 1,5-2 п.т. болды (2.3.7-график).

2.3.8-график
Ақша нарығындағы теңгедегі өтімділікке сұраныстың өзгеруі

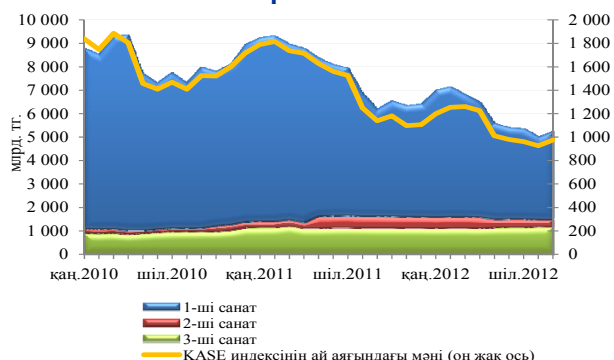
Дерек көзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

2.3.9-график
Акциялар нарығының жиынтық айналымының динамикасы

Дерек көзі: ҚҚБ

2.3.10-график
Акциялар нарығын капиталдандыру және кірістілігі

Дерек көзі: ҚҚБ

қалпына келтірумен түсіндіріледі (2.3.10-график).

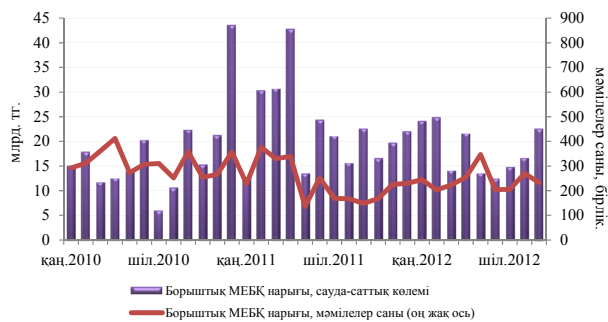
Мемлекеттік емес облигациялар нарығында сауда-саттық көлемі 2012ж. 9 айда 2011ж. осындай кезеңмен салыстырғанда 14,0%-ға ұлғайды, бұл сыртқы қорландыру көздерін барынша қолжетімді ішкі көздермен ауыстырудың басталып келе жатқан үдерісін көрсетеді (2.3.11-график).

Пайдалы қазбаларды орындарын өндіруге салық (ПҚӨС) бойынша төлемдер әрбір тоқсанның екінші айының аяғында ақша нарығына айқындаушы ықпал ететін маңызды циклдык фактор болып табылады. Мемлекеттік бюджетке төленуге тиісті едәуір сомалар банктердің өтімділігін айтарлықтай төмендетеді, бұл мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі. Қысқа уақыт аралығында кейіннен бұрынғы деңгейге қайтуымен ақша нарығындағы мөлшерлемелердің сипатты өсуі 2011ж. тамызда және қарашада байқалды, бірақ 2012ж. әсіресе мамырда және тамызда ауытқулар амплитудасы күрт өсті (2.3.8-график). Бұл ретте ақша нарығындағы ахуалды өзгерту үшін басқа негізгі себептер жоқ. Ахуал ПҚӨС төлеу үшін шетел валютасын ұлттық валютаға айырбастау қажеттілігімен және жекелеген кезеңдерге ҚР Қаржыминінің МБҚ орналастырумен, сондай-ақ банктердің ҚРҰБ-дан өтімділікті тартудың шектеулі әлеуетімен күшейтілді.

Акциялар нарығы, өткен жылдардағыдай, төмен белсенділікпен сипатталды. Ірі мәмілелерді дүркін-дүркін жүргізу осы нарық көрсеткіштерінің айтарлықтай көтерілуіне әкелді. Мәселен, 2012ж. 2-тоқ. акциялар нарығы белсенділігінің артуы «Қазақтелеком» АҚ және «Каспий мұнай» АҚ акцияларын сатуға-сатып алуға байланысты болды (2.3.9-график).

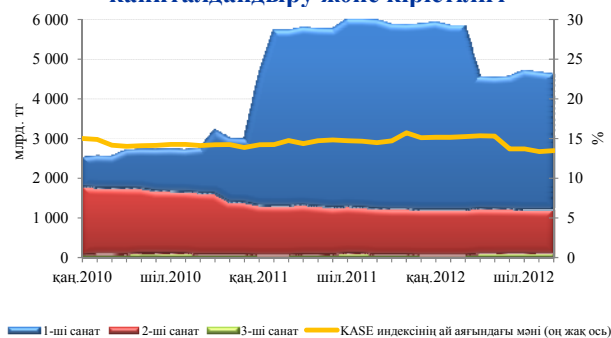
Үлестік бағалы қағаздар нарығында сауда-саттық көлемі 01.10.2012ж. жағдай бойынша 01.10.2011ж. салыстырғанда 2,9%-ға азайды. KASE индексі 2012ж. 9 айда 18,6%-ға төмендеді, ал акциялар нарығын капиталдандыру 25%-ға қысқарды, бұл дағдарыстан кейін экономиканы баяу

2.3.11-график
Облигациялар нарығының жиынтық айналымының динамикасы

Дерек көзі: ҚҚБ

2.3.12-график
Корпоративтік облигациялар нарығын капиталдандыру және кірістілігі

Дерек көзі: ҚҚБ

Корпоративтік облигациялардың орташа алынған кірістілігін көрсететін KASE_BY биржалық индексі 2012ж. бастап 1,7%-ға төмендеді және 01.10.2012ж. жағдай бойынша 13,5% болды. Мемлекеттік емес борыштық бағалы қағаздар нарығын капиталдандыру 20,9%-ға азайды. 2012ж. сәуірде борыштық бағалы қағаздардың 1-санаты бойынша капиталдандырудың күрт төмендеуі оның міндеттемелерін қайта құрылымдаудың үдерісінің басталуынан нарықтың ірі қатысушыларының біреуінің облигацияларын «буферлік санатқа»¹¹ аударуына байланысты екендігін атап өткен жөн (2.3.12-график).

Реттеушінің ұстаушылар алдындағы ақпараттың мәнін ашуға қоятын талаптарды қатаңдатуға, облигациялар шығару мен орналастыру нәтижесінде тартылған қаражатты мақсатқа сай пайдалануды қамтамасыз етуге байланысты 2-санаттағы корпоративтік облигациялар нарығында белсенділіктің төмендеуі жалғасты. Бұдан басқа, ақша ағындарын бақылау және облигация ұстаушылар алдындағы міндеттемелерді уақтылы жабуды

қамтамасыз ету эмитенттер үшін қиын болды. Бұл ретте қор нарығы арқылы кредит беру, банктерде кредитті ресімдеумен салыстырғанда салыстырмалы түрде күрделі және барынша шығынды болып отыр және субъектілер үшін оның барынша белсенді дамуын және тартымдылығын арттыру үшін қосымша шаралар қабылдауды қажет етеді. Төмен өтімділікке, бағалы қағаздармен белсенді сауда-саттықты жүзеге асыратын қатысушылардың шектеулі санына және олардың арасында келісу тәуекелінің болуына байланысты бағалы қағаздар нарығында айла-шарғы жасау проблемасы сақталады. Осы проблема маркет-мейкер институтының төмен тиімділігінен күшейеді, олар бағалы қағаздар бойынша қатаң баға белгілеулерін қолдайды және, осы арқылы, қор нарығындағы өтімділік деңгейінің өсуін тежейді.

¹¹ Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау Агенттігі Басқармасының «Қор биржасында айналымына жіберілетін (жіберілген) эмитенттерге және олардың бағалы қағаздарына талаптары, және де қор биржасы тізімінің бөлек санаттары туралы» 2008 жылғы 26 мамырдағы № 77 қаулысының (бұдан әрі - қаулы) 13-1-тармағына сәйкес эмитенттің борыштық бағалы қағаздарын қор биржасының ресми тізімінің «борыштық бағалы қағаздар» секторының «буферлік санат» санатына аударым жасау мынадай жағдайларда жүзеге асырылады:

- 1) бағалы қағаздар мен оның эмитенттері осы қаулының 10 және 11-тармақтарында белгіленген талаптарға сәйкес келмегенде;
- 2) эмитенттің өз міндеттемелері бойынша сыйақыны (егер борыштық бағалы қағаздардың аталған шығарылымы қор биржасының ресми тізіміндегі осы эмитенттің борыштық бағалы қағаздарының жалғыз шығарылымы болып табылған жағдайда, соңғы купондық кезең бойынша сыйақыны қоспағанда) төлеу дефолтында;
- 3) эмитент міндеттемелері қайта құрылымдағанда.

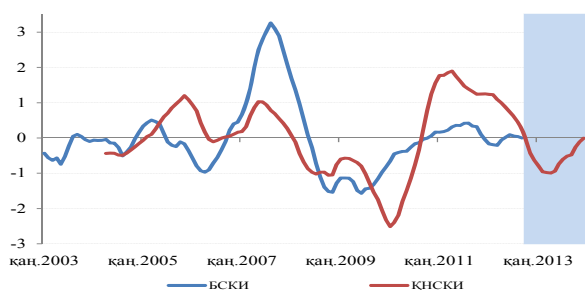
III Қаржы делдалдығы институттарының тәуекелдері

3.1 Банк секторының тәуекелдері

3.1.1 Тәуекел-профиль

Несие портфелінің төмен сапасының проблемалары және қорландырудың әртараптандырылмаған базасы банктерді кірістіліктің қолайлы деңгейін алу мақсатында басым түрде анағұрлым «қысқа» және кірісті бөлшек сегментте кредиттеуді өсіруге мәжбүрлейді. Көрсетілген проблемалар негізінен қаржы қызметтерінің нарығында анағұрлым агрессивті және икемді стратегияны жүргізуге қабілетті шетелдің қатысуы бар банктерге қарағанда, белсенді емес кредиттік қызмет кезінде кірістіліктің қажетті деңгейін қолдау бойынша мүмкіндіктері шектеулі аса ірі, басым түрде отандық банктерде бар.

3.1.1.1 - график
Қаржы нарығы стресінің және банктік стресінің композиттік индикаторлары¹²

Ескерту: ҚНСКИ асып кеткен құрамын көрсету мақсатында оңға қарай 15 айға жылжытылды. Болжам күңгірттеліп белгіленген. Дерек көзі: ҚРҰБ

индикаторы (КНСКИ) қаржы секторы үшін тәуекелдердің бұдан әрі төмендеуін болжайды. Бұл үрдіс ағымдағы шоттың оң балансының жоғары деңгейінің және Қазақстанның ЖІӨ өсуінің ықпалымен қалыптасты. Әлемдік экономикадағы ахуалдың бұдан әрі дамуының айқын еместігі 2013ж. екінші жартыжылдығында сектордың даму болашағына әсерін тигізеді. Алайда, трендтің ықтимал өзгеруіне қарамастан, тәуекелдер қаржы нарығы үшін қолайлы деңгейде қалып отыр.

Осы жерде және бұдан әрі, банк қызметтері нарығының ағымдағы өлшемдерін талдау мақсатында банктер төмендегі топтарға бөлінді:

1 топ – портфелінің құрылымы, даму стратегиясы, банк қызметтері нарығында жұмыс істеу ұзақтығы бойынша сипаттамалары ұқсас 4 ірі банк («Қазкоммерцбанк» АҚ, «Қазақстан Халық банкі» АҚ, «АТФ Банк» АҚ, «Банк Центр Кредит» АҚ).

2 топ – шетелдің қатысуы бар ірі және орта банктер («Ситибанк» АҚ, «HSBC Банк Казахстана» АҚ, «RBS (Kazakhstan)» АҚ, «Сбербанк» АҚ ЕБ, «Банк ВТБ (Қазақстан)» АҚ ЕҰ, «АЛЬФА-Банк» ЕБ АҚ).

3 топ – басқа орта банктер, оның ішінде отандық капиталы бар («Нұрбанк» АҚ, «Цеснабанк» АҚ, «KaspiBank» АҚ, «Еуразия Банкі» АҚ, «Альянс Банк» АҚ, «Темірбанк» АҚ).

4 топ – басқа банктер.

Есепте төмендегілер ескерілген жоқ:

Қайта құрылымдау барысында тұрған «БТА Банкі» АҚ;

Қызметі ерекше банктер ретінде «Қазақстанның тұрғын-үй құрылыс жинақ банкі» АҚ және «AlHilal» Ислам Банкі» АҚ.

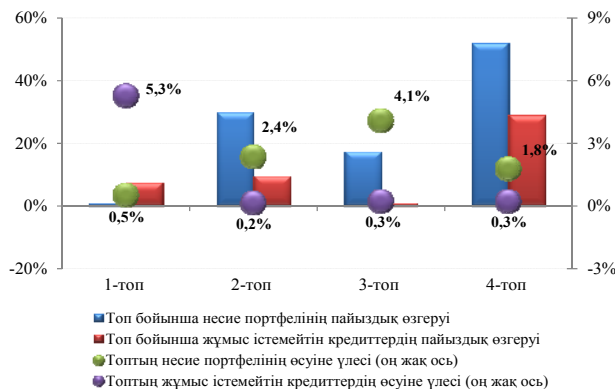
¹² Қаржы нарығы стресінің композиттік индикаторы (КНСКИ) 5 индекс базасында құрылды: ақша массасының валюталық резервтерге қатынасы, нақты айырбастау бағамының кері көрсеткіші, нақты пайыздық мөлшерлеме, пайыздық мөлшерлеменің дифференциалы және ағымдағы шоттың ЖІӨ-ге қатынасы. Банк жүйесінде тәуекелдердің ағымдағы деңгейін сипаттайтын банктік стресінің композиттік индикаторы (БСКИ) 6 индекс базасында құрылды: банктердің шетелдік міндеттемелерінің шетелдік активтерге қатынасы, өнеркәсіптегі, құрылыстағы және саудадағы банк кредиттері сомасының кредиттердің жалпы сомасына қатынасы, банккредиттерінің өсу қарқыны, банктердің нақты пайыздық мөлшерлемесі, банктердің кірістілігі, банккредиттерінің ЖІӨ-ге қатынасы және ақша массасының кредиттердің жалпы сомасына қатынасы. **Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2012 жылғы желтоқсан**

Тәуекелдердің төмендеуінің жалпы тренді орын алған бәсекелестік басымдықтарға, сондай-ақ ағымдағы қаржы жағдайына байланысты банктердің стратегиясында әртүрлі болып көрінеді. Банктердің әр тобына күйзеліс жағдайларына қатысты осалдылықтың және сезімталдықтың ерекше факторларымен белгілі бір тәуекел-профиль тән.

3.1.1.2-график

Банктердің топтары бойынша алғанда 2012ж. 9 айдағы несиелік портфелінің және жұмыс істемейтін кредиттер көлемінің өзгеруі

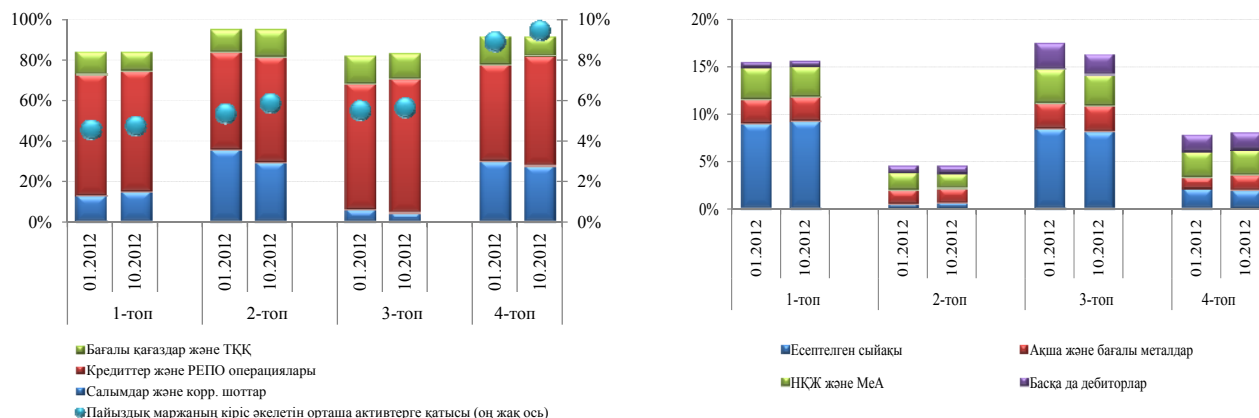

Дерек көзі: ҚРҰБ

1-ші топтағы банктердің осалдылық факторлары болып табылады және олардың банк қызметінің нарығында сапалы өсу әлеуетін шектейді.

3.1.1.3-график

Банктердің топтары бойынша активтердің құрылымы
Кіріс әкелетін активтер   Кіріс әкелмейтін активтер

Ескерту: 1) Активтердің құрылымы жөніндегі ақпарат сыйақылар/дисконттар, оң/теріс түзетулер ескеріле отырып, сондай-ақ қалыптастырылған провизиялар шегеріле отырып берілген; 2) 01.10.2012ж. пайыздық маржа жылдық көрсетімінен келтірілген; 3) Кіріс әкелетін орташа активтер кезеңінің басындағы (01.01.2012ж.) және аяғындағы (01.10.2012ж.) орташа мән ретінде есептелген; 4) Маржаның кірістер әкелетін активтерге қатынасы корреспонденттік шоттар ескерілмей есептелген; 5) НҚЖ және МеА – негізгі құрал-жабдықтар және материалдық емес активтер.

Дерек көзі: ҚРҰБ

2-ші топтағы банктер ірі қаржы институттарының жинақталған проблемалары аясында басым түрде ірі бизнесті, атап айтқанда өнеркәсіп кәсіпорындарын кредиттеуді өсіру есебінен Қазақстанның банк қызметі нарығында өзінің қатысуын кеңейтуге бағытталған белсенді кредит саясатын жүргізуде. 2012ж. 9 айы ішінде осы топтың банктері, үлесі топ активтерінде 4.1 п.т. ұлғайған кредиттік портфельді елеулі (өсім 29,9%-ды құрады) ұлғайтты. Орын алған бәсекелестік басымдықтар, атап айтқанда кредиттік портфельдің жақсы сапасы, төмен операциялық шығыстар, қорландырудың қымбат емес көздерінің қолжетімділігі, сондай-ақ іскерлік бедел және осы топ банктерінің имиджі басқа банктерге елеулі бәсекелестік қысымды көрсетуге және тұрақты жоғары қаржы нәтижелерін алуға мүмкіндік береді.

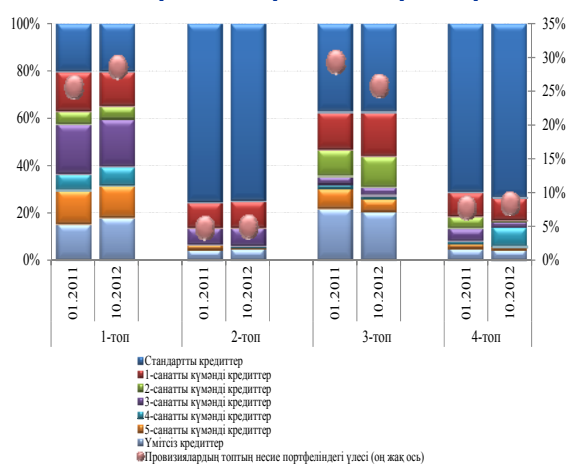
3-ші топтағы банктердің жоғары кредиттік белсенділігін атап өткен жөн, оның нәтижесінде топтың несиелік портфелі 2012ж. 9 айы ішінде 17,4%-ға ұлғайды. Оған қоса, осы топ банктерінің кредит саясаты басым түрде бөлшек кредиттеу секторына бағытталған, оның өсуін ең алдымен жоғары тәуекелді және қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттер қамтамасыз етеді. Көрсетілген саясат жұмыс істейтін активтердің бір бірлігіне 2-ші топтағы шетелдік банктердің маржасымен теңдей пайыздық маржаны алуға мүмкіндік береді. Тұтастай алғанда несиелік портфелінің сапасы төмен, акционерлері ретінде ірі шетелдік қаржы институттары жоқ банктер негізгі қаржы операциялары бойынша салыстырмалы кірістілікті қолдауға қабілетті, алайда, олардың стратегиясы көбіне қысқа мерзімді пайда алуға бағытталған.

4-ші топтағы банктерге өздерінің кредит операцияларын ұлғайтуға ғана емес, сол сияқты олар бойынша жоғары кірістілікті алуға бағытталған агрессивті кредит саясаты тән, оған несиелік портфелінің елеулі ұлғаюы (01.01.2012ж. өсім - 51,9%), сондай-ақ кірісті көбейтетін (9,5%) активтердің бір бірлігі үшін алынған жоғары пайыздық маржа куә. Оған қоса, белсенді кредиттік операциялар аясындағы маржаның жоғары деңгейі және тұтастай алғанда жүйе бойынша анағұрлым елеулі жұмыс істемейтін кредиттердің өсуі осы банктердің портфелінде тәуекел мен кірістіліктің анағұрлым жоғары арақатынасы бар активтердің бар екендігін көрсетеді, бұл алынатын пайданың әлеуетті тұрақсыздығы туралы айтуға мүмкіндік береді.

Несие портфелінің сапасы банк қызметтерінің нарығында негізгі бәсекелестік басымдықтардың бірі болып отыр, өйткені банктердің кредиттік портфеліндегі жұмыс істемейтін кредиттердің шамалы үлесі орналастырылған активтердің бір бірлігі үшін көп пайыздық маржаны алуға, қаржы өнімдерінің бағасын қалыптастыруға анағұрлым икемді тұрғыдан қарауға, сондай-ақ провизияларды қалыптастыруға және активтердің құнын қалпына келтіруге шығыстарды барынша азайтуға мүмкіндік береді.

3.1.1.4-график

Топтар бойынша алғанда банктердің кредиттік портфелінің құрылымы және портфель бойынша қалыптастырылған провизиялардың үлесі

Дерек көзі: ҚРҰБ

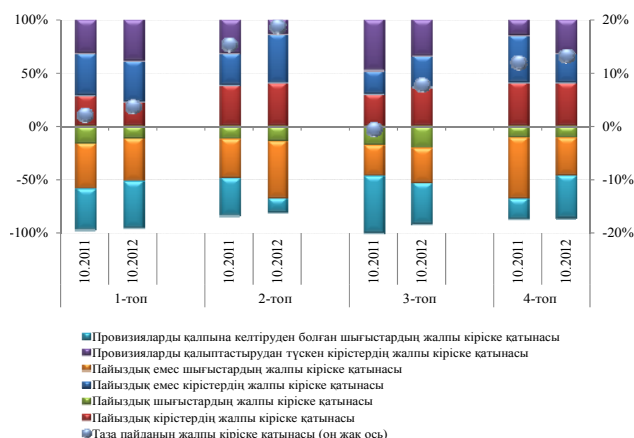
Сапасы төмен несиелік портфелінің көп бөлігі **1-ші және 3-ші топтардағы** банктерде, атап айтқанда өз міндеттемелерін қайта құрылымдаған банктерде шоғырландырылған (3.1.1.4-график). Осы банктерде кредиттік тәуекелдің шоғырлануы олардың дағдарысқа дейінгі кезеңде жүргізген анағұрлым агрессивті кредит саясатымен және оны бағалаудың жетілмеген жүйесі кезінде қабылданатын тәуекелдің жоғары деңгейімен түсіндіріледі. 01.10.2012ж. жағдай бойынша 1-ші және 3-ші топтағы банктердің кредиттік портфеліндегі жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі тиісінше 31,5% және 26,1%-ды құрады, ал 1-ші топтың стандартты кредиттерінің үлесі 01.10.2012ж. тек 20,4%-ды, 3-ші топ – 37,3%¹³ құрайды.

Оған қоса, банктердің 1-ші тобының жағдайы анағұрлым осал болып табылады, өйткені олар кірісті ұлғайтатын «жұмыс істейтін» кредиттердің анағұрлым төмен үлесіне ие, бұл жіктелген кредиттер бойынша провизияларды қалыптастыруға шығыстардың жоғары деңгейімен бірге осы банктердің кірістілігіне және бұдан әрі дамуына қысым көрсетеді (3.1.1.5-график).

¹³ 3-ші топқа енген қайта құрылымдаған банктердің несиелік портфеліндегі жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі 01.10.2012ж. – 46,7%-ды, стандартты кредиттердің үлесі – 18,7%-ды құрады. 3-ші топтың қалған банктері бойынша несиелік портфеліндегі жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі – 14,6%-ды, стандартты кредиттердің үлесі – 47,6%-ды құрады.

3.1.1.5-график

Банктердің топтары бойынша кірістер мен шығыстардың құрылымы

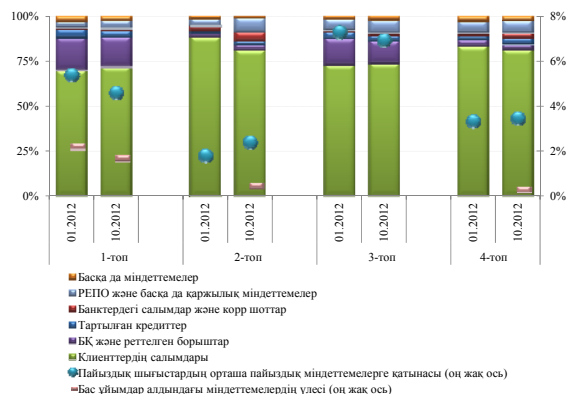

Ескерту: 1) Пайыздық емес кірістердің құрамында провизияларды қалтына келтіруден түскен кірістер ескерілмеген; 2) Пайыздық емес шығыстардың құрамында провизияларды қалыптастырудан болған шығыстар ескерілмеген.

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.1.6-график

Топтар бойынша банктер міндеттемелерінің құрылымы

Ескерту: 1) Міндеттемелердің құрылымы жөніндегі ақпарат сыйақылар/дисконттар, оң/теріс түзетулер ескеріле отырып берілген; 2) 01.10.2012ж. пайыздық шығыстар жылдық көрсетумен берілген; 3) Орташа пайыздық міндеттемелер кезеңнің басындағы және аяғындағы орташа мән ретінде есептелген.

Дерек көзі: ҚРҰБ

жоғары мөлшерлемелерді ұсынуы есебінен қамтамасыз етілді, бұл олар тартқан қаражаттың құнынан байқалды. Сыйақы төлеуге байланысты міндеттемелерге пайыздық шығыстардың қатынасы 01.10.2012ж. 7,0%-ды құрады (3.1.1.6-график).

1-ші топтағы банктердің қосымша қаржыландыруды тарту мүмкіндігі анағұрлым шектеулі, өйткені біріншіден, провизияларды қалыптастыруға елеулі шығыстар және дағдарысқа дейінгі кезеңде жинақталған елеулі борыштық жүктеме аясында олар тартылатын депозиттер бойынша жоғары мөлшерлемені ұсынуға ниеті жоқ. Екіншіден, бұл топтағы банктердің ағымдағы жай-күйі банктердің басқа топтары тарапынан бәсекелестік қысымды күшейту аясында оларды институционалдық инвесторлар үшін, сол сияқты корпоративтік клиенттер үшін онша тартымды етпейді. Мәселен, осы топтың депозиттік базасы 2012ж. 9 айы ішінде бар-жоғы 2,0%-ға өсті.

2-ші топтағы банктер міндеттемелерінің құрылымында депозиттік базаның елеулі үлесіне қарамастан, олардың қаржыландыру көздерінің құны басқа топтармен

2-ші топтағы банктер ірі кредит алушыларды тартуға бағытталған таңдаулы кредиттік белсенділігіне байланысты сапасы ең жоғары несиелі портфелі есебінен провизиялар қалыптастыруға шығыстар көлемі бөлігінде объективті бәсекелестік басымдыққа ие. Шетелдік банктердің стандартты кредиттерінің үлесі 74,9%-ды, кредиттік портфельдегі жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі 5,4%-ды құрады. Бұл ретте 2012ж. 9 айы ішінде провизияларды қалыптастыру шығыстарының жалпы кіріске қатынасы 13,2%-ды құрады, бұл банктердің басқа топтарымен салыстырғанда анағұрлым төмен көрсеткіш болып табылады.

4-ші топ банктерінің бөлшек кредиттеу секторындағы кредиттік өктемдігінің стратегиясы тиісінше олардың провизиялауға шығыстарының мөлшеріне теріс әсер етеді.

Қорландыру құрылымы, атап айтқанда «қымбат емес» және салыстырмалы түрде «ұзын» ресурстарды тарту мүмкіндігі, сондай-ақ банк қызметінің тиімділігіне әсер етеді және пайданың жеткілікті нормасын алудың негізгі факторларының бірі болып табылады.

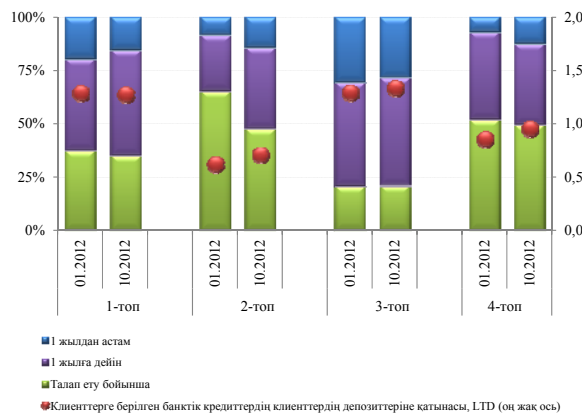
Ресурстық база ретінде депозиттердің рөлі орта-және ұзақ мерзімді қорландырудың балама көздерінің әлеуетін пайдалану аясында ұлғаяды, оған банктердің міндеттемелерінің құрылымындағы салымдардың жоғары үлесі куә.

Депозиттік база 2012ж. 9 айы ішінде 7,8%-ға өсті, бұл ретте салымы депозиттердің өсіміне 3,2%-ды құраған **3-ші топтың** банктері клиенттерді тартуда анағұрлым белсенді болды. Бұл өсім осы топтағы банктердің салымдар бойынша анағұрлым

салыстырғанда анағұрлым төмен болып табылады, бұл бір жағынан, ірі клиенттерді қызмет көрсетуге тарту және орын алған тұрақты нарықтық позиция және бәсекелестік басымдықтар аясында депозиттер бойынша анағұрлым төмен мөлшерлемелерді ұсыну мүмкіндігімен түсіндіріледі. Екінші жағынан, осы топтың депозиттік базасының құрылымында талап етуге дейінгі салымдар және мерзімді салымдарға қарағанда сыйақы төмен ұсынылатын клиенттердің ағымдағы шоттары (барлық тартылған депозиттердің 47,6%-ы) басым. Оған қоса, 2-ші топтағы шетелдік банктер объективті түрде шетелдік негізгі компаниялар тарапынан қаржыландыруды алуы мүмкін, алайда, қазіргі міндеттемелердің құрылымын ескере отырып, банктердің осы тобының акционері - бас банкі тарапынан тікелей қаржыландыру басымдығы пайдаланылған жоқ.

3.1.1.7-график

Топ бойынша депозиттік базаның мерзімдер бойынша құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банктердің барлық топтарының депозиттік базасының құрылымында мерзімділігі бойынша клиенттердің ағымдағы шоттары, талап ету бойынша және мерзімі 1 жылға дейінгі салымдар басым екендігін атап өткен жөн.

Бұл ретте ресурстық базаның қысқа мерзімділігі бірінші кезекте, банктік кредиттердің депозиттерге қатынасының көлемі жоғары болған (LTD көрсеткіш) банктер үшін осалдылық факторларының бірі болып табылады.

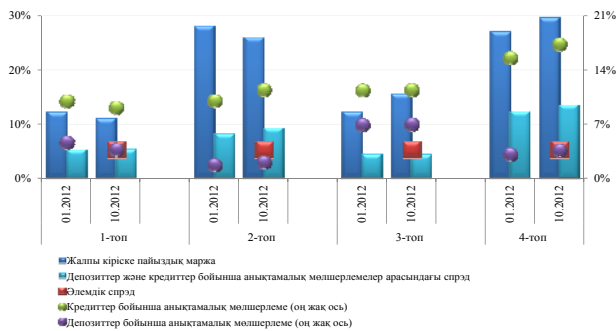
Мәселен, LTD анағұрлым жоғары деңгейі **1-ші және 3-ші топтардағы** банктерде (3.1.1.7-график) байқалды, бұл осы банктердің кредит операцияларының депозиттік базадан басқа, қорландырудың балама көздері, атап айтқанда жинақталған сыртқы берешек есебінен қаржыландырылғанын көрсетеді. Алайда, дағдарысқа дейінгі кезеңде тартылған қарыз қаражатының өтелуіне қарай қорландырудың қосымша көздеріне деген қажеттілікті басым түрде 1-топтағы банктер қатты сезінетін болады. 3-ші топтағы банктер үшін депозиттердің өсуінің ағымдағы қарқынын сақтау кезінде қорландырудың қосымша көздерін қысқарту өткір мәселе емес.

Осылайша, 1-ші және 3-ші топтағы банктердің кредиттік мүмкіндігі бір жағынан, олардың қолайлы мөлшерлемелер бойынша ресурстарды тарту қабілетімен, екінші жағынан несие портфелін сауықтыру және мерзімі өткен берешекті өндіріп алу жөніндегі белсенділігімен айқындалады.

2-ші топтағы банктерге қатысты олардың кредиттік белсенділігі тәуекелдерді азайту қағидаттарына негізделген деп

3.1.1.8-график

Банктердің топтары бойынша алғанда маржа және спрэд

Ескерту: 1) Кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме – клиенттерге берілген банктік кредиттер бойынша пайыздық кірістер сомасының кредиттер бойынша орташа позицияға қатынасы; 2) Депозиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме – тартылған салымдар бойынша пайыздық шығыстардың депозиттер бойынша орташа позицияға қатынасы; 3) Кредиттер және депозиттер бойынша орташа позиция – тиісінше кредиттер және депозиттер бойынша кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні; 4) Әлемдік спрэд – Шығыс Еуропаның, Оңтүстік Шығыс Азияның, Латын Америкасының дамушы елдерінің (21 ел) депозиттері мен кредиттері бойынша анықтамалық мөлшерлемелер арасындағы орташа мән.

Дереккөзі: ҚРҰБ, Financial Soundness Indicators (FSI)

қорытынды жасауға болады, яғни кредиттеуді кеңейту клиенттердің тартылған салымдарымен толығымен қамтамасыз етіледі және шектеледі. Бұл ретте LTD 1-ден төмен деңгейде сақтау өтелетін кредиттерді жанадан берілген кредиттермен үнемі ауыстыру

барысында көрінетін осы банктердің кредиттік базасының жоғары айналымдылығы деңгейін көрсетеді.

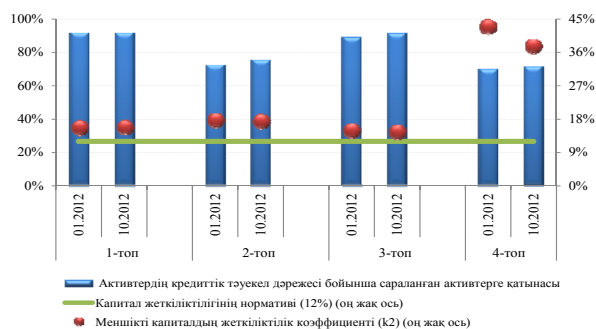
Пайыздық спрэдтің мөлшері **пайыздық маржаның** шамасына әсер ететін факторлардың бірі болып табылады. Мәселен, **2-ші топтағы** банктердің таза пайыздық кірісі орналастырылатын кредиттер бойынша салыстырмалы мөлшерлемеге қарамастан, тартылатын ресурстардың құнындағы айырма есебінен **3-ші топтағы** банктер алған кірістен жоғары (3.1.1.8 - график).

4-ші топтағы банктер анағұрлым көп **пайыздық спрэдті** көрсетті. Бұл ретте осы топтың банктерінің орналастырылатын кредиттері бойынша мөлшерлемелердің көлемі сыйақының жылдық тиімді мөлшерлемесінің қолданыстағы шектеулерін ұстап тұрады.

1-ші топтағы банктерге қатысты осы топтың пайыздық спрэді шамасының 3-ші топтағы банктердің спрэдінен асқанын атап өту қажет (01.10.2012ж. тиісінше 5,4% және 4,4%). Бұл ретте Шығыс Еуропа, Оңтүстік Шығыс Азия, Латын Америкасының дамушы елдерінің пайыздық спрэдінің мөлшері соңғы деректер бойынша 5,3%-ды¹⁴ құрады. Алайда, осыған қарамастан 1-ші топтағы банктер алған пайыздық маржаның шамасы 3-ші топтағы осындай көрсеткіштен аз, бұл арнайы провизияларды қалыптастыруға шығыстар пайдасының және операциялық шығыстардың шамасына қысыммен, сол сияқты алынған пайыздық кірістің аз мөлшерімен түсіндіріледі.

3.1.1.9-график

Меншікті капиталдың жеткіліктілігі және кредиттік тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтер

Дерек көзі: ҚРҰБ

Нәтижесінде провизиялауға қаражаттың анағұрлым көп деңгейі бар **1-ші және 3-ші топтардағы** банктер **капитал жеткіліктілігінің** ең аз мәнін көрсетті (3.1.1.9-график). Оған қоса, банктердің осы топтарының кредиттік тәуекел деңгейі бойынша сараланған активтері мен жиынтық активтерінің жоғары арақатынасын атап өтуге болады (тиісінше 91,0% және 90,8%). 2-ші және 4-ші топтарда бұл арақатынас тиісінше 74,8%-ды және 70,9%-ды құрайды.

Бұл ретте 4-ші топтағы банктерде капитал жеткіліктілігінің анағұрлым жоғары деңгейі белсенді операциялардың әлі де көп емес көлемімен байланысты, өйткені олар

банк қызметтерінің нарығына өздерінің қатысуын енді ғана бастап отыр.

3.1.2 Кредит тәуекелі

2012ж. банктердің («БТА Банкі» АҚ-ын есептемегенде) жұмыс істемейтін кредиттері үлесінің, ең алдымен басым түрде тұтынушылық кредиттерді қайта берудің үдемелі өсуі есебінен шамалы төмендеуі байқалды. Тұтынушылық кредиттеуге байланысты ағымдағы қауіптер шамалы. Оған қоса, тұтынушылық кредиттеудің өсуінің үдемелі қарқындарының корпоративтік секторды кредиттеудің өсуінің төмен қарқынымен жиынтықта сақталуы банк жүйесі үшін болашақта тәуекелдер аймағына айналуы мүмкін. Бұл ретте кәсіпорындардың жинақталған берешегінің жоғары көлемі және іскерлік белсенділігінің кейбір баяулауы экономиканың нақты секторындағы банктердің төмен кредиттік белсенділігінің объективті себебі болып табылады, бұл банктердің активтерінің сапасын жақсарту және әлеуетті кредит алушылардың базасын кеңейту әлеуетін шектейді.

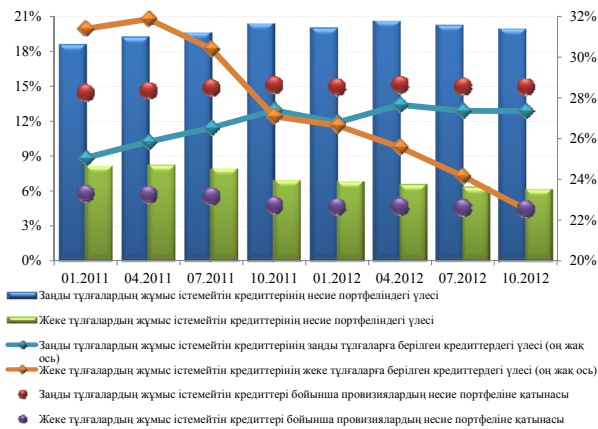
¹⁴Financial Soundness Indicators (FSI), IMF.

3.1.2.1-график
Жұмыс істемейтін кредиттердің банктердің жиынтық несие портфеліндегі үлесі

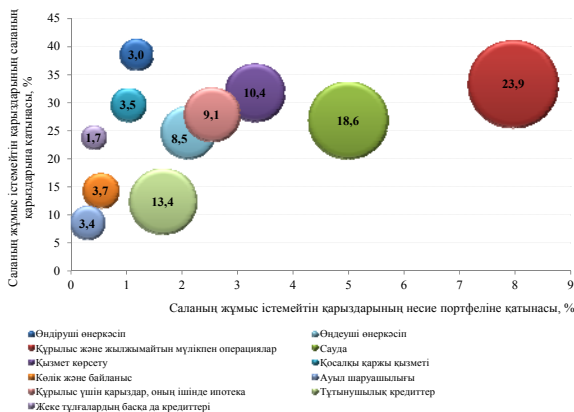
Ескерту: «БТА Банк» АҚ қоспағанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.2.2-график
Кредит алушылар - заңды және жеке тұлғалар бойынша жұмыс істемейтін кредиттер

Ескерту: «БТА Банк» АҚ қоспағанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.2.3-график
01.10.2012ж. жағдай бойынша несие портфелінің салалық құрылымы

Ескерту: Шеңбердің диаметрі сала кредиттерінің несие портфеліндегі үлесіне сәйкес келеді
Дерек көзі: ҚРҰБ

несиe портфеліндегі анағұрлым көп үлесті берілген кредиттер алады (3.1.2.3-график). Бұл ретте 01.10.2012ж. экономиканың осы секторын қаржыландыруға берілген кредиттердің 33,4%-ы жұмыс істемейтін болып табылады. Құрылыс саласының несиe портфеліндегі кредиттерінің жоғары шоғырлануы

2012ж. бөлшек кредиттеуді ұлғайту есебінен Қазақстан банктерінің кредиттік белсенділігінің артуы байқалады. Кредиттеуді өсіру жұмыс істемейтін кредиттер өсімі қарқынының төмендеуімен қатар жүрді, бұл банктердің («БТА Банкі» АҚ-ын есептемегенде) несиe портфелі сапасының салыстырмалы өлшемдерінің шамалы жақсаруынан көрінеді (3.1.2.1-график). Жиынтық кредиттік портфельдегі жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің азаюына қарамастан («БТА Банкі» АҚ-ын есептемегенде), абсолюттік көрсетуде жұмыс істемейтін кредиттердің мөлшері басым түрде корпоративтік сектордың кәсіпорындарына берілген кредиттер сапасының бұдан әрі нашарлауы есебінен ұлғаюын жалғастыруда.

Мәселен, корпоративтік секторға берілген жұмыс істемейтін кредиттердің мөлшері 01.10.2011ж. бастап 10,9%-ға ұлғайды, бұл ретте олардың заңды тұлғаларға берілген кредиттердегі үлесі 01.10.2012ж. өткенж. осындай кезеңінің деңгейінде қалды – 27,4% (3.1.2.2-график).

Жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін кредиттерінің көлемі өзгерген жоқ, бұл ретте олардың жеке тұлғаларға берген кредиттердегі үлесі 01.10.2011ж. 27,1%-дан 01.10.2012ж. 22,5%-ға дейін елеулі төмендеді, бұл тұтынушылық кредиттеу секторындағы банктердің кредиттік белсенділігіне байланысты. Атап айтқанда, тұтастай алғанда банк жүйесі бойынша тұтынушылық кредиттердің өсімі 01.10.2011ж. кезеңнен бастап 43,3%-ды құрады, ал экономиканың қалған секторларының субъектілеріне берілген кредиттердің өсімі 9,9%-ды құрады.

Экономика салалары бойынша кредиттік тәуекелдің шоғырлануы.

Экономикалық қызметтің түрлері бойынша кредиттік портфельдің құрылымы кредиттік тәуекелдің жоғары шоғырлану аймағын және корпоративтік сектор тәуекелдерінің әлеуетті ауысу арналарын айқындауға мүмкіндік береді. Банктердің құрылыс және оған байланысты салаларға

банктер алдында берешегі бар осы саладағы кәсіпорындардың тұрақты емес қаржы жағдайымен қатар құрылысты дағдарысқа дейінгі кезеңде тарихи қаржыландырған басым түрде 1-ші топтағы банктердегі осалдылықтың негізгі факторларының бірі болып табылады. Осылайша, құрылыс саласы кәсіпорындарының – кредит алушылардың қаржы жағдайын жақсарту осы топтағы банктердің өзінің несиелік портфелін сауықтыру бойынша әлеуетті мүмкіндігін айқындайтын болады.

Құрылыс саласының кредиттерімен қатар сауда кәсіпорындарына берілген кредиттер үлесі де елеулі – кредиттік портфельдің 18,6%-ын құрайды. Осы саладағы жұмыс істемейтін кредиттердің деңгейі 26,9%-ды құрады.

Оған қоса, банктердің несиелік портфеліндегі елеулі үлес қазіргі кезде кредиттік тәуекелдің шоғырлануы шамалы болып отырған (несиелік портфеліндегі тұтыну мақсаттарына берілген жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі 1,7%-ды құрайды) тұтынушылық кредиттерге тиесілі. Алайда, бұдан әрі тұтыну кредиттері өсуінің жоғары қарқынының сақталуы басым түрде 3-ші топтағы банктер үшін жоғары тәуекел аймағы болуы мүмкін, өйткені тұтыну кредиттерінің анағұрлым көп шоғырлануы осы банктердің несиелік портфелінде байқалады – 01.10.2012ж. - 30,8% (3.1.2.1-кесте).

3.1.2.1-кесте

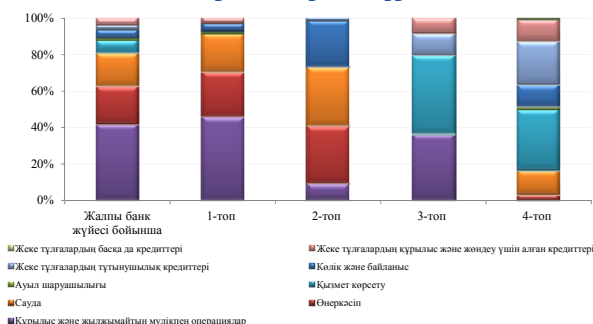
01.10.2012ж. жағдай бойынша несиелік портфельінің банктердің топтары бойынша салалық құрылымы, %

	1-топ		2-топ		3-топ		4-топ	
	Сала кредиттерінің несиелік портфеліндегі үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттердің саланың кредиттеріндегі үлесі	Сала кредиттерінің несиелік портфеліндегі үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттердің саланың кредиттеріндегі үлесі	Сала кредиттерінің несиелік портфеліндегі үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттердің саланың кредиттеріндегі үлесі	Сала кредиттерінің несиелік портфеліндегі үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттердің саланың кредиттеріндегі үлесі
Ауыл шаруашылығы	2,3	15,7	4,9	1,6	3,1	7,3	15,9	1,7
Өндіруші өнеркәсіп	2,2	49,1	10,0	22,0	2,4	53,6	4,1	1,9
Өңдеуші өнеркәсіп	9,0	27,1	15,2	6,7	5,7	35,3	6,1	20,4
Құрылыс және жылжымайтын мүлікпен операциялар	32,7	33,7	9,2	3,3	12,5	44,1	9,2	3,6
Сауда	17,1	37,8	19,8	3,6	20,9	19,1	23,2	4,5
Көлік және байланыс	3,4	16,9	8,7	7,8	2,6	17,8	4,8	5,2
Қызмет көрсету	12,0	32,8	8,8	1,7	8,4	44,8	7,6	6,1
Қосалқы қаржы қызметі	2,5	56,1	9,8	0,8	2,5	26,5	6,4	5,4
Жеке тұлғаларға құрылыс және жөндеу үшін берілген кредиттер	8,6	31,5	4,6	1,3	9,5	38,2	2,8	14,5
Жеке тұлғаларға берілген тұтынушылық кредиттер	7,3	14,1	5,1	2,1	30,8	12,6	18,7	6,9
Жеке тұлғаларға берілген басқа да кредиттер	2,2	19,1	0,2	8,7	1,3	44,8	0,7	10,4

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.2.4-график

01.10.2012ж. жағдай бойынша "жаңа" жұмыс істемейтін кредиттердің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

2-ші және 4-ші топтағы банктердің анағұрлым әртараптандырылған портфелі бар, бұл 1-ші және 3-ші топтармен салыстырғанда кредиттік тәуекелді іске асырудың анағұрлым төмен әлеуеті туралы пайымдауға мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда банк жүйесі бойынша «жаңа» жұмыс істемейтін кредиттердің негізгі үлесі заңды тұлғаларға берілген кредиттерге тиесілі – 93,5% (3.1.2.4-график), бұл ретте «жаңа» жұмыс істемейтін кредиттердің 41,7%-ы құрылыс саласының кредиттеріне тиесілі, бұл кредит алушы -

құрылыс ұйымдарының борыштық міндеттемелерге қызмет көрсету қабілетінің жалғасып отырған төмендеуін көрсетеді.

3.1.2.5-график

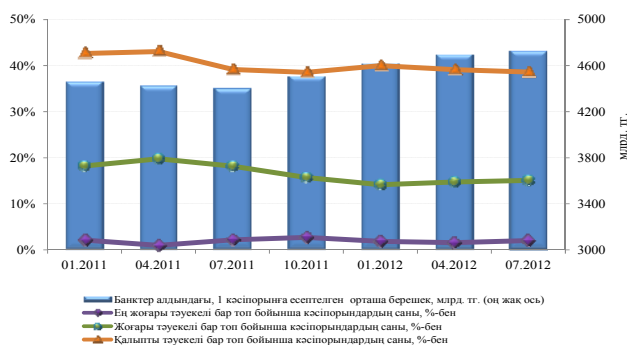
Корпоративтік сектордың қаржылық тәуелсіздігі

Ескерту: Есепке банктер алдындағы берешегінің жалпы міндеттемелердегі үлесінің мәні медиандық мәнінен жоғары кәсіпорындар кірді
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

3.1.2.6-график

Кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылық тәуекелдері

Ескерту: 1) 25 перцентильге дейінгі топқа кіретін Өтімділіктің және ROE төмен көрсеткіштері және 75 перцентильден асатын топқа кіретін левередждің жоғары көрсеткіші негізінде есептелген;
2) Есепке банктер алдындағы берешегінің жалпы міндеттемелердегі үлесінің мәні медиандық мәнінен жоғары кәсіпорындар кірді
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

үлесі кезінде 1,3 құрады (осы кәсіпорындардың міндеттемелерінің 6,2%).

01.07.2012ж. банк берешегінің жоғары деңгейі бар кәсіпорындар арасында 2,0% кәсіпорындарда¹⁶ тәуекелдің ең көп деңгейі байқалды. Бұл ретте тәуекелінің деңгейі жоғары және қалыпты ұйымдардың үлесі жиынтықта 53,7%-ды құрайды (3.1.2.6-график). Осылайша, кредит алушы – кәсіпорындардың елеулі бөлігінің тұрақты емес қаржы жағдайы банк секторының әлеуетті осалдылығын тереңдетеді.

Жекелеген секторлар кәсіпорындарының төмен қаржылық орнықтылығы мен жоғары тәуекелдерін атап өту қажет, бұл банк секторы үшін әлеуетті салалық тәуекел аймақтарын айқындайды. Мәселен, қаржыландырудың кредиттік көздерінен тәуелділіктің жоғары

Корпоративтік сектордың ірі және орта кәсіпорындарының қаржы жағдайымен байланысты тәуекелдер

Ірі және орта кәсіпорындардың кредиттері бойынша жұмыс істемейтін берешектер көлемінің ұлғаюын банктік кредиттеу нарығында анағұрлым белсенді кәсіпорындардың¹⁵ тұрақты емес жағдайымен түсіндіруге болады, олардың корпоративтік сектордағы активтер бойынша үлесі 13,4%-ды құрайды. Кәсіпорындардың осы тобының іскерлік белсенділіктің баяулауы және алынатын жалпы кірістің өсу қарқынының төмендеуі аясында қарыз қаражатынан жоғары тәуелділігі (3.1.2.5-график) олардың өз борыштық міндеттемелеріне қызмет көрсету қабілеттілігін төмендетеді және проблемалық берешектің сапасын қалпына келтіру әлеуетін шектейді.

Осы кәсіпорындардың кредиттілігінің жоғары дәрежесі 2012ж. 2-тоқсанының нәтижелері бойынша 3,8-ды құраған міндеттемелер мен меншік капиталының елеулі арақатынасымен, сондай-ақ банктер алдындағы міндеттемелердің жоғары үлесімен (01.07.2012ж. кәсіпорындардың осы тобының міндеттемелерінің 71,2%) расталады. Осы іріктеуге енбеген корпоративтік сектордың қалған кәсіпорындары бойынша левередждің шамасы банктің берешегінің жоғары емес

¹⁵ Берешек үлесі банктер алдында жалпы міндеттемелерде медиандық мәндерден жоғары (медиандық мәні = 35,83%) кәсіпорындар.

¹⁶ Дефолт тәуекелінің ең көп деңгейі бар кәсіпорындар тобы (Өтімділік+ROE+Левередж) – төмен өтімділігі бар, капиталының рентабельділігі төмен және жоғары деңгейлі берешегі бар кәсіпорындарды білдіретін дефолттың жоғары тәуекелді аймағы.

Дефолт тәуекелінің жоғары деңгейі бар кәсіпорындар тобы (Өтімділік+ROE)+(ROE+Левередж)+(Өтімділік+Левередж)- ең нашар мәндері бар екі көрсеткіштің қатарласуы, мысалы - Өтімділік+ROE екі факторлық тәуекелдің көрсеткіші болып табылады, яғни кәсіпорында Өтімділіктің төмен көрсеткіші және капитал рентабельділігінің төмен көрсеткіші бір мезетте қатар жүреді.

Дефолт тәуекелінің қалыпты деңгейі бар кәсіпорындар тобы (Өтімділік, не ROE, не Левередж) – көрсеткіштердің бірінің ең нашар мәні.

деңгейін мұнайға жатпайтын сектор кәсіпорындары (3.1.2.2-кесте), атап айтқанда құрылыс саласы, сауда және қосалқы қаржы қызметі көрсетті.

3.1.2.2-кесте
01.07.2012ж. жағдай бойынша салалар бөлігінде корпоративтік сектордың қаржылық орнықтылығының көрсеткіштері

	ROE, %	ROA, %	Өтімділік	Левередж	Банктер алдындағы берешектің меншікті капиталға қатынасы
Ауыл шаруашылығы	27,9	5,8	1,3	4,0	2,9
Өндіру өнеркәсібі	88,0	38,9	1,6	1,3	0,7
Өңдеу өнеркәсібі	28,5	6,1	1,1	3,9	2,5
Құрылыс	-18,2	4,0	1,0	-5,7	-2,5
Сауда	221,2	3,8	1,1	59,0	13,4
Көлік және байланыс	41,5	4,6	1,3	8,2	5,8
Қосалқы қаржылық қызмет	-21,4	-3,5	5,8	5,1	4,6
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	79,0	17,8	1,1	3,7	2,3
Қызмет көрсетулер	12,1	3,6	1,1	2,4	1,7
БАРЛЫҒЫ	55,2	11,4	1,3	4,0	2,7

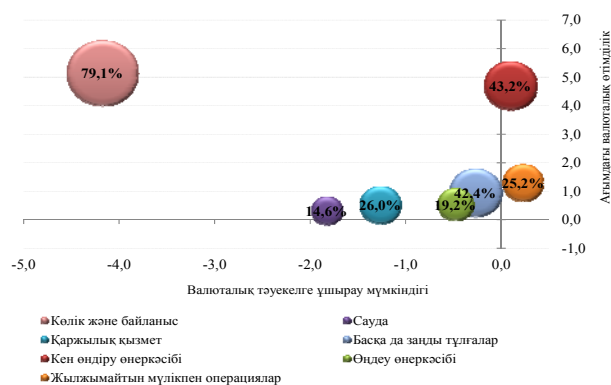
Ескерту: Есепке банктер алдындағы берешегінің жалпы міндеттемелердегі үлесінің мәні медиандық мәнінен жоғары кәсіпорындар кірді

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Іріктеуге енген құрылыс саласы кәсіпорындарының жағдайы теріс меншік капиталы, елеулі борыштық жүктеме және өтімділіктің салыстырмалы түрде төмен деңгейі есебінен анағұрлым тұрақты емес болып табылады, бұл банктердің несие портфеліндегі құрылыс саласының жұмыс істемейтін кредиттерінің бұдан әрі өсуін күтуге мүмкіндік береді.

Сауда саласы кәсіпорындарының қарыз қаражатынан қаржылық тәуелділігінің жоғары деңгейі жоғары тәуекел аймағы болып табылады, оны іске асырудың мүмкіндігі осы кәсіпорындардың айналымдылығы мен кірістілігіне байланысты. Рентабельділік көрсеткіштерінің нашарлауы және іскерлік белсенділіктің баяулауы болашақта жинақталған борышқа қызмет көрсетуде қабілетсіздікке әкелуі мүмкін.

3.1.2.7-график
01.07.2012ж. жағдай бойынша экономиканың салалары бойынша валюталық тәуекелді бағалау

Ескерту: 1) Валюталық тәуекелге ұшырау мүмкіндігі – сала бойынша шетел валютасындағы таза позицияның меншікті капиталға қатынасы; 2) Шеңбердің диаметрі валюталық міндеттемелердің саланың жалпы міндеттемелердегі үлесіне сәйкес келеді; 3) Теріс меншікті капитал болғандықтан графикте құрылыс саласы жоқ; 4) Графикте ауыл шаруашылығы саласы жоқ. Өтімділік деңгейі 1,4 болған кезде валюталық тәуекел шамалы (-0,01).

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Борыштық жүктеменің төмен ағымдағы деңгейі және жалпы қолда бар кірістің өсуі кезіндегі тұтыну мен қолда бар кірістің салыстырмалылығы үй шаруашылықтарының қаржылық тұрақтылығы туралы айтуға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғалардың қаржылық жағдайына байланысты тәуекелдер

3.1.2.8-график
Үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесі және тұтынуға бейімділігі

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

кірістердің 17%-на дейін жинақтауға бейім болды (3.1.2.8-график).

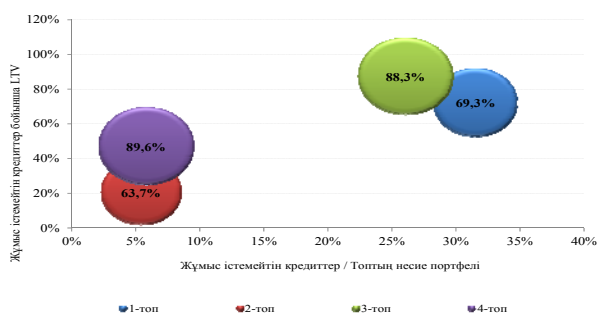
Осы кезеңдегі берешектің өсімі теріс болып қалыптасты, бұл (1) халықтың бұрынғы борыштарын өтеуге ұмтылатынын және (2) дағдарыстан кейінгі белгісіздік кезеңінде жаңа борышқа кіруді қаламауын білдіреді, бұл борыштық жүктеменің төмендеуіне ықпалын тигізді.

2011-2012 ж.ж. халықтың пессимистік көңіл-күйден арылуымен қатар қолда бар кірістің өсуі үй шаруашылықтарының қаражат жинақтауға әуесін төмендетті, бұған үй шаруашылықтарының тұтынуға арналған шығыстарының 90%-дан асқан үлесі дәлел болады.

Қазіргі кезде халықтың тұтынуға әуесінің ұлғаюымен қатар үй шаруашылықтарының қолда бар кірісінің өсуіне қарағанда, берешегінің өсу қарқынының басым болу үрдісі байқалады. Халықтың тұтынуға арналған шығыстарының ұлғаюына ықпал ететін фактор банктердің тұтынушылық кредиттер портфелін белсенді түрде ұлғайтуы болып табылады, бұл тәуекелдерді тиісінше бақылау болмаған жағдайда орта мерзімді болашақта үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесінің ұлғаюына және қаржылық тұрақтылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін (дағдарысқа дейінгі кезеңде қолда бар кіріске тұтынудың қатынасы 115%-ға дейін жеткен).

Банктердің жұмыс істемейтін кредиттерді қалпына келтіру бойынша мүмкіндіктері

3.1.2.9-график
Топ бойынша жұмыс істемейтін кредиттер сомасының және жұмыс істемейтін кредиттер бойынша қабылданған қамтамасыз ету құнының арақатынасы

Ескерту: Шеңбердің диаметрі топтың жұмыс істемейтін кредиттерінің мөлшеріне жұмыс істемейтін кредиттер бойынша қалыптастырылған провизиялардың үлесіне сәйкес келеді

Дерек көзі: ҚРҰБ

топтардағы жекелеген банктердің LTV көрсеткіші 100%-дан асады.

Мәселен, 01.10.2011ж. бастап 01.10.2012ж. дейінгі кезеңде үй шаруашылықтарының қолда бар кірісінің өсімі көбінесе еңбек қызметінен түскен кірістердің және үй шаруашылығының меншік мүлкінен түскен кірістердің өсуі есебінен 13,6% құрады. Қаржы дағдарысының әсерінен үй шаруашылықтары 2009-2010ж.ж. тұтынуға арналған шығыстарын қысқартты: 2010ж. ортасына дейін үй шаруашылықтарының қолда бар кірісіне тұтынуға арналған шығыстарының қатынасы орташа алғанда 83% құрады. Бұл ретте үй шаруашылықтары қолда бар

Кепілдік қамтамасыз етудің құнына берілген кредиттердің қатынасының төмен деңгейі (LTV) банктердің орналастырылған ақша қаражатын қалпына келтіру мүмкіндіктерін айқындайды, және осыған байланысты кредиттік портфельді сауықтыру тұрғысынан жұмыс істемейтін кредиттер бойынша LTV көрсеткіші ең маңызды болып табылады. Бұл ретте жұмыс істемейтін кредиттерді қалпына келтіру перспективалары 2-ші және 4-ші топтардағы банктерге қарағанда, 1-ші және 3-ші топтағы банктердікі төмен.

Мәселен, 1-ші және 3-ші топтағы банктердің жұмыс істемейтін кредиттер бойынша LTV деңгейі 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша тиісінше 72,1% және 87,2% болды (3.1.2.9-график). Бұл ретте осы

1-ші топтағы банктердің LTV деңгейінің жоғары болуын қамтамасыз етуі бұрын ағымдағы бағалардан жоғары бағаға бағаланған, құрылыс және сонымен байланысты салаларға берілген кредиттердің жоғары шоғырлануы есебінен болды деуге болады. 3-топтағы банктерге қамтамасыз етуі көбінесе кредит бойынша негізгі борышты жаппайтын қомақты тұтынушылық кредиттер портфелі тиесілі.

2-ші топтағы банктерге басқа банктермен салыстырғанда ең төменгі LTV көрсеткіші – 20,5% тиесілі, бұл жұмыс істемейтін кредиттердің кепілдік қамтамасыз етумен жоғары деңгейде жабылатынының дәлелі.

Сонымен бірге, 1-ші топтағы банктердің 3-ші топтағы банктерге қарағанда несиелік портфельдегі жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің көп болуына қарамастан, жұмыс істемейтін кредиттерді қалыптастырған провизиялармен жабу деңгейі төмен (69,3%) екенін атап өткен жөн. Бір жағынан 1-ші топтағы банктердің жұмыс істемейтін кредиттердегі үмітсіз кредиттердің үлесі 3-ші топтағы банктердің осындай көрсеткіштерімен салыстырғанда аз. Мәселен, 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша банктердің 1-ші тобында жұмыс істемейтін кредиттердің 57,4% үмітсіз болып табылады, ал 3-ші топта жұмыс істемейтін кредиттердегі үмітсіздердің үлесі 78,8% құрады (3.1.2.3-кесте). Оның үстіне өнеркәсіп кәсіпорындарының жұмыс істемейтін кредиттері бойынша 1-ші топтағы жекелеген банктер осы топқа кіретін шетелдік капиталы бар банктердің негізгі компаниялардың кепілдіктерін пайдалануы есебінен провизияларды талап етілетін көлемнен¹⁷ аз қалыптастырды. 2-ші топтағы банктерде жұмыс істемейтін кредиттерді провизиялармен жабу деңгейі де қабылданатын тәуекелдерге провизияларды қалыптастырудың барабар емес екенін көрсетеді. Мәселен, 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша осы топ бойынша жұмыс істемейтін кредиттер көлеміндегі үмітсіз кредиттерінің үлесі 90,4% болған кезде, қалыптастырылған провизиялармен жабу деңгейі 63,7% құрайды. Шетелдік банктер үмітсіз кредиттер бойынша жоғары рейтингісі бар бас банктің кепілдіктерін белсенді пайдаланады, бұл оларға провизияларды реттеуші талап еткендегіге қарағанда аз қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3.1.2.3-кесте

01.10.2012ж. Банктердің топтары бойынша жұмыс істемейтін кредиттер бойынша қалыптастырылған провизиялардың жеткіліктілігі, %

	1-топ		2-топ		3-топ		4-топ	
	Жұмыс істемейтін кредиттер бойынша провизиялардың жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына қатынасы	Үмітсіз кредиттерден жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттер бойынша провизиялардың жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына қатынасы	Үмітсіз кредиттерден жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттер бойынша провизиялардың жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына қатынасы	Үмітсіз кредиттерден жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына үлесі	Жұмыс істемейтін кредиттер бойынша провизиялардың жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына қатынасы	Үмітсіз кредиттерден жұмыс істемейтін кредиттердің сомасына үлесі
Ауы аруашылығы	86,7	72,9	93,5	87,0	92,6	85,3	51,5	3,0
Өнеркәсіп	61,6	64,1	47,6	89,2	93,1	86,3	112,9	100,0
Құрылыс және жылжымайтын мүлікпен операциялар	70,2	60,5	97,3	96,8	85,7	71,4	100,0	100,0
Сауда	74,4	58,6	94,6	89,1	93,9	87,9	88,4	77,5
Көлік және байланыс	79,0	68,6	75,3	99,6	97,0	94,1	109,6	100,0
Қызмет көрсету	75,6	59,8	82,3	80,0	86,2	71,4	83,5	67,0
Жеке тұлғаларға құрылыс және жөндеу үшін берілген кредиттер	46,3	25,3	87,4	74,8	90,6	81,7	71,9	43,9
Жеке тұлғаларға берілген тұтынушылық кредиттер	2,3	42,8	96,0	92,0	80,7	77,2	78,1	86,9
Жеке тұлғаларға берілген басқа да кредиттер	90,9	83,1	98,1	96,3	88,9	80,7	78,3	56,6
БАРЛЫҒЫ	69,3	57,4	63,7	90,4	88,3	78,8	89,6	79,4

Дерек көзі: ҚРҰБ

¹⁷ Қолданыстағы талаптар бойынша үмітсіз кредиттер бойынша құнсыздануға қарсы 100% резерв қалыптастыру қажет. Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2012 жылғы желтоқсан

Осылайша, қолданыстағы реттеушілік талаптарға сәйкес жұмыс істемейтін кредиттер бойынша қалыптастырылған провизиялар жекелеген банктерде орын алған проблемалық берешектің деңгейіне толығымен барабар емес. Оның үстіне, провизиялау бойынша қолданыстағы тәсілдің проциклдығын атап өткен жөн, онда провизиялар тек активтің кредиттік сапасының нашарлауының объективті факторлары болған кезде ғана қалыптастырылады. Осыған байланысты 2013ж. шыққан шығындар моделіне негізделген провизияларды қалыптастырудың қолданыстағы тәсілі контрциклдық ретту қағидаттарына негізделген динамикалық провизиялармен толықтырылатын болады (3-бокс).

3-бокс

Қазақстандық тәжірибеге динамикалық резервті ендіру

2013ж. шыққан шығындар моделіне негізделген, провизияларды қалыптастырудың провизиялар тек кредиттік сапа нашарлауының объективті фактілері болған кезде ғана танылатын қолданыстағы тәсілі күтілетін шығындарға бағдарланған динамикалық резервпен толықтырылатын болады. Осы құралдың қолданылу тетігі кредиттік шығындарды циклдың ертерек сатыларында тануды болжайды, бұл келешектегі тарылу кезеңдеріндегі шығындарды жабуға арналған қосымша «қауіпсіздік жастығын» кредиттік өктемдік кезеңдерінде жинақтауға мүмкіндік береді.

мұнда:

ΔДР – динамикалық резервтің есепті кезеңдегі өзгеруі;

ΔСП – ХҚЕС талаптарына сәйкес құрылған провизиялардың есепті кезеңдегі өзгеруі;

ΔПЗ – есепті кезеңде берілген жиынтық кредиттер ;

ПЗ – есепті кезеңнің соңындағы жиынтық кредиттер ;

α (альфа) – кредиттік шығындар өлшемі;

β (бета) – жасырын шығындар өлшемі.

$$\Delta ДР = \alpha \cdot \Delta ПЗ + (\beta \cdot ПЗ - \Delta СП)$$

Динамикалық резервтің контрциклдық әсерін көрсету үшін ретроспективтік деректері негізінде осы құралды қазақстандық тәжірибеге 2002 жылдан бастап енгізуді көрсететін сценарий қаралды. α (альфа) өлшемі 5,9% деңгейде анықталды, β (бета) өлшемі 0,9% деңгейде анықталды¹. Модельді сынақтан өткізу нәтижесі дағдарыс алдындағы кезеңде жинақталған провизиялардың қосымша «бөлігі» реттеуші талап ететін деңгейден жоғары болып, 2008ж. басына қалыптастырылған несие портфелінің 6,8% жуық құрайтын еді (1-график). Бұл ретте келешектегі рецессия кезеңінде осы қорды біртіндеп тарату дағдарыстың ең қиын-қыстау кезеңінде бөлінбеген таза пайданың құбылуына жұмсарту әсерін² тигізетін еді (2-график). Осылайша, динамикалық провизиялар түріндегі «қосымша» рецессия кезеңдерінде капиталдың күтпеген шығындарды жабу көзі ретіндегі функциясын күшейте отырып, банктердің пайдасына жүктемені жеңілдету тұрғысынан негізделген болып табылады.

Қазақстанда динамикалық резерв енгізілген кезде арнайы шотта³ көрсетілген, реттеушілік талаптарға сәйкес қалыптастырылған провизиялар мен ХҚЕС талаптарына сәйкес құрылған провизиялардың арасындағы оң айырмасы танылатын болады. 2012ж. 11 айдың қорытындысы бойынша осы шама 339,1 млрд. тг. немесе несие портфелінің 3,6% құрады («БТА Банкі» АҚ қоспағанда). Бұл ретте 2013ж. банк секторы бойынша динамикалық резервті ендіруден экономикалық тиімділікті бағалау болжамдау кезінде әрбір нақты банктің ерекшелігі мен даму стратегиясын ескеру қажеттілігіне байланысты қиынға түседі.

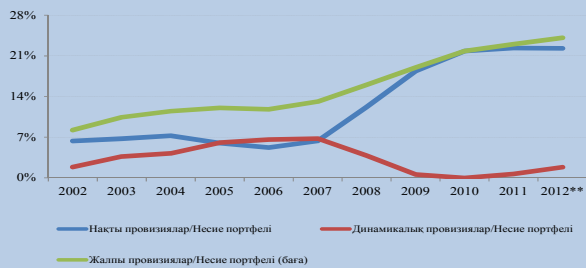
Сонымен бірге, жалпы алғанда осы провизиялардың динамикасы ХҚЕС-қа сәйкес құрылған резервтердің өсу қарқынымен, сондай-ақ тұтастай алғанда несие портфелінің өсуімен айқындалатын болады.

¹ α (альфа) өлшемі он жылдық кезеңдегі дефолт ықтималы бойынша (PD) және дефолт жағдайындағы шығындар бойынша (LGD) орташаланған деректер ескеріле отырып бағаланған. PD-ні бағалау үшін жиынтық кредиттерге жұмыс істемейтін кредиттердің қатынасы пайдаланылды. LGD көрсеткіші ХВҚ тәсілі мен DoingBusiness қалпына келтіру мөлшерлемелер бойынша деректерді пайдалана отырып алынды. β (бета) өлшемі «БТА Банк» АҚ деректері ескерілмеген несие портфеліне жиынтық провизиялар өзгеруінің орташа қатынасы ретінде анықталған.

² Динамикалық провизиялардың бөлінбеген таза кіріске жұмсарту әсерін бағалау төмендетілген, өйткені есеп ХҚЕС талаптарына сәйкес емес, реттеушінің талаптарына сәйкес қалыптастырылған провизиялар бойынша нақты деректерге негізделген.

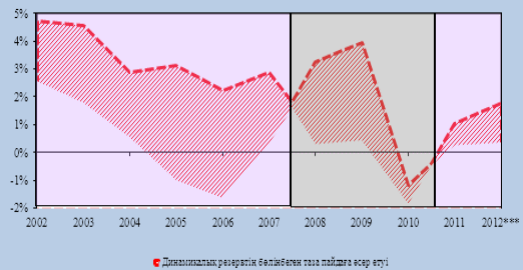
³ ҚРҰБ Басқармасының 2011ж. 31 қаңтардағы № 3 қаулысымен бекітілген Екінші деңгейдегі банктердегі, ипотекалық ұйымдардағы және «Қазақстан Даму Банкі» акционерлік қоғамындағы бухгалтерлік есептің үлгі шот жоспарының «Резервтерді (провизияларды) түзету шоты» № 3300 шоты

1-график
Динамикалық резерв. Банк секторының ретроспективтік деректері негізіндегі көрсетілім*

Ескерту: *Қайта құрылымдау процесінде болған 3 банкті қоспағанда
**2012ж. 9 айдың қорытындысы бойынша.
Дерек көзі: ҚРҰБ бағасы

2-график
Динамикалық резерв механизмінің әсер етуін ескере отырып бөлінбеген таза кірісті* бағалау**

*Нәсіе портфеліне бөлінбеген таза кірістің қатынасы бағаланды, ол үзік сызықпен көрсетілген.
Графикте ақшыл көк түспен дүрбелең кезеңі мен динамикалық резервтің жинақталу әсері кезеңі, сұр түспен дағдарыс пен оны таратудан өтеу әсері кезеңі көрсетілді.
**қайта құрылымдауда болған 3 банкті қоспағанда
*** 2012ж. 9 айдың қорытындысы бойынша.
Дерек көзі: ҚРҰБ бағасы

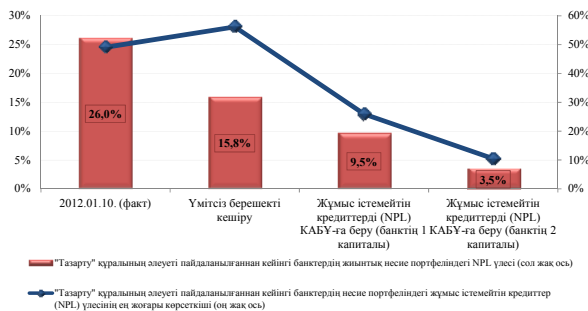
Атап айтқанда, 2013ж. кредиттік портфельдің өсуінің көрсеткіші 12%⁴ деңгейде болған кезде ХҚЕС-қа сәйкес құрылған резервтер өсімінің бағасы 3,6%-дан 10%-ға дейінгі ауқымда құбылады. Болжам ХҚЕС-қа сәйкес құрылған резервтердің өсу қарқыны баяу болған кезде жүйе бойынша динамикалық резервтің қосымша қалыптастырудың жалпы көлемі 2013ж. басында жинақталған резервтің 20%-нан асуы мүмкін. Алайда несие портфелінің өсуіне қарағанда, ХҚЕС провизияларының өсуі басым болғанда, динамикалық резерв қорының таратылуы басталады, ол жылдық көрсетуде 12% жуық құрайтын болады. 2013ж. кредиттік портфель сапасының шамалы нашарлауына қатысты күтулердің негізділігін және динамикалық резервтің контрциклдық сипатын ескере отырып, ағымдағы жағдайда осы қордың таратылуына жол беру орынды болады. Осыған байланысты 2013ж. қалыптастырылатын динамикалық резервтің шамасына β өлшемінің әсері жойылады, оның нәтижесінде бағалау бойынша несие портфелінің өсуіне қарағанда ХҚЕС-қа сәйкес құрылған резервтердің қарқынды өсуі жағдайында динамикалық резервтер қорының азаюы 30%-дан асуы мүмкін.

⁴ҚРҰБ зерттеуіне қатысқан жиырма банктің болжамдық деректерінің негізінде алынған біріктірілген нәтижеге сәйкес.

Проблемалық активтерді басқару стратегиясы

Банктердің берешекті қайта құрылымдауды жүргізуін қоса алғанда, активтердің сапасын жақсартудың «классикалық» құралдарын пайдалану әлеуеті ағымдағы кезде жұмыс істемейтін кредиттердің жиынтық деңгейіне олардың әсері тұрғысынан алғанда іс жүзінде толығымен пайдаланылды. Активтер сапасының төмен болуы проблемасын шешу үшін реттеуші 2012ж. банктердің балансын жұмыс істемейтін кредиттерден «тазартудың» бірнеше тетігін қолданысқа енгізді, оларға сәйкес проблемалық активтер (1) ПҚҚ және КАБҰ берілуі мүмкін, сондай-ақ (2) банктер үшін қосымша салық міндеттемелерінің туындауынсыз үмітсіз берешекті кешіру шарттары көзделеді. 1-ші және 3-ші топтағы банктерде жұмыс істемейтін кредиттердің шоғырлануын (жұмыс істемейтін кредиттердің жиынтық көлемінің 96%) ескере отырып, жалпы банк жүйесі бойынша несие портфелі сапасының «оңтайлы» деңгейіне қол жеткізу осы топтағы банктердің «тазарту» құралдарын қолдану ауқымына байланысты болады.

3.1.2.10-график Банктердің балансын жұмыс істемейтін кредиттерден "тазалату" құралдарын пайдалану әлеуеті (бағалау)

Ескерту: «БТА Банкі» АҚ қоспағанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

Нысаналы топ банктерінің («БТА Банкі» АҚ қоспағанда) несие портфеліндегі жұмыс істемейтін кредиттердің үлесі 20%-26%-ға дейін төмендер еді (ең жоғары ағымдағы мәні - 49,1%). КАБҰ-ға жұмыс істемейтін кредиттерді банктің екі меншікті капиталының мөлшерінде берген кезде проблемалық активтердің үлесі дағдарысқа дейінгі деңгейлерге дейін төмендейді. Бұл ретте, олардың банктер балансындағы ең жоғары көлемі 8-10%-дан аспайды.

3.1.2.4-кесте Банктердің балансты жұмыс істемейтін кредиттерден "тазарту" құралдарын қолдануға бейімділігі (банктерді болжамдық бағалау негізінде)

Көрсеткіш	2013 ж.
"Тазарту" құралдарын қолдану, жұмыс істемейтін кредиттердің ағымдағы көлемінің %-ы:	
ПКҚ-ға беру	0,7% - 2,0%
КАБҰ	4,5%
Үмітсіз берешекті кешіру	1,8%
Басқа да құралдар (коллекторларға беру, банктің балансына өндіріп алу, баланстан тыс есептен шығару)	7,2%
"Тазарту" құралдарын қолдану, құралды пайдаланудың әлеуеттік көлемінің %-ы:	
Үмітсіз берешекті кешіру	4,0%
КАБҰ (ең жоғары көлемі – банктің 3 капиталы)	2,3%
КАБҰ-ға беру жоспарланған активтер (банктің балансына өндіріп алынған), 2013 ж. аяғында КАБҰ-ға туынадған талаптардың %-ы	63%
Несие портфелінің кезеңдегі өсуі, %-бен	12,4%
"Жұмыс істемейтін кредиттердің" кезеңдегі өсуі, %-бен	4%
Банктердің 1-тобы бойынша жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің диапазоны, 2013ж. аяғында, %-бен	14,5% – 41,0%
Банктердің 3-тобы бойынша жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің диапазоны, 2013ж. аяғында, %-бен	1,2% - 37,6%
Банктердің несие портфеліндегі "жұмыс істемейтін кредиттердің" үлесі, 2013ж. аяғында, %-бен	21,5%

Дерек көзі: зерттеу нәтижелері бойынша 20 ірі банк ұсынған болжамдық бағалаулар, ҚРҰБ есептері

жеткізу нысаналы деңгейлерді айқындаумен, оның ішінде банктердің несиелік портфельдеріндегі жұмыс істемейтін кредиттердің шекті мәндерін белгілеуді көздейтін әкімшілік сипатындағы реттеу құралдарын ендіру арқылы айқындаумен қатар жүру керек.

Шығындар ауқымымен және одан кейінгі кредиттік портфельдің тарылуымен шектелетін банктердің үмітсіз берешекті кешіруді қолданудың ықтимал әсерін назарға ала отырып, проблемалық кредиттердің құнын қалпына келтірудің ең жоғары әлеуеті КАБҰ-ға беру құралына тиесілі (3.1.2.10-график). Мәселен, жұмыс істемейтін кредиттерді КАБҰ-ға банктің тек бір меншікті капиталы мөлшерінде ғана тапсыруды (тапсырудың ең жоғары көлемі банктің 3 меншікті капиталы мөлшерінде) ескеретін консервативтік бағалау кезінде олардың жалпы жүйелік деңгейінің 9,5%-ға дейін төмендеуі қамтамасыз етіледі.

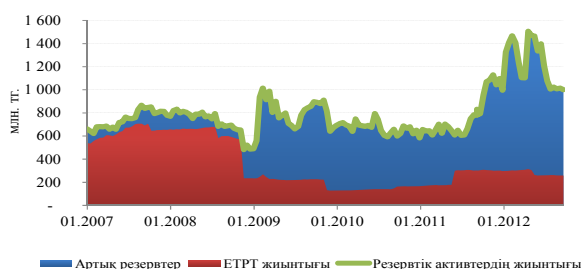
Сонымен бірге, банктердің консервативтік стратегиясы 2013ж. да сақталады деп күтілуде (3.1.2.4-кесте). Мәселен, жүргізілген зерттеулер нәтижесі бойынша банктер ПКҚ-ға жұмыс істемейтін кредиттерді 2% аспайтын мөлшерде беруге дайын. Активтерді КАБҰ-ға берген кезде «тазартудың» ең жоғары әлеуетін ескере отырып, нысаналы банктер тобының (банктердің 1-ші және 3-ші топтары) осы құралды пайдалануының ауқымы меншікті капиталының 10%-дан аспайды. Бұл ретте КАБҰ-ға болжанатын талаптардың 60%-дан астамы проблемалық кредиттер бойынша банктердің балансына өндірілген активтердің есебінен қалыптастырылатын болады. Үмітсіз берешекті кешіруді әлеуетті көлемнің 1% - 12% диапазонында қолдану жоспарланып отыр. Жалпы жүйе бойынша жұмыс істемейтін кредиттер деңгейінің төмендегеніне (банктердің болжамдық бағалары іске асырылған кезде) қарамастан, нысаналы топ банктерінің көпшілігі жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің ағымдағы деңгейін баланста 2013ж. да сақтап қалады. Осыған байланысты «оңтайлы» мәндерге қол

3.1.3 Өтімділіктің, қорландыру құрылымымен және валюталық позициямен байланысты тәуекелдер

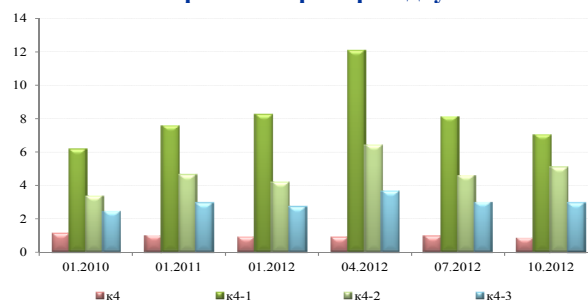
Банктер қорландырудың құрылымында қысқа мерзімді міндеттемелердің айтарлықтай үлесінің болуы, сондай-ақ қосымша өтімділікті тарту, оның ішінде ҚРҰБ-дан кредит алу үшін кепілдердің шектеулі болуы себебінен еріксіз өтімділіктің жоғары деңгейін сақтап отыр. Банктердің өздерінің сыртқы міндеттемелерін өтеу аясында ұзақ мерзімді қорландырудың орнын басудың болмауы экономиканы ұзақ мерзімді кредиттеудің әлеуетін тарылтады. Осы жағдайда банктерге орташа және ұзақ мерзімді қорландыруды бере алатын әлеуетті инвесторлар ретінде жинақтаушы зейнетақы қорлары мен сақтандыру ұйымдары бола алады.

Реттеушінің талаптарын орындау тұрғысынан 2012ж. банктердің өтімділіктің айтарлықтай көлемін қолдау қажеттілігі болмады. Өтімділік пен ең төменгі резервтік талаптар бойынша белгіленген реттеушілік нормативтер артығымен орындалады, бұл олардың өтімділік тәуекелін өзіне қабылдауға ұмтылысы төмен екенін дәлелдейді (3.1.3.1 және 3.1.3.2-графиктер).

3.1.3.1-график
Банктердің ең төменгі резервтік талаптарды орындауы

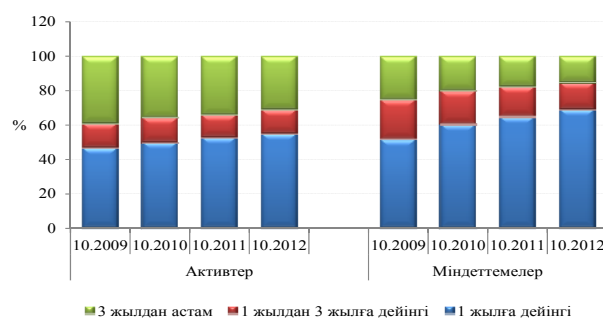
3.1.3.2-график
Банктердің өтімділіктің пруденциалдық нормативтерін орындауы

Ескерту: 1) ЕТРТ – ең төменгі резервтік талаптар – міндеттемелердің банк кассадағы қолма-қол ақша және ҚРҰБ-ғы корреспонденттік шоттар түрінде қолдайтын сомаларынан үлес; 2) к4 – жоғары өтімді активтердің (ЖӨА) орташа айлық мөлшерінің (ОМ) талап ету бойынша міндеттемелердің ОМ-ға қатынасы ($k4=0,3$); к4-1 – ЖӨА ОМ-ның 7 күнге дейінгі мерзімі бар міндеттемелердің ОМ-ға қатынасы ($k4-1=1$); к4-2 – 1 айға дейінгі активтердің ОМ-ның 1 айға дейінгі міндеттемелердің ОМ-ға қатынасы ($k4-2=0,9$); к4-3 – 3 айға дейінгі активтердің ОМ-ның 3 айға дейінгі міндеттемелердің ОМ-ға қатынасы ($k4-3=0,8$).

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.3-график
Өтеуге дейінгі мерзімдер бойынша активтер және міндеттемелер

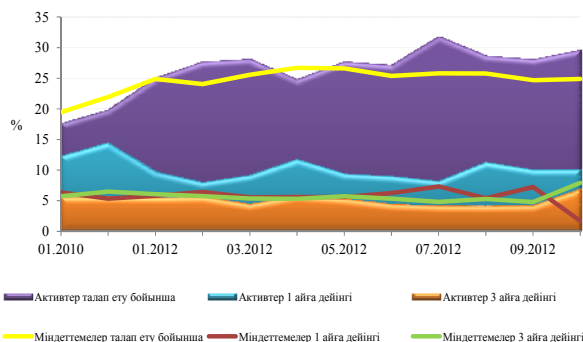

Дерек көзі: ҚРҰБ

Қорландыру құрылымында қысқа мерзімді құралдарының басым болуы банктердің қалыптасқан өтімділік деңгейінің себептерінің бірі болып табылады. Талап етілгенге дейін және өтеу мерзімі 1 жылға дейінгі міндеттемелердің үлесі жоғары сақталып отыр, ол банктердің жиынтық міндеттемелерінің 2/3-ге дейін жетіп отыр (3.1.3.3-график)¹⁸. Өтеу мерзімі 1 жылға дейінгі активтер мен міндеттемелердің арақатынасы 0,93 болды. Оның үстіне міндеттемелердің ең төмен болжанатын бөлігі – талап етілгенге дейін міндеттемелердің тез өсуі тиісті жоғары өтімді активтерді жинақтауды талап етеді (3.1.3.4-график). Нәтижесінде, банктер 2010 және 2011 жылдары өтімділікті талап етілгенге дейінгі міндеттемелерден 0,9 деңгейде ұстап тұрса, 2012ж. қыркүйектің аяғында –1,2 болды.

¹⁸Осы бөлімде деректер «БТА Банкi» АҚ ескерілмей ұсынылды

3.1.3.4-график
Қысқа мерзімді активтердің / міндеттемелердің
банктердің жиынтық активтеріне /
міндеттемелеріне қатынасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

ақ банктердің қысқа мерзімді тұтынушылық кредиттеуге басымдық берілген (негізінен 3-ші топтағы банктердің) кредит саясатына байланысты болды.

Өтімді активтердің құрылымында ҚРҰБ-дағы және басқа банктердегі корреспонденттік шоттардағы талап етілгенге дейін салымдардағы қаражат өтімді активтерге МБҚ-дан қайта бөлінді. Жалпы жүйе бойынша 2012ж. 9 айда қолма қол ақша және тазартылған бағалы металдар 8,0%-ға, ҚРҰБ-дағы корреспонденттік шоттар мен салымдар -14,4%-ға, басқа банктердегі корреспонденттік шоттар мен салымдар -3,1%-ға өскен. Осы кезеңде МБҚ көлемі 31,7%-ға қысқарды.

ҚРҰБ-дан, сондай-ақ банкаралық нарықта *қосымша өтімділікті тарту бойынша банктердің әлеуетін* шектейтін факторлардың бірі банктер портфеліндегі МБҚ көлемінің азаюы болып табылады. ҚРҰБ банктермен кері РЕПО операцияларын тек МБҚ және 01.04.2009ж. дейін шығарылған және банктер бастапқы нарықта сатып алған «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ-ның облигацияларын кепілге ала отырып қана жасайды. Сондықтан кепілді қамтамасыз ету тізбесі айтарлықтай шектеулі болып табылады.

01.10.2012ж. жағдай бойынша банктердің бағалы қағаздар портфелінің 22,1%-на ауыртпалық салынған. Бұл ретте банктердің жиынтық портфеліндегі ауыртпалық салынған МБҚ үлесі 23,2%, МББҚ – 27,8% болды. Сонымен бірге қолданыстағы талаптар кезінде кері РЕПО мәмілелері бойынша ҚРҰБ-ға кепілге қоюға болатын бағалы қағаздардың қосымша көлемі 01.10.2012ж. жағдай бойынша 592,8 млрд. тг. немесе банктердің жиынтық активтерінің 4,4% құрады. ҚРҰБ қысқа мерзімді ноталарын¹⁹ қоспағанда әлеует 498,3 млрд. тг. немесе банктің жиынтық активтерінің 3,7% құрайды. ҚРҰБ қайта қаржыландыру операциялары бойынша кепілді қамтамасыз ету ретінде банктер портфеліндегі МБҚ бүкіл көлемін қабылдаған жағдайда, банктер міндеттемелерінің құрылымында ҚРҰБ алдындағы міндеттемелердің үлесі 3,8%-ға жетеді.

Осы соманы банктердің 2010ж. 1-тоқсанның аяғында болған соңғы дағдарыс барысындағы қайта қаржыландыру операциялары бойынша ҚРҰБ алдындағы міндеттемелерінің ең жоғары көлемімен салыстыруға болады және ол 454,8 млрд. тг. (банктердің барлық міндеттемелерінің 3,53%) құрады және міндеттемелерін қайта құрылымдау рәсімінен өткен банктерді қолдауға байланысты болды. Банктерге ең тапшы болған кезеңде, яғни 2007ж. екінші жартыжылдығында – 2008ж. өтімділікті беруді ҚРҰБ көбінесе ҚРҰБ-дағы коршоттардағы банктердің ақша қалдығын кепілге бере отырып, немесе СВОП-операциялар жүргізу жолымен берді, бұл мәні бойынша ақша нарығының жұмыс істеу талаптарын бұрмалады.

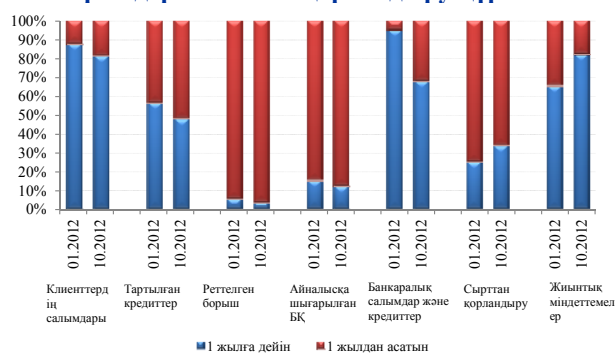
2012ж. қыркүйектің аяғында өтеу мерзімі 1 жылдан кем активтердің ең жоғары үлесі 2-ші және 4-ші топтағы банктерге тиесілі болды. Бұл банктердің осы топтарының қысқа мерзімді міндеттемелерінің ауқымды көлеміне байланысты ГЭП-позицияны реттеу қажеттілігімен түсініледі.

1-ші және 3-ші топтағы банктерде талап етілгенге дейінгі активтер мен міндеттемелерінің жоғары арақатынасы (1-ден жоғары) байқалды, бұл алдағы сыртқы борыш бойынша төлемдерді қамтамасыз ету үшін өтімділікті жинақтау қажеттілігімен (көбінесе 1-ші топтағы банктердің), сондай-

¹⁹ ҚРҰБ қысқа мерзімді ноттары банктер өтімділігінің ағымдағы жағдайына және ҚРҰБ саясатына тәуелді, конъюнктуралық құбылуларға шалдығуға бейім және нәтижесінде өтімділік бойынша нөлдік таза әсері болады.

3.1.3.5-график
Мерзімдер бойынша қорландыру құрылымы

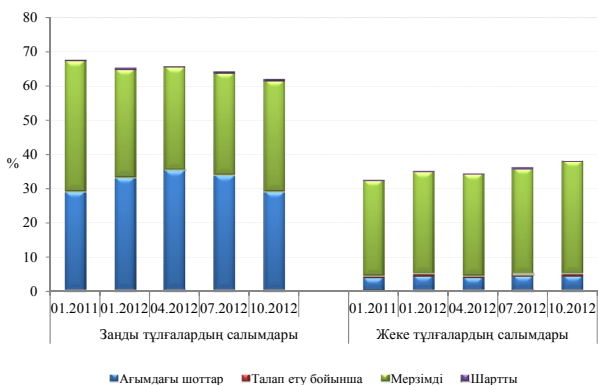
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.6-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.7-график
Банктердің клиенттері салымдарының құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

қаржыландыру қажеттілігіне байланысты болды (3.1.3.6-график). Экономиканы қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары бойынша бөлінетін қаражат сыйақы мөлшерлемесі тұрғысынан соңғы кредит алушылар үшін тартымды болып қалуда, алайда олардың банктерді қорландырудағы рөлі шамалы болып отыр. 01.10.2012ж. жағдай бойынша банктердің мемлекеттік бағдарламалар бойынша игерген қаражаты банктердің жиынтық міндеттемелерінің небәрі 0,6%²⁰ және банктердің жиынтық несиелік портфелінің 1,6% ғана құрады.

Банктердің клиенттер алдындағы міндеттемелерінің құрылымы негізінен ағымдағы шоттармен және мерзімді салымдармен (80,4%) көрінеді (3.1.3.7-график).

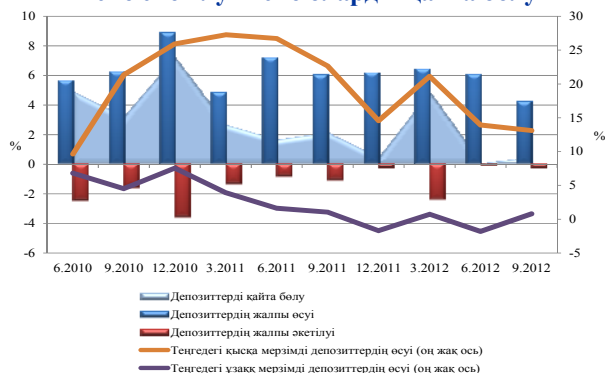
Осылайша, айтарлықтай күйзеліс жағдайында банктердің активтері құрылымында қаржы құралдарының жетіспеуі жағдайында, банктерге өтімділікті беру операцияларын жүргізген кезде ҚРҰБ үшін қолайлы кепілдік қамтамасыз ету тізбесін кеңейту мүмкіндігі туралы мәселе өзекті болып қалуда. «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ және Қазақстан ұлттық компанияларының ауыртпалық салынбаған бағалы қағаздарының, шетелдік эмитенттердің сапалы бағалы қағаздарының үлесі азын-аулақ болып қалуда. Клиенттерге қойылатын «стандартты» санатына жататын талаптардың белгілі әлеуеті болуы мүмкін, бірақ Қазақстанда осы активтердің нарығы жоқ, сондықтан оларға баға белгілеу және одан әрі олардың айналыста болуы мүмкін емес.

Банктерді қорландыру құрылымы
01.10.2012ж. жағдай бойынша клиенттердің салымдарымен (73,9%), сыртқы міндеттемелермен (14,1%), айналысқа шығарылған бағалы қағаздармен (9,2%), сондай-ақ банкаралық салымдармен және кредиттермен (1,8%) көрінді (3.1.3.5-график). Сыртқы берешекті өтеу мен Қазақстан банктерінің жаңа салыстырмалы «қымбат» шетелдік ақшаны тартудағы ұстамдылығына байланысты мерзімдердің қысқаруы тек сыртқы міндеттемелер бойынша ғана байқалды.

Қазақстандық банктердің депозиттік базасы 2012ж. 9 айда 7,8%-ға ұлғайды. Бұл ретте заңды тұлғалардың депозиттері 2,5%-ға, жеке тұлғалардың – 17,8%-ға өсті. «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ қоса алғанда квазимемлекеттік сектордың депозиттері 25,3%-ға қысқарды, бұл мемлекеттік компаниялар көздеген жобаларды

²⁰Банктердің мемлекеттік бағдарламалар бойынша игерген қаражаттың есебі банктер берген деректердің негізінде жасалды.

3.1.3.8-график
Жеке тұлғалар депозиттерінің жиынтық әкелінуі және әкетілуі және оларды қайта бөлу

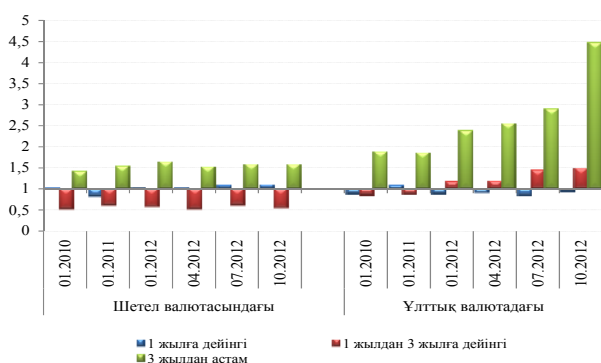
Дерек көзі: ҚРҰБ

01.10.2012ж. жағдай бойынша халық депозиттерінің құрылымында орташа және ұзақ мерзімді депозиттердің үлесі 59% құрады.

Жалпы 2012ж. талданатын кезең 1-тоқсанды қоспағанда, банктердің депозиттік базасының салыстырмалы тұрақтылығымен сипатталады. 2011ж. соңында «БТА Банкі» АҚ жасаған жоспарланып отырған қайталап қайта құрылымдаудан өту туралы мәлімдемесі 2012ж. басында салымдарды банктер арасында қайта бөлу²² бойынша халықтың белсенділігін туғызды. 2012ж. 2-ші және 3-ші тоқсандарында халық депозиттерін қайта бөлу динамикасы шамалы ғана болды және бірінші кезекте кейбір банктердің депозиттер бойынша неғұрлым жоғары мөлшерлеме ұсыну арқылы қосымша қорландыруды тарту бойынша банкаралық бәсекелестіктің күшеюіне байланысты болды.

Активтер мен міндеттемелерді өтеу мерзімдеріндегі алишактығының банктердің кредиттік саясатына ықпалы. Ұлттық және шетел валютасындағы активтердің міндеттемелерді жабудың 2012ж. қалыптасқан деңгейіне мыналар себеп болды. Біріншіден, ұзақ мерзімді міндеттемелерге қарағанда, ұзақ мерзімді активтердің айтарлықтай басым болуы теңгеде де, шетел валютасында да ұзақ мерзімді қорландыру көздерінің жетіспеуіне байланысты болды. Екіншіден, қысқа мерзімді міндеттемелердің елеулі үлесі банктерді

3.1.3.9-график
Өтеуге дейінгі мерзімдер бойынша активтерді міндеттемелермен жабу коэффициенті

Дерек көзі: ҚРҰБ

²¹ 2011ж. 3-тоқсанмен салыстырғанда 2012ж. 3-тоқсандағы өсім.

²² t кезеңіндегі ағындар i банкі үшін төмендегідей анықталады (I – банктің депозиттері):

$$POS / NEG \text{ flows} = \sum_i^N |g_{it}| * \left(\frac{(I_{i,t-1} + I_{i,t}) / 2}{\sum_{i=1}^N I_{i,t-1}} \right)$$

Мұндағы g – жалпы депозиттердегі банктің үлесі бойынша мөлшерленген алдыңғы кезеңге депозиттердің өзгеру қарқыны. Таза ағын оң және теріс ағындары арасындағы айырма ретінде анықталады. Қайта бөлу ағындары модуль бойынша таза ағыны шегерілген оң және теріс ағындарының сомасы ретінде анықталады.

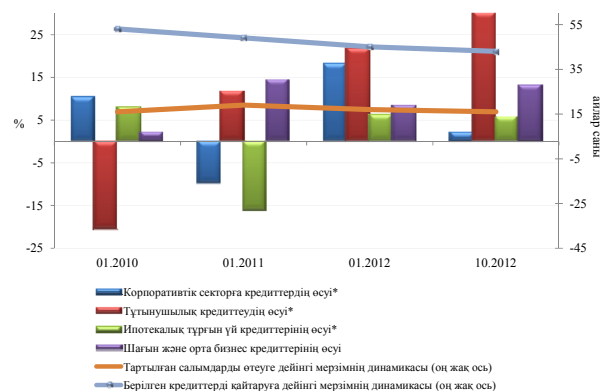
Клиенттердің салымдары көбінесе қысқа мерзімге салынады, сондықтан банктер үшін тұрақты ұзақ мерзімді қорландыру көзі ретінде қаралмайды. 01.10.2012ж. жағдай бойынша банктер міндеттемелерінің құрылымындағы халық салымдарының үлесі 28,2% болды. Халық депозиттерінің өсуі (79%)²¹, теңгедегі қысқа мерзімді депозиттердің өсуі есебінен қамтамасыз етілді, бұл ретте ұзақ мерзімді депозиттер 2%-ға қысқарды (3.1.3.8-график).

Депозиттер мерзімдерінің қысқаруы халықта сыртқы факторларға байланысты жағымсыз күтулердің сақталғанын көрсетеді.

сыртқы қаржы нарықтарында сақталып отырған тұрақсыздыққа байланысты өтімділік тәуекелін барынша азайту үшін қысқа мерзімді активтердің жоғары деңгейін ұстап тұруға мәжбүрлейді. Үшіншіден, ұлттық валютадағы жабудың орташа және ұзақ мерзімді коэффициенттердің деңгейіне шетел валютасында табысы жоқ клиенттерді кредиттеу бойынша банктерге шектеу талабы және клиенттердің өздерінің кредитті теңгемен алу ниеті ықпал етеді (3.1.3.9-график).

3.1.3.10-график

Берілген кредиттерді қайтаруға және тартылған міндеттемелерді өтеуге дейінгі орта мерзімдердің индекстері, олардың кредиттеудің өсу қарқынына әсер етуі

Ескерту: *Өткен кезеңге %-бен
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.1-кесте

Банктердің облигацияларды сатып алуы бойынша институционалдық инвесторлардың әлеуеті

(млрд. тг.)

Институционалдық инвесторлар тарапынан әлеуетті сұраныс	
ЖЗҚ	783,5
Сактандыру ұйымдары	616,5
	167,0

Дерек көзі: ҚРҰБ бағалауы

әлеуетті көзі болып табылады. Қолданыстағы әртаратпандыру лимиттерін²³, тәуекелдер салмағын және капитал жеткіліктілігі нормативін ескергенде, ЖЗҚ-ның банктердің бағалы қағаздарына деген әлеуетті сұранысы 616,5 млрд. теңгеге²⁴ бағаланады. Оның үстіне сактандыру ұйымдары тарапынан банктердің облигацияларының жаңа шығарылымдарына сұранысы қолданыстағы реттеу талаптарын және сактандыру компаниялары балансының құрылымын ескергенде 167 млрд. теңгеге бағаланады (3.1.3.1-кесте).

Сонымен бірге, банктер және отандық институционалдық инвесторлар үшін белгіленген реттеушілік талаптар банктер үшін орташа және ұзақ мерзімді қорландыру көздерін кеңейтуге тежеу факторы болып табылады. Институционалдық инвесторлардың қаражаттын банктердің бағалы қағаздарына инвестициялау бойынша жекелеген реттеушілік талаптарды қайта қарау оларға ішкі нарықта борыштық қаржы құралдарын шығару арқылы қосымша орташа мерзімді қорландыруды тартуға, сондай-ақ жинақтаушы зейнетақы қорларының және сактандыру ұйымдарының қаражаттын инвестициялау үшін мүмкіндіктерді кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл ретте орташа мерзімді борыштық құралдар бойынша 3-5 жылдарда күтілетін кірістілік эмитент банкке байланысты жылдық 6,5-8,0% құрауы мүмкін. Орташа мерзімді перспективаға инфляция мен МБҚ кірістілігі деңгейі бойынша «спрэдке» сәйкес келетін тәуекел болжамдарын ескергенде, осы кірістілік зейнетақы қорлары және сактандыру ұйымдары үшін қолайлы болып табылады.

2012ж. байқалған активтерді және міндеттемелерді өтеу мерзімдеріндегі алшақтығының ұлғаюы және банктердің осыған байланысты қосымша тәуекелдерді қабылдауындағы сақтығы кредиттеу құрылымының біртіндеп өзгеруінің негізгі себебі болып табылады. Қазіргі кезде банктік кредиттер берудің орташа мерзімдері тартылған депозиттердің орташа мерзімдерінен 2,8 еседен астам. Осыған байланысты банктер қысқа мерзімді тұтынушылық кредиттеуге артықшылық бере отырып, біртіндеп кредиттеу құрылымын өзгеруде (3.1.3.10-график).

Осылайша, банктерге кредиттеу құрылымын реттеу және экономикалық өрлеуге қажетті қарқын беру мақсатында орташа мерзімді қорландырудың балама көздерін тарту қажет.

Банктерді орташа мерзімді қорландырудың өсуінің ықтимал көздері.

Институционалдық инвесторлар тарапынан инвестициялар нарығының іс жүзіндегі сыйымдылығы банктердің ішкі нарықта борыштық қаржы құралдарын шығару есебінен қосымша қаражатты тартуы үшін

²³ Қолданыстағы реттеушілік лимиттерге сәйкес банктердің қаржы құралдарына ЖЗҚ инвестицияларының мөлшері мынадай болуы тиіс: 1) зейнетақы активтерінің 8-10% артық емес; 2) банктің меншікті капиталының 35% артық емес; 3) банкпен үлестес тұлғаларына зейнетақы активтерінің 10% артық емес.

²⁴ ЖЗҚ сұранысы әлеуетін бағалау есебі салымшылардың ай сайынғы зейнетақы жарналарының түсімдері көлемінің және ЖЗҚ портфеліндегі артық МБҚ негізінде жүргізілді.

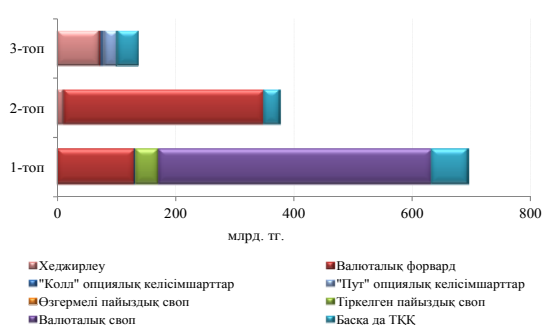
3.1.3.11-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.12-график

Банктердің туынды қаржы құралдарымен баланстан тыс операцияларының құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

ретте туынды қаржы құралдарымен мәмілелердің құрылымында көбінесе форвардтық келісімшарттар, валюталық және пайыздық своптар басым. Банктердің баланстан тыс «айна» позициясын құру арқылы балансында бар валюталық тәуекелін жою мүмкіндігін шектеу үшін баланстан тыс валюталық тәуекелін таза негізде туынды қаржы құралдарымен мәмілелердің жалпы көлеміне белгілі лимиттерді белгілеу есебінен бақылау үшін реттеушілік талаптарды жетілдіру қажеттілігі күшейе түседі.

3.1.4 Капиталдың жеткіліктілігі

Кредиттік тәуекелді стресс-тестілеу

Жағымсыз макроэкономикалық сценарий жүзеге асырылған кезде банктердің тұрақтылығын бағалау күтілетін ысыраптардың мөлшері біршама жоғары болуына қарамастан, 2012ж. 3-тоқсанның соңында банктердің капиталы жеткіліктілігінің деңгейі тиімді деңгейде тұрғанын көрсетті. Бұған алдыңғы стресс-тестілердің нәтижесімен салыстырғанда банктердің несие портфелінің салалық шоғырлануының төмендеуі әсер етті. Бұл ретте, банктер белсенділігінің төмендеуі нәтижесінде стресс-сценарий жүзеге асырылған кезде тұтастай алғанда, жүйе бойынша кредиттеудің өсу қарқыны базалықтан 1,4%-ға төмендеуі мүмкін, ал кредиттеудің осындай өсімі төмендеген ауқымында ЖІӨ-нің артық өсімінің әлеуетті мөлшері 0,5%-ға жетеді.

Банк жүйесінің макроэкономикалық ортаның жағымсыз өзгерістеріне тұрақтылығын бағалау мақсатында мұнайға жағымсыз баға күйзелісін көздейтін сценарий іске асырылған жағдайда, кредиттік тәуекел өзгеруіне банктер капиталының жеткіліктілігіне стресс-тестілеу²⁵ жүргізілді (3.1.4.1-кесте).

²⁵Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 82,7%-ын құрайтын және күйзеліске ұшырайтын (өнеркәсіп, құрылыс және сауда) салаларда кредиттеуді жүзеге асыратын 18 банк бойынша стресс-тестілеу жүргізілді. Стресс-тестілеу бір жылдық болжамды мерзімімен 2012ж. 3-тоқсандағы жағдай бойынша деректерге негізделген.

Банктердің валюталық тәуекелі.
Валюталық позиция бойынша қолданыстағы реттеушілік талаптарды сақтау банктер үшін аса қиын емес. Баланстық және баланстан тыс шоттар бойынша жиынтық валюталық позицияны есептеу баланстан тыс операциялар баланс шоттарындағы операциялармен жабылған кезде шартты талаптармен немесе шартты міндеттемелермен және керісінше баланс шоттарындағы валюталық тәуекелдерді «жабуға» мүмкіндік береді (3.1.3.11-график).

Сондықтан көбінесе 1-ші және 2-ші топтағы банктер балансында белгіленген лимиттерден айтарлықтай артық болатын ұзақ мерзімді валюталық позицияны ұстап отыр. Бұл банктердің осындай әрекеттері себептерінің бірі қаржы нарығында теңгенің айырбастау бағамын әлсірету бойынша күтулері болып табылады. Сондықтан нетто валюталық позиция бойынша белгіленген лимиттердің бұзылуына жол бермеу мақсатында осы банктер туынды қаржы құралдарымен баланстан тыс мәмілелерді белсенді жасайды (3.1.3.12-график). Бұл

Стресс-тестілеуге арналған сценарийлер

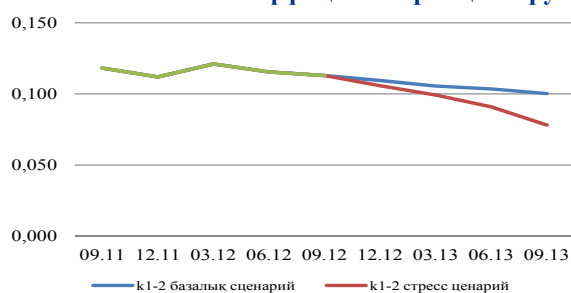
Макроэкономикалық көрсеткіштер	Базалық сценарий	Стресс-сценарий
Brent маркалы мұнай бағасы (АҚШ долл., кезеңдегі орташа)	2013ж. 3-тоқсандағы 111 АҚШ долл. дейін шамалы көтерілу ²⁶	2013ж. 3-тоқсандағы 40 АҚШ долл. дейін біртіндеп төмендеу
Номиналдық айырбастау бағамы (бір АҚШ долл. үшін теңге) ²⁷	3,9% әлсіреу	12,7% әлсіреу
Ресейдің нақты ЖІӨ (кезеңдегі, млрд. руб.)	1,5% өсу.	1,8% төмендеу
Қазақстанның нақты ЖІӨ (кезеңдегі, млрд. тг.)	5,1% өсу	1,2% шамалы өсу
Тау-кен өнеркәсібі саласы бойынша өндіріс	1,4% төмендеу	2,5% төмендеу
Өңдеуші өнеркәсіп саласы бойынша өндіріс	2,1% өсу	1,4 % төмендеу
Құрылыс саласы бойынша өндіріс	9,7% өсу	2,3% шамалы өсу
Сауда саласы бойынша өндіріс	12,4% өсу	9,8% өсу

Дерек көзі: ҚРҰБ

Стресс-сценарий жүзеге асырылған кезде бағаланған ысыраптар²⁸ жылдық көрсетілімдегі меншікті есептік капиталдың 22%-на жуық құрайды, бұл капиталдың жеткіліктілігі коэффициентінің түсуіне және жекелеген банктерді белгіленген нормативтерді бұзуына әкеледі. Іріктелген 18 банктен капиталдың жеткіліктілігі нормативі k1-2 бойынша талаптарды 4 банк, k2 бойынша 3 банк бұзған және 1 банктің мәні белгіленген нормативке жақын.

Тұтастай алғанда, стресс-сценарий жүзеге асырылған кезде капиталдың жеткіліктілігі нормативі 2013ж. 3 тоқсанда k2 бойынша 0,122 дейін (барынша төмен норматив кезінде 0,10), k1-2 бойынша 0,078 дейін төмендейді (барынша төмен норматив кезінде 0,05) (3.1.4.1-график).

Мультифакторлық портфельдік модель бойынша k1-2 жеткіліктілік коэффициенттерінің өзгеруі

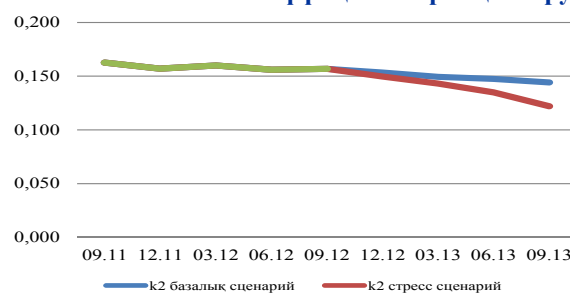

Ескерту: 18 банк үшін есептелді

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.4.1-график

Мультифакторлық портфельдік модель бойынша k2 жеткіліктілік коэффициенттерінің өзгеруі

Бұл ретте банктердің қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін қосымша капиталдандырудың қажетті деңгейі k2 және k1-2 бойынша тиісінше 68,8 млрд. теңгеге және 16,7 млрд. теңгеге бағаланады (3.1.4.2-кесте). Сондықтан, банктердің осындай іріктеуі бойынша 1-ші деңгейдегі капиталды ұлғайтудағы қажеттілік 1,6%-ды және есептік

Макроэкономикалық жағдай дамуының мына екі:

- мұнай бағасының өзгеруінің ағымдағы үрдісі көрсетілетін базалық;

- әлемдік экономиканың рецессиясын және шикізатқа сұраныстың елеулі түрде түсетінін көздейтін мұнай бағасы өзгеруінің төтенше, бірақ ықтималды сценарийі көзделетін стресс-сценарий қаралып отыр.

Стресс-тестілеуді өткізу кезінде модельде активтер, капитал, несие портфелі, тәуекел дәрежесі бойынша мөлшерленген активтер, несие портфелінің салалық құрылымы және банктердің ықтималды дефолты толық болжамды кезең ішінде өзгеріссіз қалады деген кемшіліктер қолданылады.

Стресс-тестілеу мақсатында Deutsche Bundesbank (IFO Working papers №85 «Methodology of stress test for the Kazakh banking system», 2010ж. сәуір) қатысуымен әзірленген мультифакторлық портфельдік модель қолданылады. Осы модель банктердің кредиттік тәуекеліне макроэкономикалық өлшемдердің әсерін және секторлар ішіндегі өзара байланысты ескеріп, экономиканың секторлары бойынша несие портфелінің өзгеруі арқылы жүйелі және арнайы тәуекелдердің есепке алынуын бағалайды.

²⁶ Базалық сценарий Bloomberg консенсус-болжамдарына негізделген.

²⁷ Көрсеткіштердің мәні алдыңғы жылдың тиісті кезеңіне 2013ж. 3-тоқсандағы өзгерістер түрінде берілген.

²⁸ Күтілетін ысыраптарды бағалау мен меншікті капиталды тиісті түрде төмендету арқылы банктердің кредиттік тәуекеліне базалық және стресс-сценарийлердің әсерін талдау жүзеге асырылады.

капиталды – 4,6%-ды құрайды. Стресс-сценарий жүзеге асырылу нәтижесінде нормативтерді бұзған банктердің теориялық дефолтын ескеріп, кредиттеудің банкаралық нарығындағы міндеттемелері бойынша қажетті қосымша капиталдандыру олардың кредитор-банктерінің ысыраптарын есептеп, аздап ұлғаяды (1-ші деңгейдегі капиталдан 1,7%-ға немесе есептік капиталдан 4,7%-ға).

3.1.4.2-кесте

к2 және к1-2 стресстік сценарий кезінде қосымша капиталдандыру деңгейі

(млрд. тг.)

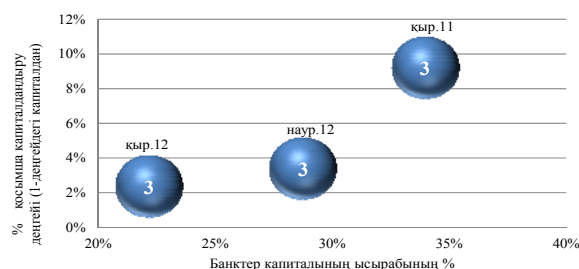
		2012ж. 4-тоқ.	2013ж. 1-тоқ.	2013ж. 2-тоқ.	2013ж. 3-тоқ.
к2	Қосымша капиталдандырудың жинақталған деңгейі	0	0	8,3	68,8
	Капитал буфері	466,3	403	324,3	202
	Капиталдың реттеуші минимумынан асатын барлық буфері	466,3	403	316	133,2
к1-2	Қосымша капиталдандырудың жинақталған деңгейі	0	0	0	16,7
	Капитал буфері	530,3	467,1	388,4	266,1
	Капиталдың реттеуші минимумынан асатын барлық буфері	30,3	46,1	388,4	249,4

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық нарықта кредит алушылар болып табылатын банктердің капиталдың жеткіліктілігі нормативтерін бұзуы кредитор-банктердің үлкен ысырап шегуіне және тиісінше олардың капиталдың жеткіліктілігі нормативін бұзуына әкеліп соқпайды. Сонымен қатар, стресс-сценарий жүзеге асырылу нәтижесінде күтілетін ысыраптар к2 нормативі бойынша қысымды байқап отырған банктердің белсенділігіне теріс әсер етуі мүмкін. Күйзелістің салдарынан капиталдың төмендеуі банкке қажетті болатын қосымша капиталдандыруға әкеліп соқтырған кезде, банк кредиттеуді қысқартуға және қосымша капиталды ұлғайтуға мәжбүр болады. Осы әсерді талдау мақсатында дағдарыс кезеңі үшін кредиттеудің өсуіне банк секторы көрсеткіштерінің әсерін бағалау моделінің нәтижелері қолданылды (4-бокс).

Модельдің нәтижелеріне сәйкес сценарий жүзеге асырылған жағдайда капитал буфері 1%-ға төмендегенде кредиттеудің өсімі 3,6%-ға түседі. Икемділік коэффициентінің аталған мәнін, сондай-ақ әр банк үшін белгіленген әсерді ескеріп, стресс-сценарий жүзеге асырылу нәтижесінде қаралатын үш банк үшін (к2 нормативін бұзатын) 3,2%-ды құраған кредиттеудің өсімін төмендетудің әсері алынды. Үш банктің несие портфелінің банк жүйесіндегі үлесін ескеріп, жүйе бойынша кредиттеудің өсуінің төмендеуі 1,4 п.т. деңгейінде бағаланады. Бұл әсердің стресс-сценарийге қосымша салынуы сценарийге сәйкес айқындалған ЖІӨ-нің 1,2%-ға өсімі 0,7%-ға төмендейтінін көрсетеді. Сондықтан, стресс-сценарий жүзеге асырылған кезде бағаланған ысыраптар банктердің

3.1.4.2-график к1-1 бойынша толық капиталдандыру деңгейі динамикада

Ескерту: 2011ж. және 2012ж. нәтижелерінің модельдердің өзгеруіне қарай толығымен салыстыруға келмейді

Шеңбердің қалыңдығы капитал жеткіліктілігінің нормативін бұзған банктердің санын көрсетеді

Дерек көзі: ҚРҰБ

кредиттеу бойынша белсенділігін төмендетеді және соңында ЖІӨ-нің 0,5 п.т. мөлшеріндегі әлсіз өсіміне әкеліп соғады.

Тұтастай алғанда, уақыт бойынша банк жүйесінің тұрақтылығын бағалай отырып, кейбір позитивтік динамиканы атап өту қажет (3.1.4.2-график). Бұл үрдіске 1-ші деңгейдегі капиталдың ұлғаюы және күйзеліске ұшыраған жекелеген салалардың несие портфеліндегі үлесінің төмендегені әсер етті. Сондай-ақ бұрынғы стресс-тестілерге қарағанда, капиталдың жеткіліктілігі нормативтерін бұзудан шығынды өткізу бағаланатын кезеңнің соңғы тоқсанында ғана байқалады²⁹.

²⁹ Стресс-тестілеудің жаңартылған нұсқасында өнеркәсіп саласы Қазақстанның ЖІӨ үлесі өскендігінен, тау-кен өндіру және өңдеу өнеркәсібіне бөлінді, осыған орай, баға барынша сапалы болып табылады. Бұл факторлар банктердің амортизациялау мүмкіндіктерін жақсартуға әсер етті.

Кредиттеудің ұлғаюына банк секторының және экономика көрсеткіштерінің әсерін бағалау моделі

Қазақстандық банктердің экономиканы кредиттеуінің өсімін айқындайтын факторларды бағалау үшін пулдың белгіленген әсері бар тиісті моделі жасалды³⁰. Модельдегі банктік кредиттеу қаржылық емес секторға берілген кредиттер ретінде қаралады. Банктік кредиттеудің ұлғаюын түсіндіретін факторлар ретінде мына ауыспалылар белгіленді:

- капиталға қойылатын реттеу талаптарын өзгерту, атап айтқанда банктердің активтері бойынша мөлшерленген банктердің капиталына қойылатын талаптардың орташа мәнін өзгерту (average change);

- кредиттеуге сұранысты бақылайтын ауыспалылар: (i) әр секторды кредиттеудегі жекелеген банктің бұл сектордағы үлесін ескеріп мөлшерленген пайыздық өзгерістердің сомасы (Zit); (ii) банктік кредиттеудің жиынтық өсімі мен әр банкке тән Zit (Adjusted Z) көрсеткіші арасындағы айырмашылық; (iii) Zit көрсеткіші регрессиясының капиталға қойылған талапты өзгертуге (Residual Z)³¹ қатесі;

- ЖІӨ өсімі (GDP growth);

- капиталдың жеткіліктілігі коэффициентінің нақты мөлшері (Capital ratio);

- буфер мөлшері (ең төменгі мәннен капиталдың нақты деңгейінің асып түсуі (Buffer));

- банк активтеріне тәуекелдер дәрежесі бойынша мөлшерленген активтердің арақатынасы (RISK ratio);

- кредиттер бойынша нақты пайыздық мөлшерлеме (Real interest rate);

- пайыздық спрэд (SPREAD);

- «ірі банк» фиктивті ауыспалы (BIG);

- «шетел банкінің еншілес ұйымы» фиктивті ауыспалы (SUB).

Кейбір көрсеткіштердің өзгергені кредиттеу ұсынысының деңгейіне бірден әсер етпейтіндіктен, жоғарыда берілген тізімнің алғашқы үш ауыспалысы модельде үш лагпен қолданылды (1-кестедегі 1-5 нәтижелер). Уақыт қатарына 27 қазақстандық банктердің 2006-2011 жылдар аралығындағы кезеңдегі деректері енгізілген.

Модельдің нәтижелері капиталға қойылатын талаптар және капиталдың жеткіліктілігі коэффициентінің нақты мөлшері 1%-ға ұлғайғанда кредиттеудің өсімі тиісінше 0,92%-ға және 0,26%-ға төмендейтінін көрсетеді. Сондай-ақ, активтердің жалпы сомасына банктің тәуекел активтерінің арақатынасы кредиттеудің өсімімен теріс өзара байланысты көрсетеді. Бұл ретте ЖІӨ-нің 1%-ға ұлғаюы кредиттеудің 4,07% өсіміне әкеп соқтырады.

Дағдарыс кезеңі үшін (2006-2008жж.) және стресс-тестілеу жүргізілген банктер бойынша ғана қосымша белгіленген әсері бар пул моделі жасалды. Модельдегі Capital ratio ауыспалысы үш лагы бар Buffer ауыспалыға ауыстырылды (1-кестедегі 6-нәтиже). Бұл модель банктердің капиталына күйзелістің салдары ретінде дағдарыс кезіндегі кредиттеу өсімінің төмендегенін және тиісінше, буфердің азайғанын түсіндіреді. Нәтижелер капитал буферінің 1%-дық төмендеуі дағдарыс кезеңінде кредиттеудің өсімі 3,62%-ға төмендейтініне әкеледі деп көрсетеді.

Бұл ретте кредиттеуге сұранысты бақылайтын ауыспалы екі модельдің нәтижелерінде кредиттеудің өсімімен оң байланысын көрсетеді.

³⁰ Англия Банкі жүргізген «Does macroprudential leak? Evidence from a UK policy experiment» (<http://www.nber.org/papers/w17822>) зерттеу негізінде, сондай-ақ осы зерттеу авторының әдіснамалық көмегін тартумен

³¹ Модельде мультиколлинеарлық проблеманы болдырмау мақсатында ең жақсы сапалық сипаттамаларымен бір көрсеткіш қолданылады.

Банк секторы көрсеткіштерінің әсер етуін бағалау моделі³²

	1	2	3	4	5	6
Average change (summedlags) (probability)	0,4708 0,21	-0,0651 0,8147	-0,2384 0,5051	-0,2973 0,3648	-0,9292 0,0626	5,9104 0,0121
Demand variable (summedlags) (probability)		4,9743	2,2379	4,8982	1,3358	1,8891
			0	0	0,01	0
		Zit	AdjustedZ	ResidualZ	ResidualZ	ResidualZ
GDP growth (summedlags) (probability)					4,0783 0	-11,9096 0
Capital ratio (probability)					-0,2679 0,1843	-
Buffer (summedlags) (probability)					-	3,6287 0,0715
RISK ratio (probability)					-0,4284 0,0289	-0,3387 0,5401
Real interest rate (probability)					0,0679 0	0,1121 0
SPREAD (probability)					-0,0503 0,2657	-0,3050 0,0235
BIG (dummyvariable) (probability)					0,4949 0,0003	1,5450 0
SUB (dummyvariable) (probability)					-0,1516 0,0202	0,0983 0,6987

Дерек көзі: ҚРҰБ

Базель III капитал бөлігіндегі талаптары және қазақстандық банктер үшін тиісті баға

ҚРҰБ-тың бағалауы бойынша, Базель III стандарттарында белгіленген капитал жеткіліктілігінің ең аз мәндері қазақстандық банктерге тән тәуекелдерді жаппайды. Есептердің нәтижелері Базель III-тің жоғарыда ұсынған талаптарын белгілеген кезде банктердің капиталы өздеріне тән арнайы тәуекелдерге барабар болуын қамтамасыз етуі мүмкін болатынын көрсетеді.

Әлемдік практикаға банк қызметін реттеудің сәйкес келуі мақсатында 2011ж. ҚТК отырыстарында Базель III стандарттарын реттеудің қазақстандық практикасына 2013ж. енгізу туралы шешімдер қабылданды (5-бокс). Сонымен қоса, қазақстандық банктерге тән арнайы тәуекелдерді ескеретін және тиісінше, олардың жүйелік тәуекелдер мен ықтимал теріс факторларға тұрақты болуына көп дәрежеде ықпал ететін капиталдың жеткіліктілігін қамтамасыз ету үшін капиталға жоғары талаптарды белгілеу қажет (3.1.4.3-кесте).

3.1.4.3-кесте

ҚРҰБ бағалауы бойынша қазақстандық банктер үшін капиталдың ең аз мәндері

Капиталдың құрылымы	Бірінші деңгейдегі капитал		Бірінші деңгейдегі капитал	Екінші деңгейдегі капитал	Капиталдың жалпы деңгейі	Консервациялық буфер	Консервациялық буферді қоса алғанда капиталдың жалпы деңгейі	Қонтрциклдық буфер	Жүйе құраушы банктерге арналған капитал буфері
	Негізгі капитал	Қосымша капитал							
Қазақстандық банктерге арналған мән	7	2	9	3	12	3	15	0-3	1

Дерек көзі: ҚРҰБ

Реттеудің жаңа тәсілдеріне сәйкес банктер капиталының басым бөлігін қызмет етуіне елеусіз түрде теріс ықпал көрсетпей, банктің шығындарын сіңіріп алатын Негізгі капитал құрауы тиіс («going concern» капиталы). Осыған орай тәуекелдер тұрғысынан алғанда қазақстандық банктердің капиталының жеткіліктілігі деңгейін анықтау үшін Негізгі

³² Модельдің нәтижелері ең аз шаршының мөлшерленген әдісін қолданып алынды.

капиталдың ең аз резервін тиісті бағалау барынша маңызды болып табылады. Банктің жай акциялары, пайдасы және резервтері банктің Негізгі капиталын құрайды. Бұл ретте, бірінші кезекте, Негізгі капиталдың төмендеуіне шығындар әкелетіндіктен, Базель III пайданы (алдыңғы жылдардың бөлінбеген пайдасы және ағымдағы кезеңнің бөлінбеген пайдасы) оның маңызды құрамдас бөлігінің бірі ретінде белгілейді. Осыған байланысты банктің тәуекел активтерінің кірістілігі (RORWA)³³ әлеуетті шығындарды және осындай жағдайларда қажетті болатын капиталдың деңгейін өлшеу әдісі ретінде қолданылуы мүмкін.

3.1.4.4-кесте

RORWA мәндері, %-бен

Қарастырылатын іріктеулер	RORWA (10-шы перцентиль)	Max	Min
Толық іріктеу (деректердің толық уақыт қатары болған 29 банк)	-10,1527	-0,003	-69,1179
Экстремалдық мәндерді қоспағанда, толық іріктеу (outlier)	-6,926	-0,003	-14,0411
Қайта құрылымдаудан өткен банктерді қоспағандағы іріктеу	-8,033	-0,003	-41,2652
Он ірі банкті іріктеу	-7,0071	-0,003	-69,1179

Ескерту: 2003ж. 1-тоқсан - 2011ж. 4-тоқсан аралығындағы кезеңнің есептері
Дерек көзі: ҚРҰБ

Өз кезегінде, бірінші деңгейдегі капиталдың және капиталдың Жалпы деңгейінің ең аз мәніне қойылатын талаптар капитал құрылымының пропорциясына Базель III белгілеген шектеулерге қарай айқындалды (75/25).

3.1.4.5-кесте

k1-2 коэффициентінің төмендеуі

Банктің атауы	Ағымдағы мән	Стресс-сценарий кезіндегі мән	Ағымдағы мәнің төмендеуі
Медиандық мән	0,1055	0,0595	-0,0335
Орташа мән	0,1382	0,0887	-0,0496
Ірі банктердің медиандық мәні	0,089	0,0495	-0,041
Ірі банктердің орташа мәні	0,0928	0,0298	-0,063

Дерек көзі: ҚРҰБ

ысырабының күтілетін деңгейі ретінде қаралды. Сондықтан, консервациялық буфердің жинақталған мөлшері k1-2 көрсеткішін төмендету мәніне сәйкес келуі банктің стресс жағдайларына тұрақтылығын көздейді.

Қазақстан банктері үшін жүйелік буфердің мөлшері олардың ерекшелігін ескере отырып айқындалды, оның мәні мынадай: Қазақстанда жүйе құраушы банктермен не меншікті капиталының және активтерінің мөлшерінде ең аз айырмашылығы бар банктер арасындағы айырмашылық соншалықты елеулі емес. Осыған орай, стресс-сценарий іске асырылған кезде ірі банктер үшін капиталдың жеткіліктілігі нормативі төмендеуінің медиандық мәні мен басқа банктердің k1-2 коэффициенті төмендеуінің медиандық мәні арасындағы айырма жүйелік буфердің деңгейі ретінде алынды (айырмашылық 1%-ды құрайды).

Жүргізілген талдаудың нәтижесінде Базель стандарттарынан ерекшеленетін капиталдың жеткіліктілігі мәндері алынды. Тәуекелдердің ерекшелігін ескеріп, банктердің

Тәуекелді активтердің кірістілігін бөлудің сол жағы оны талдаудың негізі болып табылады (банк шығындарға ұшырағанда және тәуекелді активтер кірістілігінің мәні теріс болғанда). Бұндай бөлудің 10-шы перцентилі нарық қатысушыларының күтулеріне сәйкес «күйзелістердің» прокси өлшемі ретінде қаралады. Қазақстан банктерінің тәуекел активтерінің кірістілігін талдау, олардың күрделі мәндерін қоспағанда, Негізгі капиталдың жеткіліктілігі деңгейі тәуекел активтері сомасының кемінде 7%-ын құрауы тиістігін көрсетеді (3.1.4.4-кесте).

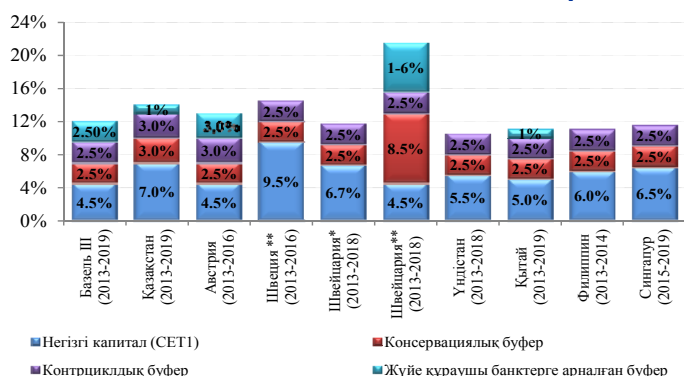
Стресс жағдайында банктердің капиталы үшін консервациялық буфер «қауіпсіздік жастықшасы» болып табылады және банктердің стресс-тестілеу нәтижелері оның деңгейін анықтау үшін қолданылды. Капиталдың жеткіліктілігі нормативін k1-2 төмендетудің медиандық мәні (3.1.4.5-кесте) стресс-сценарий жүзеге асырылу нәтижесінде туындайтын капитал

³³ Халықаралық есепайырысу банкінің «Calibrating regulatory minimum capital requirements and capital buffers: a top down approach» (<http://www.bis.org/publ/bcbs180.htm>) зерттеуіне сәйкес, онда Негізгі капиталдың барынша аз деңгейі RORWA («Return on Risk-Weighted Assets») немесе «Тәуекелдер дәрежесі бойынша мөлшерленген активтерден түскен кіріс» көрсеткіші негізінде анықталады.

капиталына қойылатын талаптарды белгілеудің осындай практикасын басқа елдердің орталық банктері де қолданады (3.1.4.3-график).

3.1.4.3-график

Елдер бөлігінде Базель III бойынша капиталдың жеткіліктілігіне қойылатын талаптар

Ескерту: *Барлық банктер үшін
 **Жүйе құраушы банктер үшін
 Жақшада Базель III стандарттарын ендіру кезеңі көрсетілген
 Дерек көзі: ҚРҰБ

Бір қатар елдерде Негізгі капиталға жоғарғы талаптар белгіленген (Швейцария, Қытай, Үндістан, Сингапур және Филиппин). Жүйе құраушы банктер капиталының жеткіліктілігіне талаптар өз алдына қатаңдатылады. Мәселен, Швейцарияда консервациялық буферді және прогрессивті үстемені (жүйелік буфер) ескеріп, жүйе құраушы банктердің Негізгі капиталына қойылатын талаптар тәуекел активтердің 19%-на жетеді. Сонымен қатар, көптеген елдер капитал жеткіліктілігінің жоғарғы нормативтік мәндерінен басқа Базель III ұсынымдарымен салыстырғанда өтудің қысқа мерзімін белгілейді.

Контрциклды буферді енгізу экономиканың белсенді өсу фазасы кезеңінде қызуға жол бермеу үшін кредиттеудің өсу қарқынын ұстап тұрудың қажетті деңгейін қамтамасыз етуі және дағдарыс алдындағы кезеңде банктердің қаржылық жай-күйін нығайтуға ықпал етуі тиіс. Контрциклды буфердің осы мақсатын ескеріп және кредиттеудің өсіміне банк секторы көрсеткіштерінің әсерін бағалау жөніндегі модельді қолдану арқылы оның мөлшері 3% деңгейінде белгіленді. Контрциклды буферді енгізу кезеңін анықтау үшін көрсеткіштердің бәк-тестингі Базель комитеті қолдануын ұсынған экономикаға берілген кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасы дүмпул басталғанын білдіретін барынша маңызды индикатор болып табылатынын көрсетті.

Капиталға қосымша талаптарды белгілеу кредиттеу өсімінің баяулауына әкелетіндіктен, циклды оңтайлы басатын, бірақ экономиканың дамуын тежемейтін контрциклды буфердің деңгейін анықтау маңызды. Сондықтан қазақстандық банктер үшін контрциклды буфердің мөлшері кредиттеуге берілетін капиталға қойылған талаптардың әсерін бағалауды ескеріп белгіленді.

Реттеу капиталының барынша төмен деңгейіне қойылатын талаптарды артырудың банктердің кредиттік белсенділігіне әсерін бағалау мақсатында банк секторының түрлі көрсеткіштерімен кредиттеу өсімінің өзара байланысын айқындап құрылған модельдің нәтижелері қолданылды (4-бокс). Кредиттеудің өсімін төмендетудің қажетті деңгейін және капиталға талаптарды арттырудың тиісті мөлшерін анықтау үшін кредиттердің депозиттерге арақатынасының көрсеткіші (LTD) қолданылды. Атап айтқанда, қазақстандық банктердің депозиттік базасының нақты өсімін ескеріп, 1,5³⁴ тең болатын кредиттердің депозиттерге арақатынасына қарай дүмпілді болдырмау мақсатында кредиттеудің орташа жылдық өсімін 16,8%³⁵ мөлшерде төмендетудің қажетті деңгейі белгіленді. Модельден алынған икемділік коэффициентінің мәнін қолдана отырып, кредиттеудің өсу қарқынын ұстап тұру үшін қосымша буфердің мөлшері 18,1% (16,8%/0,9292) деңгейінде белгіленді.

Бұдан әрі, күтілетін ысыраптарға провизияларды құру кредиттеуді ұсынудың екінші шектеу факторы болып табылатындықтан, алынған қосымша буфердің мөлшері 14,67%-ын құраған тәуекел активтерге қатысты дағдарыс кезеңіндегі күтілетін ысыраптардың деңгейіне

³⁴ Циклдың барлық кезеңіндегі кредиттердің депозиттерге арақатынасының орташа мәні

³⁵ Кредиттердің депозитке арақатынасының орташа мәні (1,5) артық болған 2006 - 2008 ж.ж. бірінші тоқсаны аралығындағы кезеңде

азайтылды³⁶, бұл провизиялаудың қажетті деңгейіне сәйкес келді. Баяндалғанды ескеріп, капиталдың контрциклды буферінің жиынтық мәні тәуекел активтердің 3%-ын құрады.

Базель III стандарттарына сәйкес контрциклды буферді енгізу банктер қызмет ететін макро-қаржы конъюнктураны ескеріп анықталады және ол әр елде жеке ұлттық деңгейде белгіленеді. Контрциклды буферді жинақтау кезеңін анықтау үшін макроэкономикалық көрсеткіштердің және банк белсенділігі индикаторларының талдауы жүргізілуі қажет³⁷.

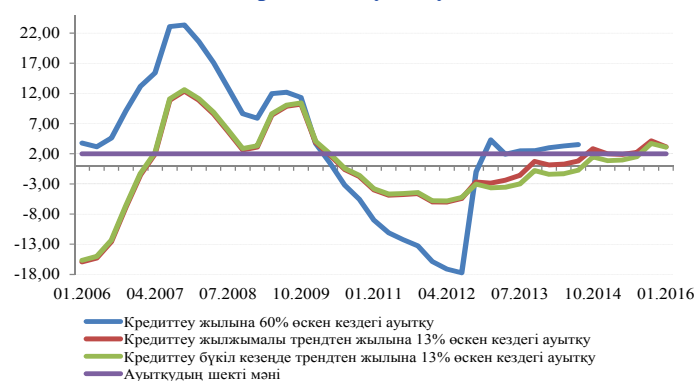
3.1.4.6-кесте
Экономикаға кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының бэк-тестинг нәтижелері

Лямбданың мәні (λ)	Шекті деңгей	Шу/белгі коэффициентінің мәні	Белгі беру кезеңі
1600	1,39	0,35	3 тоқсан үшін
25000	1,40	0,17	5 тоқсан үшін
125000	1,90	0,15	7 тоқсан үшін
400000	2,23	0,15	7 тоқсан үшін

Дерек көзі: ҚРҰБ

қолданылды (3.1.4.6-кесте). Экономикада дүмпу басталуының барынша сапалы белгілерін 400000 және 125000 тең лямбда мәндері көрсетті (шу/белгі коэффициенттерінің мәні ең төмен). Сонымен қатар, лямбданың аталған мәндерімен шекті деңгейі Халықаралық есепайырысу банкі ұсынған мәнге жақын мәндерді құрады (2 п.т.).

3.1.4.4-график
Экономикаға кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының трендтен ауытқуы

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ

жылдық ЖІӨ 13%-ға өсу болжамдарына және кредиттердің тиісті өсіміне қарай, тренд көп өзгермейді. Осы жағдайда шекті мәнінен кредиттердің ЖІӨ-ге нақты арақатынасының ауытқуы (2п.т.) үш жыл өткеннен кейін болуы мүмкін. Сондықтан, капиталдың контрциклды буферін енгізуді 2016 жылдан ерте бастау қажеттілігі туралы ойлаудың негізі жоқ.

Сонымен қатар, буферді жинақтаудың кезеңін барынша нақты анықтау мақсатында Қазақстан экономикасының дүмпу басталуының сапалы белгісін көрсеткен басқа да таңдап алынған индикаторлар қосымша қолданылады. Мысалы, сыртқы борыштың ЖІӨ-ге, ақша

Қазақстан экономикасының өсу және құлдырау кезеңінің басталғаны туралы белгі беретін түрлі көрсеткіштердің бэк-тестингі экономикаға берілген кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының өз трендінен ауытқуы Қазақстанда дүмпудің бумның басталғанын ескертетін барынша маңызды индикатор болып табылатынын дәлелдеді. Бэк-тестингте икемдеу өлшемінің түрлі мәндері (лямбда)

Жүргізілген есептерге сәйкес Қазақстанда контрциклды буферді жинақтау қажеттілігі ЖІӨ-нің өсімі болмаған кезде кредиттердің жылдық өсімінің деңгейі 60%-ға жеткенде басталу мүмкіндігін қосымша атап өту қажет (3.1.4.4-график). Алайда, осындай сценарийді жүзеге асыру мүмкіндігі төмен болғандықтан, жақын арада капиталдың контрциклды буферін енгізу қажеттілігі де болмайды. 2005 жылдан бастап кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасы тренді ескерілген жағдайда және номиналды көрсеткіштерде

³⁶ Күтілетін ысыраптардың деңгейі дағдарыс кезеңіндегі PD, LGD, EAD есептеріне сәйкес анықталды. PD ретінде жұмыс істемейтін кредиттер алынды, LGD Қазақстан бойынша DoingBusiness рейтингісі аясында ХВК есептеріне сәйкес белгіленді, EAD банктердің несие портфеліне сәйкес келеді.

³⁷ Халықаралық есепайырысу банкінің зерттеулеріне сәйкес (№317 «Countercyclical capital buffers: exploring options», <http://www.bis.org/publ/work317.pdf>) контрциклды буфер жинақтала басталуы тиісті кезеңді анықтау үшін Ходрик-Прескотттың сүзгісін ескеріп айқындалатын өзінің ұзақ мерзімді трендінен экономиканы кредиттеудің ЖІӨ-ге арақатынасының ауытқуын қолдану дұрыс болады. Бұл ретте Ходрик-Прескотттың сүзгісін қолдануда маңызды рөлді лямбданың (λ) тегістеу өлшемінің мәнін анықтау атқарады. Тоқсандық деректер үшін 1600 тең лямбданы қолдану ұсынылады, алайда, Халықаралық есепайырысу банкінің зерттеуінде түрлі мәндер қолданылған және бизнес-циклды барынша нақты айқындау мақсатында үздік нәтиже лямбданың 400000 мәнінде алынды. Сондай-ақ трендтен ауытқу дүмпудің басталғаны жөнінде белгі бере отырып, белгілі шекті деңгейден асқанда да контрциклды буферді енгізу ұсынылады. Базель комитетінің ұсынымдарына сәйкес бұл шекті деңгей банктерде дағдарыс басталар алдында буферді жинақтау үшін қажетті уақыт болуы үшін барынша төмен және буферді жинақтау қалыпты уақытқа келмеу үшін барынша жоғары болуы тиіс. Нәтижесінде, Халықаралық есеп айырысу банкі экономикаға берілген кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасы өзінің трендінен 2 п.т. ауытқыған кезде контрциклды буферді жинақтаудың басталуы тиіс деп белгіледі.

массасының ЖІӨ-ге, банктердің жиынтық міндеттемелерінің ЖІӨ-ге, кредиттердің депозиттерге, сондай-ақ қысқа мерзімді сыртқы борыш үлесінің ЖСБ-ға арақатынасы және банк активтерінің өсімі.

Банктердің ұсынылатын талаптарды орындау мүмкіндігін бағалау³⁸ ағымдағы кезеңде қазақстандық банктердің бір мезгілде капиталдың қажетті барынша төмен деңгейіне жетуді және оның құралдарының сапасын қатаңдатуды қамтамасыз етуге дайын еместігін көрсетті. Бұл үшін банктерді 324 млрд. тг. (тәуекел активтерден 5,1%³⁹) мөлшерінде қосымша капиталдандыру қажет, оның ішінде капиталдың жалпы деңгейін үстеме капиталдандыру 43 млрд. тг. (тәуекел активтерден 2,7%) құрайды және консервациялық буферді үстеме капиталдандыру 181 млрд. тг. (тәуекел активтерден 2,8%) болады.

Базель III талаптарын ескере отырып, мерзімсіз қаржы құралдары (оның ішінде артықшылық берілген акциялар), сондай-ақ банктердің реттелген борышы капиталдың құрамына енгізу үшін критерийлерге⁴⁰ сәйкес келмейтін, бірақ қазіргі кезде қолданыстағы талаптар бойынша банктердің реттеу капиталында ескерілетін құралдар болып табылады.

Банктердің реттеу капиталының құрамынан алынып тасталатын құралдардың шамаланған көлемі қазіргі кезде тәуекел активтердің 3,6%-на жуық немесе өзінің капиталының құрылымында осындай құралдары бар банктер капиталының Жалпы деңгейінің 24% құрайды. Банктер бұл құралдарды жою нәтижесінде капитал жеткіліктілігінің барынша төмен мәндерін орындау үшін қосымша капиталдандыруды қажет етеді. Егер банк жойылған құралдардың орнына Базель III критерийлеріне сәйкес келетін жаңа құралдарды шығармаса, банктер үшін капиталдандырудың балама және барынша қол жетімді көзі өзінің кірісі болады.

Жүйе құраушы банктер үшін Базель стандарттарында капиталдандырудың қосымша көзі ретінде капиталдың шартты құралдары да қаралады (contingent capital)⁴¹. Мысалы, шартты түрде айырбасталатын облигациялар (contingent convertible bonds) өздерінің шығарылымының талаптарында міндетті түрде оларды есептен шығару мүмкіндігін не тиісті оқиға басталған кезде жай акцияларға айырбастауды көздейді (trigger event). Осындай жағдайда банк капиталының мәнін реттеу минимумына жақын деңгейге дейін төмендету триггер болып табылады, яғни банк төлем жасауға қабілетті болған кезге дейін шартты құралдарды есептен шығару не айырбастау жүргізіледі.

Банктердің бір мезгілде капиталдың барынша төмен деңгейіне жетуді және оның құралдарының сапасын қатаңдатуды қамтамасыз етуге дайындығының болмауы Қазақстанда капитал жеткіліктілігінің жаңа талаптарын біртіндеп енгізудің қажеттілігіне негізделген. Банктер әзірлеген және олармен келісілген жаңа талаптарды енгізудің екі сатылық графигі банктерге жойылып тасталатын

³⁸ Есеп 01.07.2012ж. жағдай бойынша 23 банк берген ақпараттың негізінде жүргізілді.

³⁹ Сомасында капиталға қойылған барынша төмен талаптарды қамтамасыз ету үшін қосымша капиталдандыруды қажет етін банктердің ғана тәуекел активтері қамтылған.

⁴⁰ Капитал құрамында мерзімсіз қаржы құралдарын және реттелген борышты есепке алу мүмкіндігін шектейтін Базель III негізгі критерийлері мыналар: (1) реттеуіштен кері сатып алуға келісім алу қажеттілігі; (2) банктің кез келген уақытта дивидендтерді/төлемдерді төлеуді жоюға дискрет құқығы; (3) құралдар бойынша сыйақы мөлшерлемесін ұлғайту мүмкіндігінің болмауы, құралдар бойынша төлемдерді жеделдетуге талап қоюының мүмкін еместігі; (4) акцияларға айырбастау (bail-in) не есептен шығарудың тиісті механизмі арқылы шығындарды сіңіріп алу; (5) барынша аз уақытты (5 жыл) белгілеу, ол аяқталғаннан кейін құрал банктің бастамасы бойынша кері қайтылуы мүмкін.

⁴¹ Осы құралдарға баға белгілеуді ұстаушылардың шығындарын айырбастау нәтижесінде алынған триггердің басталу мүмкіндігі, сондай-ақ инвесторлар тарапынан акцияларға айырбасталатын құралдарға сұраныс сияқты факторлар айқындайтындықтан, шартты түрде айырбасталатын құралдарды шығару қымбат болып табылады. Осыған орай шығарылымы кезінде капиталдандырудың барынша жоғарғы деңгейі бар банктік топтар үшін шартты түрде айырбасталатын құралдардың шығарылымы тым тартымды (практикада мына банктер Credit Suisse, Rabobank және Bank of Cyprus, сондай-ақ мына банктік топтар Lloyds Banking Group осындай құралдарды шығарғаны белгілі). Банктің жақсы капиталдануы триггер басталуының төмен мүмкіндігін көрсетеді, бұл бір мезгілде жүйе құраушы банктер үшін қосымша «қауіпсіздік жастықшасын» ұсына отырып, инвесторлар үшін құралды барынша тартымды жасайды.

құралдардың орнын толтыру не тиісті пайданы жинақтау үшін белгілі бір уақыт береді.

Базель комитеті белгілеген Базель III стандарттарын енгізу мерзімін ескеріп, жаңа талаптарды енгізудің мынадай кезеңдік графигі белгіленген (3.1.4.7-кесте):

I кезең: Базель III стандарттарына сәйкес келмейтін құралдарды бес жыл ішінде (2013-2017жж.) алып тастау және консервациялық буферді енгізу;

II кезең: капиталға қойылатын талаптарды үш жыл ішінде (2016-2018жж.) біртіндеп арттыру.

3.1.4.7-кесте

Капиталға қойылатын жаңа талаптарды енгізу кестесі

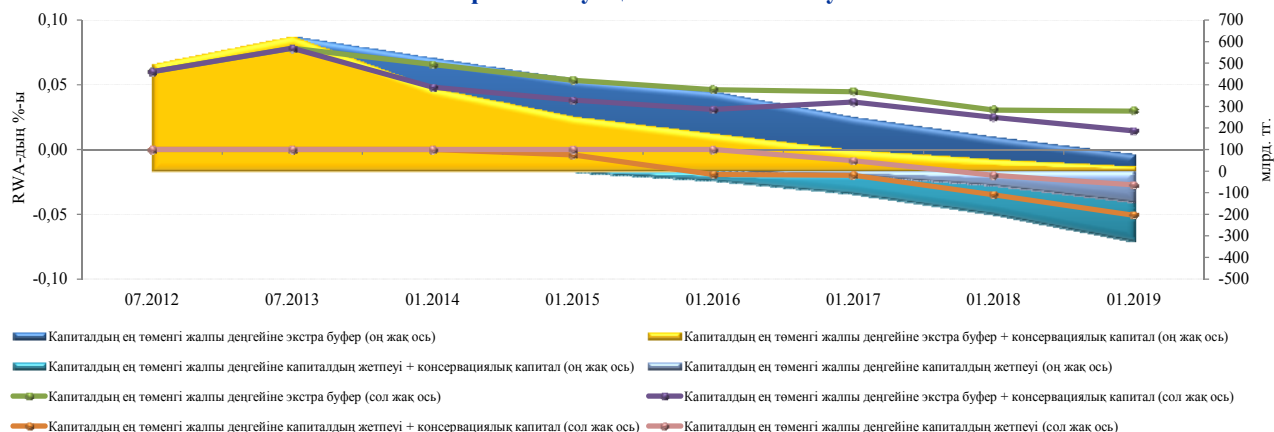
Еңгізу мерзімдері	01.07.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Ең төменгі талаптар							
Ең төменгі Негізгі капитал (СЕТ1)	5%	5%	5%	5,5%	6%	6,5%	7%
Консервациялық буфер (барлығы үшін/ жүйе құраушылар үшін)	0%	1%	2%	3,0%	3%	3,0%	3%
Бірінші деңгейдегі ең төменгі капитал	2,5%	2,5%	2,5%	3%	3,0%	3%	3%
Капиталдың ең төменгі негізгі деңгейі	6%	6%	6,25%	6,5%	7,0%	8,0%	9%
Капиталдың ең төменгі негізгі деңгейі + консервациялық буфер	7%	7,5%	8%	8%	9%	10%	12%
Капиталдың ең төменгі негізгі деңгейі + консервациялық буфер	7%	8,5%	10%	11%	12%	13%	15%
Констрикцлдык буфер	0%	0%	0%	0-3%*			
Жүйе құраушы банктерге арналған капитал буфері	0%	0%	0%	1%			
Капиталдан Базель III критерийлеріне сәйкес келмейтін құралдарды алып тастау	5 жыл ішінде алып тастау						Жок

Ескерту: *Қаржылық циклге қарай енгізіледі
Дерек көзі: ҚРҰБ

Бірінші кезең ағымдағы талаптармен салыстырғанда капиталдың барынша аз мәндерінің нақты төмендейтінін көздейтіндіктен, графикті екі кезеңге бөлу банктердің капиталға қойылған жаңа талаптарға көшуін барынша жеңілдетеді. Сонымен қатар, сәйкес келмейтін құралдарды алып тастау кезеңінде (2017 жылға дейін) банктерде қосымша капиталдандыру қажеттілігі болмайды. Сондықтан, банктерде бірінші кезеңде капиталдың едәуір буфері (экстра капитал) болады, ол капиталға қойылған талаптардың біртіндеп өсуіне қарай екінші кезеңде тарыла бастайды (3.1.4.5-график).

3.1.4.5-график

Жүктемені уақыт бойынша бөлу

Ескерту: *RWA - тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтер (Risk Weighted Assets)
Дерек көзі: ҚРҰБ

Өз кезегінде, консервациялық буферді қамтамасыз ету бойынша талаптарды орындамау кезінде банктің пайдасын қолдануға шектеу қою банкке бірінші кезеңде қолда бар кірісті жинақтауға мүмкіндік береді, бұл банктердің екінші кезеңде көтерілген талаптарды орындауы бойынша жүктемелерін азайтады. Сондықтан, қосымша капиталдандыруды қажет ететін банктер жаңа талаптарды енгізудің графигінде аталған кірістіліктің деңгейін қамтамасыз етулері тиіс болады.

Сондай-ақ, жаңа талаптарды енгізу графигінде жүйе құраушы және басқа банктер үшін консервациялық буферді енгізу мерзімі мен оның деңгейі бөлігінде түрлі әдістер көзделген. Ертерек ден қою шаралары жүйесінің аясында банктің кірісін бөлу бойынша **Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2012 жылғы желтоқсан**

шектеу қолданыста болғандықтан, жүйе құраушы банктер үшін консервациялық буфер 2013ж. 1 шілдеден бастап тәуекел активтердің 2,5%-ы мөлшерінде белгіленеді. Бұл ретте 2016ж. 1 қаңтардан бастап жүйелік буфер енгізіледі, барлық банктер үшін консервациялық буфер бойынша талап тәуекел активтердің белгіленген 3%-ы деңгейіне жетеді.

5-бокс

Базель III стандарттары

2008ж. әлемдік қаржы дағдарысын салдары банктік реттеу стандарттарын реформалау, сондай-ақ банктер капиталының жеткіліктілігіне қойылатын талаптарға жаңа тәсілдерді іске асыру қажеттілігін негіздеді. Базель комитеті 2010ж. желтоқсанда банктердің капиталына жаңа талаптарды – Базель III стандарттарын жария етті. Реформалау қаржы және экономикалық стресс нәтижесінде туындайтын күйзелістерді банктердің сіңіру мүмкіндігін жақсартуға бағытталған және (1) капиталдың сапасы мен құрылымын қатаңдатумен, (2) капитал деңгейіне барынша аз мәндерді жоғарылатумен, сондай-ақ реттеудің циклігін барынша төмендетумен сипатталады.

Базель III стандарттарына сәйкес капитал құрылымы капиталдың екі деңгейінен және буферінен тұрады (консервациялық, контрциклдық және жүйелік). Бұл ретте Бірінші деңгейдегі капитал Негізгі капиталды және Қосымша капиталды құрайды. Сондай-ақ, Бірінші деңгейдегі капитал банкке жақын келешекте қалыпты жұмыс істеуге мүмкіндік бере отыра, шығындарды сіңіретін «going concern» капиталы ретінде қаралады. Өз кезегінде, Екінші деңгейдегі капитал «gone concern» капиталы болып табылады, шығындарға ұшырау нәтижесінде ол бойынша міндеттемелерді орындамау банктің төлем қабілетсіздігіне әкеліп соғады және оны таратудың себебі болуы мүмкін.

Базель II стандарттарына қарағанда, капитал деңгейлерінің ерекшелігін ескеріп, жаңа стандарттарда оның пропорцияларына барынша қатаң талаптар көзделген: Бірінші деңгейдегі капитал ең аз дегенде 75%-ын құрауы тиіс және Екінші деңгейдегі капитал 25%-ға жетуі мүмкін. Өз кезегінде, Бірінші деңгейдегі капиталдың құрамында Негізгі капитал 75%-дан кем болмауы тиіс. Қалған бөлігі Қосымша капиталдың құралдарын қамтиды.

Базель III капиталдың құрамына қатысты құралдардың сапасына барынша қатаң талаптарды белгілейді. Атап айтқанда, Негізгі капитал жай акциялардан, бөлінбеген пайдадан және резервтерден құралуы тиіс. Сонымен қатар, Қосымша капиталдың және Екінші деңгейдегі капиталдың құрамына сәйкес келгенде ғана кіретін құралдардың критерийлері белгіленді. Құралдар Базель III критерийлеріне сәйкес келмеген жағдайда, олар капиталдан біртіндеп алып тасталуы тиіс.

Базель III банктің Негізгі капиталының барынша төмен мәніне қоятын талапты тәуекел активтердің 4,5%-ы, Бірінші деңгейдегі капиталға –6%-дан аспайтын және Капиталдың жалпы деңгейіне 8%-дан аспайтын деңгейінде белгіледі.

Базель III сәйкес капитал буферін қалыптастыру Негізгі капиталдың құралдары есебінен жүзеге асырылуы тиіс. Консервациялық буфер тәуекел активтердің 2,5%-на талаптарды өсіріп, Негізгі капиталдың құрамын кеңейтеді және банктердің стресс жағдайларға тұрақты болуы мақсатында қалыптастырылады. Егер банк консервациялық буфер бойынша талаптарды орындамаған жағдайда, онда консервациялық буфердің белгіленген нормативінен банк көрсеткішінің ауытқуы мөлшеріне байланысты банкке таза пайдасын бөлу бойынша шектеу қойылады.

Келешекте кредиттеудің артық өсімі (дүмпуі) кезінде жүйелік тәуекелді ұлғайту нәтижесінде туындауы мүмкін болатын әлеуетті шығындардан қорғау құру мақсатында, Базель комитеті контрциклды буферді белгілеуді ұсынады. Контрциклды буфер дүмпу кезінде консервациялық буферді кеңейту арқылы қолданылуы және банктің тәуекел активтерінің 0-ден 2,5%-ға дейінгі мөлшерінде белгіленуі мүмкін. Консервациялық буфер жағдайындағы сияқты контрциклды буфер бойынша талаптарды орындамау банктің пайдасын қолдануға шектеу қоюға әкеліп соғады.

Сондай-ақ, Базель стандарттарында жүйе құраушы банктер үшін қосымша буферді белгілеу көзделген, оның мөлшері әр банктің жүйелік маңызына қарай жеке, тәуекел активтердің 1-ден 2,5%-ға дейінгі диапазонында айқындалады.

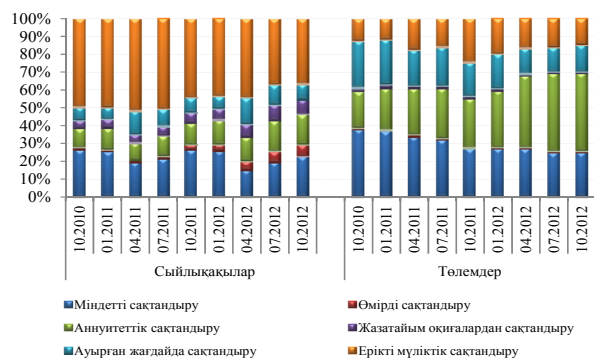
3.2 Банктік емес сектордың тәуекелдері

3.2.1 Сақтандыру секторы

2012ж. сақтандыру секторында өмірді сақтандыру саласындағы тәуекелдерді шоғырландыру байқалды. Сонымен қоса, қабылданған реттеу шаралары қайта сақтандыру саласын сапалы түрде жақсартуға мүмкіндік бере алмады. Бұл ретте сақтандыру ұйымдарының инвестициялық қызметі негізінен белсенділігі төмен болып қалған отандық қор нарығына тән тәуекелдердің әсеріне ұшырап, сақтандыру ұйымдарының бағалы қағаздардың құнын барабар бағалауына қиындық тудырды.

3.2.1.1-график

Сақтандыру сыныптары бойынша сыйлықақылар мен төлемдердің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сақтандыру саласында қаржы тәуекелдерін шоғырландыру өмірді сақтандыру саласы бойынша аннуитеттік сақтандыру сыныбында байқалды (3.2.1.1-график). Сақтандыру аннуитеттерінің құрылымында 01.10.2012ж. жағдай бойынша зейнетақы аннуитеттері 81,4%-ды, ЖОМС бойынша аннуитеттер 17%-ды және аннуитеттік сақтандырудың ерікті түрлері 3%-ды құрады. Бұл ретте 2012ж. 9 ай ішінде зейнетақымен қамсыздандыру шарттары бойынша аннуитеттік төлемдер 1,5 есеге, ЖОМС сыныбы бойынша 30%-ға ұлғайды.

Аннуитеттік сақтандыру нарығының осылайша өсу қарқыны халық арасында масылдық көңіл-күйдің туындауы салдарынан сақтандырудың аталған сыныптарына деген қызығушылықтың артуына байланысты екендігін атап өткен жөн, оны мына жағдайлардан байқауға болады. Біріншіден, зейнетақы аннуитетіне сұраныстың өсуі халықтың сақтандыру ұйымдары арқылы зейнетақы жинақтарын «қолма-қол ақшаға айналдырып алуға» деген құлшынысынан туындады. Бастапқыда халықты зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі бөлігі ортақ құрамдас бөлігі есебінен жүзеге асырылатындықтан және зейнетақы жинақтары жинақтаушы зейнетақы жүйесінің кейіннен қалыптасуына байланысты азын-аулақ болып табылатындықтан, қалыптасқан жағдай әлеуметтік тәуекелдердің үдеуі тұрғысынан үлкен қауіп тудырмайды. Сонымен қоса, бас кезінде едәуір біржолғы төлемдерді алған жағдайда мерзімі кейінге қалдырылған аннуитет бойынша кейіннен алынатын төлемдер мөлшері ең аз зейнетақы деңгейіне сәйкес келмейді, бұл болашақта өмірді сақтандыру компанияларының төлем қабілеттілігі тәуекелінің тез арада үдеуіне алып келеді. Екіншіден, 2006 жылдан бастап 2011 жылға дейінгі кезеңде 73% созылмалы, бірақ жеңіл түрге ие болған кәсіби аурулар жағдайларының жиынтық саны жеті есе ұлғайды. Бұл ретте, созылмалы кәсіби ауру бойынша сақтандыру оқиғасының кездейсоқтық белгілері жоқ, аурудың басталу және анықталу ықтималы алаяқтық үшін жағдай жасай отырып, тек қана зардап шегушінің еркі

мен қалауына байланысты болады. Сонымен қоса, кәсіби аурулардың жеңіл нысандары (3-4-топтар) бойынша өтемақы мөлшері жазатайым оқиға нәтижесінде ауыр еңбек жарақатын алған қызметкерлерге және қаза тапқан қызметкерлердің асырауындағы адамдарға төленетін төлемдерге қатысы бойынша біршама жоғары болып табылады.

Болашақта төлем қабілетсіздігі тәуекелін тиісінше бақылауды қамтамасыз ету мақсатында өмірді сақтандыру ұйымдары жасалып отырған аннуитеттік сақтандыру шарттары санының байқалып отырған өсіміне сәйкес төлем қабілеттілік маржасының тиісті мөлшерін қалыптастыруға айырықша көңіл бөлуі қажет. Өйткені төлемге қабілеттілік маржасының жеткіліксіз мөлшерін қалыптастыру белсенділігінің қолданылып жүрген өсу қарқындарын сақтау болашақта қолданыстағы шарттар шеңберіндегі төлемдер бойынша өз міндеттемелерін орындау қабілетсіздігіне тікелей алып келуі мүмкін.

Реттеуші жүзеге асырған кепілдік қорының ең төменгі мөлшеріне қойылатын талаптарды күшейту сақтандыру шығындары статистикасының бірыңғай толыққанды базасының болмауынан сақтандыру резервтерін бағаламаудың тиісті тәуекелдеріне байланысты жеткіліксіз болып табылуы мүмкін.

Қалыптасқан жағдайда өмірді сақтандыру компанияларының қаржылық тәуекелдерін азайту зейнетақы жинақтарының деңгейіне не зейнетақы аннуитетін сатып алу кезіндегі жұмыс өтіліне және ЖОМС кезінде аннуитентке келтірілген зиянның нақты мөлшеріне байланысты паушалды төлемдерді жүзеге асыру жағдайларына қойылатын қатаң талаптарды белгілеу арқылы мүмкін болмақ. Бұл ретте сақтандырудың аталған сыныбының барлық қатысушыларына белгіленген бірыңғай талаптар арқылы адал бәсекелес ортаны құру өмірді сақтандыру компанияларының жоғарыда аталған тәуекелдерін барынша азайтуға да мүмкіндік береді.

3.2.1.2-график
Қайта сақтандыру құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

сақтанушымен жасаған сақтандыру шартына сәйкес оның алдында толық көлемде жауап береді, бұл тәуекелдерді қайта сақтандыруды жүзеге асыру кезінде сақтандыру компаниялары тарапынан капиталға қосымша жүктеме жүктеуге алып келеді.

Сонымен қоса, жинақталған сақтандыру сыйлықақыларының айтарлықтай бөлігі үлесіне келетін Қазақстанның мұнай-газ, энергетика, тау-кен өндіру салаларындағы өте ірі тәуекелдерді отандық қайта сақтандырушылар төлем қабілеттілігінің жеткіліксіздігі себебі бойынша сақтандыра алмай отыр. Мұндай тәуекелдер бойынша жоғары қаржылық тұрақтылығы мен төлемге қабілеттілігі бар шетелдік ұйымдарда қайта сақтандырудың объективті қажеттілігі туындайды.

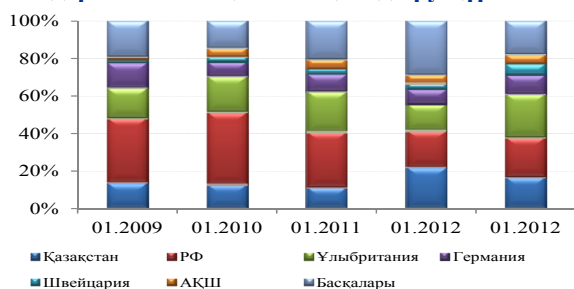
Қайта сақтандыру нарығында отандық сақтандыру ұйымдарының негізгі әріптестері Ресей (19,4%) мен Ұлыбритания (21,1%) болып табылады (3.2.1.3-график). Ресейлік қайта сақтандырушылардың үлесі 2011 жылмен салыстырғанда рейтингілік талаптарды күшейту және қайта сақтандырушыларға берілетін сақтандыру сыйлықақыларына лимиттерді белгілеу себептері бойынша төмендеді.

2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша қайта сақтандыру құрылымында сақтандыру сыйлықақыларының ең көп ағынымен (барлық сыйлықақылардың 26%) және тәуекелдер бойынша аздап өтелуімен (төленген сақтандыру сыйлықақыларының 9%) сипатталатын сыртқы қайта сақтандыру басымдығын (83%) жалғастыруда (3.2.1.2-график). Бұл ахуал сапасыз не «жалған» қайта сақтандыруды жүзеге асыру тәуекелінің бар екендігін көрсетеді. Бұл ретте Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес сақтандырушы

3.2.1.3-график

Елдер бойынша қайта сақтандыру құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.1.4-график

Сақтандыру ұйымдарының инвестициялық портфелінің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.1.5-график

Сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақы төлеу бойынша шығыстардың динамикасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

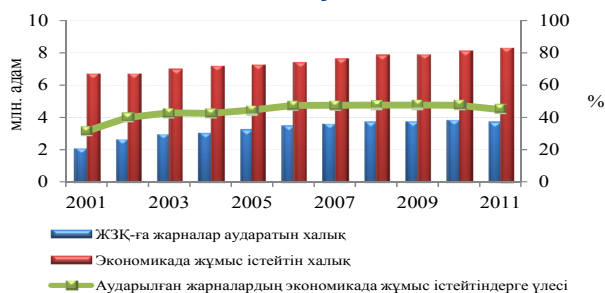
Сақтандыру ұйымдарының инвестициялық қызметінің тәуекелдері отандық қаржы нарығындағы қызметті шоғырландыруға байланысты болып отыр. Инвестициялардың негізгі үлесі Қазақстан Республикасы эмитенттерінің ҰБҚ-ға – 36,6%, банктердің салымдарына – 32,1%, МБҚ-ға – 17,7% тиесілі болып келеді (3.2.1.4-график). Қор нарығының төмен белсенділігі, сондай-ақ оның аздап әртараптандырылуы осалдығының негізгі факторы болып табылады және сақтандыру компанияларының инвестициялық кірістілігіне әсер етеді. Белсенді нарықтың болмау себебі бойынша бағалы қағаздар құнының теңдестірілмеген бағасына байланысты тәуекелдің жоғары деңгейі сақталады.

Заңнамалық түрде белгіленген шектеулерге қарамастан, сақтандыру агенттерінің комиссиялық сыйақылары мөлшерінің төмендемей отырғанын сақтандыру ұйымдарының операциялық шығыстары да дәлелдейді (3.2.1.5-график). Бұл ахуал агенттер мен демпинг арқылы сақтандыру активтерін шығару тәуекелдерінің ұлғаюын қоса алғанда, сақтандыру шарттарын іске асыру және сақтандыру агенттерінің қызметі бойынша делдалдық қызметтерді көрсету кезінде асыра пайдалану ықтималының орын алғанын көрсетеді. Мұндай тәуекелдердің деңгейін төмендету сақтандыру агенттеріне қойылатын талаптарды, оның ішінде міндетті және ерікті сақтандыру түрлері бойынша төленетін сыйақылардың мөлшерлерін шектеу жолымен талаптарды одан әрі күшейту арқылы мүмкін болмақ.

3.2.2 Жинақтаушы зейнетақы жүйесі

Міндетті зейнетақы жарналарын жүзеге асыру кезінде халықтың аз қамтылуы, зейнеткерлік жасқа жеткеннен кейінгі зейнетақы жинақтарының жеткіліксіз мөлшері, зейнетақының ортақ бөлігінен зейнетақы төлемдері мөлшерінің азаю шамасы бойынша орнын толтыру коэффициентінің төмендеуі, сондай-ақ қысқа мерзімді кезеңде жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық қызметі тиімділігінің жеткіліксіздігі жинақтаушы зейнетақы жүйесіндегі негізгі проблемаларға жатады.

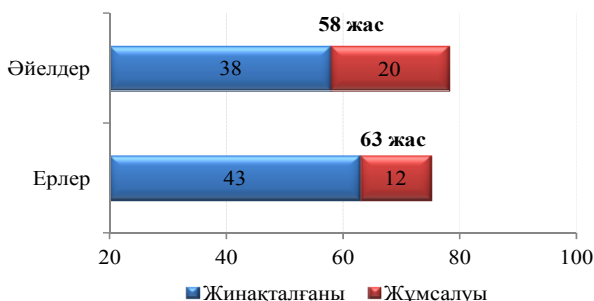
3.2.2.1-график
Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің халықты қамтуы

Дерек көзі: ҚРСА, Еңбекмині, ҚРҰБ есептері

қамтылуын арттыру үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің халықты ерікті зейнетақы жарналарына салықтық ынталандыруды, кірістерді міндетті жалпыға бірдей декларациялау жүйесін енгізуді және азаматтардың барлық жас санаттарына арналған жұмыс орындарын құру арқылы халықты жұмыспен қамту деңгейін ұлғайтуды қоса алғанда, салықтық басқаруды жетілдіру тұрғысынан әкімшілік сипаттағы шараларды әзірлеуінің өзектілігі артады. Зейнеткерлік жасқа жеткеннен кейінгі зейнетақы мөлшеріне мынадай факторлар әсер етеді: 1) ай сайынғы зейнетақы жарналары жүзеге асырылған жинақталған жұмыс өтілі; 2) соңғы 12 жылда халық өмірінің ұзақтығын 3,5 жылға ұлғайту; 3) «baby-boom» буынының бір уақытта қартаюына қарай туудың өсу қарқынының бәсеңдеуі, 4) зейнеткерлік жасқа жетуі бойынша төленетін зейнетақының ортақ құрамдас бөліктерінің үлесін заңнамада көзделгендей ақырындап қысқарту. Осылайша, демографиялық және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің бұл ерекшелігі жинақталған ақшаның нақты көлеміне теріс

3.2.2.2-график
Ерлер мен әйелдердің зейнетақы жинақтауының және оларды жұмсаудың орта мерзімдері

Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ бағалауы

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, мына мәселелерді шешудің тиімділігін арттырудың өзектілігі артып отыр: 1) халықты жинақтаушы зейнетақы жүйесімен қамту, 2) мемлекеттің үздіксіз жұмыс өтілін қамтамасыз етуге және еңбекке жарамды жаста халыққа тиісті ай сайынғы зейнетақы жарналарын аударуға қажетті жағдайлар жасау, 3) ерлер мен әйелдер үшін зейнеткерлікке шығу жасын біртіндеп теңестіру. Сонымен қоса, зейнетақы жинақтарының мөлшерін арттыруға: міндетті кәсіби жарналар жүйесін одан әрі дамыту; халықтың ерікті зейнетақы аударымдарын жүзеге асыруға қызығушылығын ынталандыру; демогрант төлеу бойынша тәсілдерді жетілдіру; корпоративтік зейнетақы жоспарларын және отбасылық аннуитеттерді дамытуға жағдайлар жасау да ықпал ететін болады.

Жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық қызметі

2012ж. зейнетақы активтері кірістілігінің деңгейіне әлемдік қаржы дағдарысының салдары әсер ете бастады.

Осыған байланысты қысқа мерзімді және орта мерзімді кезеңде зейнетақы активтерінің теріс кірістілігі сақталды, алайда жинақтаушы зейнетақы жүйесінің ұзақ

Әлеуметтік-демографиялық сала.

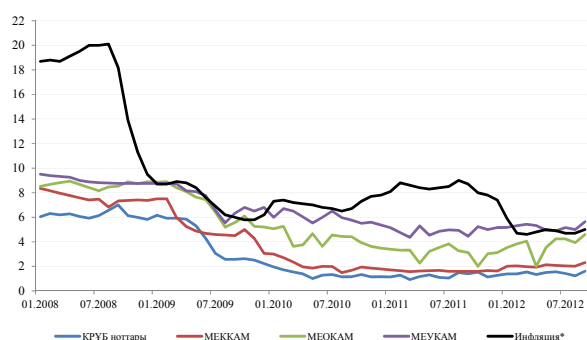
Жинақтаушы зейнетақы жүйесінде халықты жинақтаушы зейнетақы жүйесімен жеткіліксіз түрде қамту тәуекелі сақталып отыр. Мысалы, зейнетақы жүйесіне қатысушылар үлесі жұмыспен қамтылған халықтың жартысынан азын құрайды (3.2.2.1-график). Халықтың аз қамтылу себептері экономикада өзін-өзі жұмыспен қамтығандар мен жұмыссыздар үлесінің көптігі болып табылады. Осы жағдайда халықтың жинақтаушы зейнетақы жүйесімен қамтылуына теріс әсер етеді. Сонымен қоса, әйелдердің зейнетақы жинақтарының деңгейі қосымша факторлардың әсеріне ұшырағандықтан, бұл оларды зейнеткерлік жасқа жеткен кезде ерлермен салыстырғанда халықтың барынша әлеуметтік қорғалмаған бөлігіне жатқызады: 1) әйелдердің жұмыс өтілі ерлерге қарағанда 5 жыл аз; 2) жаңа туған бала күтімі бойынша еңбек демалыстары кезеңінде зейнетақыны жинақтау өтілі орташа алғанда тағы да 3-9 жылға қысқарады; 3) әйелдер өмірінің ұзақтығы орташа алғанда ерлерге қарағанда 6 жылға көп (3.2.2.2-график).

3.2.2.3-график
Зейнетақы активтерінің кірістілігі деңгейінің және инфляцияның динамикасы

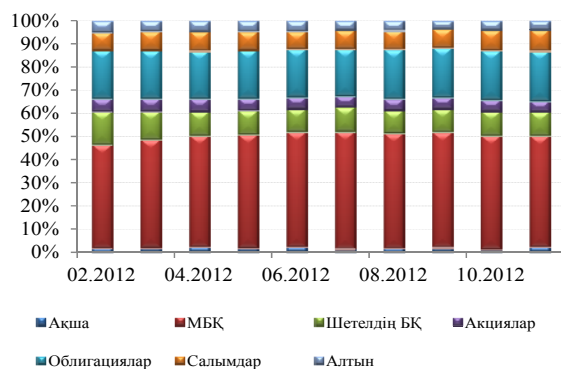
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ

3.2.2.4-график
МБҚ негізгі түрлерінің тиімді кірістілігінің және инфляцияның динамикасы

Ескерту: *Өткенж. тиісті айына %-бен
Дерек көзі: ҚРСА, ҚР Қаржымині, ҚРҰБ

3.2.2.5-график
Қалыпты инвестициялық портфельдің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

активтерді келтіру және саралау коэффициенттерін төмендету бөлігіндегі реттеу талаптарын жеңілдету ЖЗҚ капиталына жасалынатын қысымды төмендетуге және отандық және шетелдік эмитенттердің барынша пайдалы қаржы құралдарына инвестициялау үлесін ұлғайтуға мүмкіндік берді.

Екіншіден, банктерде қорландыру көздерінің тапшылығы банк салымдары бойынша пайыздық сыйақының өсуіне алып келді, бұл ЖЗҚ үшін инвестициялаудың аталған түрінің тартымдылығын арттыруға ықпал етті. Сонымен қоса, ЖЗҚ үшін банктердің депозиттері қайта бағалауға жатпайды, сондықтан нарықтық тәуекелдерге азырақ ұшырағыш болып келеді.

мерзімді сипатын ескерсек, оның 1998ж. жұмыс істей бастаған кезінен бастап зейнетақы активтері кірістілігінің деңгейі жинақталған инфляция деңгейінен асып кетеді (3.2.2.3-график).

Қысқа және ұзақ мерзімді кезеңдердегі зейнетақы активтерінің теріс нақты кірістілігі Қазақстан Республикасы МБҚ-ның теріс нақты кірістілігімен берілген. Мысалы, МБҚ номиналдық кірістілігі соңғы 5 жыл ішінде инфляцияға индекстелген МБҚ-ны қоспағанда, негізінен инфляция деңгейінен төмен болып отыр (3.2.2.4-график).

2012ж. 1 қарашадағы жағдай бойынша қалыпты инвестициялық портфельдің құрылымы консервативтік инвестициялық портфельмен салыстырғанда барынша дифференциалды болып қалды және ҚР Қаржыминімен ҚРҰБ, банктер, Қазақстан Республикасының резидент еместері, оның ішінде басқа мемлекеттер шығарған қаржы құралдарымен берілді. Осының арқасында бұл портфель барынша жоғары құбылмалылыққа және нарықтық тәуекелдердің, әсіресе баға, валюта және пайыздық тәуекелдердің ықпал ету дәрежесіне ұшырағыш болып келеді (3.2.2.5-график).

Бұл ретте қалыпты инвестициялық портфельдің құрылымы мынадай факторлардың әсеріне ұшырады. Біріншіден, МБҚ қоса алғанда, инвестициялау лимиттері бойынша реттеу талаптарының әлсіреуі ЖЗҚ тарапынан МБҚ-ға сұраныстың біртіндеп қысқаруына, МБҚ құнының төмендеуіне және орта мерзімді және ұзақ мерзімді қазынашылық облигациялар бойынша 2012ж. басынан бастап кірістіліктің орташа алғанда 1,5-2 пайыздық тармаққа елеулі өсуіне алып келеді. Сонымен қоса, капитал жеткіліктілігін есептеуге, тәуекел дәрежесі бойынша кейбір

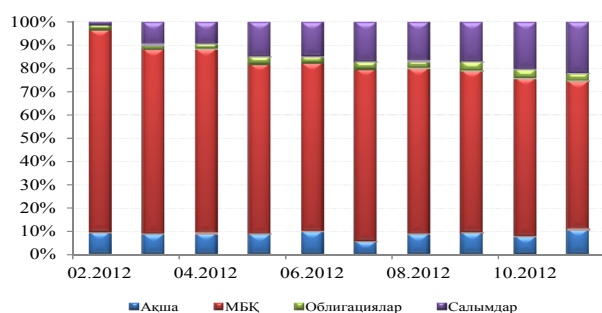
Үшіншіден, рейтингтік агенттіктердің Еуроаймақ елдерінің кредиттік рейтингілерін төмендетуі 2012ж. басында еуроға номинирленген резидент емес эмитенттердің қаржы құралдарына зейнетақы активтерін инвестициялау үлесінің өсуіне тосқауыл жасайды.

Төртіншіден, тазартылған алтын нарығында байқалып отырған жоғары құбылмалылық көптеген ЖЗҚ-ның қалыпты инвестициялық портфеліндегі оның үлес салмағын қысқартуға себепші болды.

Отандық эмитенттер акцияларының және облигацияларының үлесі 2012ж. ішінде айтарлықтай өзгерген жоқ.

Жоғарыда аталған факторлар қалыпты инвестициялық портфельдегі зейнетақы активтерінің 26,1%⁴² мөлшерінде қалыпты инвестициялық портфель бойынша кірісті қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

3.2.2.6-график
Консервативтік инвестициялық портфельдің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

инвестициялық саясат 2012ж. тек қана сенімділігі жоғары, өтімді және құбылмалылығы аз қаржы құралдарына инвестициялауға негізделді (3.2.2.6-график). Консервативтік инвестициялық портфельдегі инвестициялардың ең көп үлес салмағы МБҚ-ға тиесілі. Алайда, 2012ж. ортасынан бастап МБҚ бойынша сыйақы мөлшерлемелерінің өсе бастағанын, ал портфельдердегі аталған МБҚ құнының төмендей бастағанын ескеріп, ЖЗҚ бос қаражатты облигациялар мен банк депозиттерін қосқанда, балама және барынша кірісті қаржы құралдарына инвестициялай бастады. Бұл ретте консервативтік инвестициялық портфельдегі ақшалай қаражаттың жоғары үлесі зейнетақы төлемдерін ұдайы төлеу қажеттілігіне байланысты орын алды, өйткені консервативтік инвестициялық портфель зейнеткерлік жасындағы адамдардың зейнетақы жинақтарынан тұрады. Осылайша, консервативтік инвестициялық портфель тек қана МБҚ, «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ облигациялары, банктердегі депозиттер мен ақшалай қаражат сияқты сенімділігі жоғары қаржы құралдарымен ғана сипатталады. Консервативтік инвестициялық портфель өзінің құрылымына қарай шұғыл ауытқулар мен құбылмалылыққа аз дәрежеде ұшырағыш болып келеді, сондықтан купондық сыйақыны есептеуден және қаржы құралдарының құнын қайта бағалаудан түскен кіріс 2012ж. басынан бастап 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша консервативтік инвестициялық портфельдегі зейнетақы активтерінің 8,9%-ын құрады.

Сонымен қоса, 2012ж. 1 қарашадағы жағдай бойынша ЖЗҚ бағалы қағаздардың құнсыздануынан туындайтын ықтимал шығындарға қарсы ЖЗҚ-ның жиынтық меншікті капиталының 32,8% мөлшерінде резерв қалыптастырды, оның 80% бұрын дефолтқа жол берген және қайта құрылымдау рәсімін жүзеге асырған эмитенттердің бағалы қағаздары бойынша қалыптасты. Жүргізілген қайта құрылымдау нәтижелері бойынша аталған эмитенттердің инвестицияларды қайтару пайызы мардымсыз болып тұр.

ЖЗҚ инвестициялық портфельдерін құрайтын қаржы құралдарының жоғары құбылмалылығы тек нарықтық факторлардың ғана емес, мүдделі инвесторлардың өтімділігі төмен бағалы қағаздармен өткізетін баға айла-шарғыларының да әсеріне ұшыраған. Бұл

⁴² Қалыпты инвестициялық портфель бойынша кіріс есептелген купондық сыйақы және қаржы құралдарының құнын қайта бағалау бойынша кірістерді қамтиды

айла-шарғылар ЖЗҚ инвестициялық портфельдерін бағалау кезінде әсер етеді. Бұл ретте ЖЗҚ инвестициялық портфельдерін әртараптандыруды арттыру аталған тәуекелді барынша азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қоса, отандық қор нарығында сақталып отырған төмен өтімділік проблемасы ЖЗҚ-да өтімді емес бағалы қағаздар бойынша біркелкі нарықтық бағаның болмауына және оларды ҚҚБ бағалау әдістемесінің негізінде бағалаудың мүмкін болмауына алып келеді. Бұл проблема бағалы қағаздар бойынша біркелкі құнды анықтау тәсілін ендіру қажеттілігін арттырады.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің институционалдық инфрақұрылымын дамытудағы өзгерістер.

Болашақта жұмыс істейтін жинақтаушы зейнетақы жүйесінің институционалдық инфрақұрылымы реформалау нәтижелеріне байланысты болып отыр. Бұл ретте қорытынды шешімді Қазақстан Республикасының Үкіметі ҚРҰБ-мен бірге қабылдайтын болады.

Сонымен қоса, жинақтаушы зейнетақы жүйесіндегі реформаларды белсенді түрде талқылау ЖЗҚ акцияларына деген сұранысты тежейді.

Қазіргі кезде ЖЗҚ алдында тұрған негізгі проблема ұзақ мерзімді кезеңдегі зейнетақы активтерінің нақты кірістілігін арттыру болып табылады. Осыған байланысты ЖЗҚ қызметін одан әрі реформалауда мыналар:

1) ЖЗҚ ең аз белгіленген деңгейден (бенчмарктен) төмен кірістілік алған жағдайда олардың жауапкершілігін белгілеуге бағытталған ЖЗҚ-ны пруденциалдық реттеуді өзгерту;

2) зейнетақы активтерінің есебінен инвестициялауға арналған қаржы құралдарының тізбесін кеңейту (оның ішінде МЖӘ⁴³ шеңберінде);

3) валюталық тәуекелдерді тиімді хеджирлеу механизмдерін құру;

4) ЖЗҚ инвестициялық декларациясына қойылатын талаптарды өзгерту, өйткені инвестициялық декларация ЖЗҚ-ның зейнетақы активтерін қандай қаржы құралдарына, елдерге/өңірлерге, экономика саласына инвестициялауды жоспарлап отырғанын, сондай-ақ осы инвестициялардан күтілетін кірістілік деңгейін жан-жақты сипаттауды қамтуы тиіс;

5) зейнетақы активтерін инвестициялау үшін эмитенттердің тізбесін айқындайтын, туынды қаржы құралдарымен жасалатын операциялар бойынша, сондай-ақ зейнетақы активтерінің есебінен ЖЗҚ мәмілелер жасауы мүмкін халықаралық нарықтардағы операциялар бойынша қарсы агенттерге баға беретін, зейнетақы активтерінің есебінен мәмілелер жасау үшін әрбір өтімді емес бағалы қағаз бойынша жол берілетін баға диапазонын анықтайтын алқалы орган (Тәуекелдер жөніндегі комитет) құру;

6) зейнетақы активтерінен және инвестициялық кірістен түсетін комиссиялық сыйақыны ЖЗҚ-ның есептеу және өтеу тәртібін оңтайландыру көзделуі тиіс.

3.2.3. Өзге қаржы ұйымдары

Өзге қаржы ұйымдары орын алған тәуекелдерді іске асыру, сондай-ақ қаржы нарығының аталған сегментін дағдарыс күйзелістерінен ақырындап қалпына келтіру себебі бойынша қаржы нарығындағы өзінің белсенділігін төмендетуді жалғастырып отыр.

2012ж. Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген реттеушілік талаптарды жүйелі түрде бұзуына байланысты лицензиядан айырылуы, сол сияқты лицензияны ерікті түрде қайтарып беру нәтижесінде банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар, ипотекалық ұйымдар, сондай-ақ брокерлер-дилерлер⁴⁴ санының азайғаны байқалып отыр.

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар

2012ж. банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың (бұдан әрі – банктік емес ұйымдар) қызметінде кредиттік белсенділіктің біртіндеп артқаны

⁴³ МЖӘ - мемлекеттік-жеке әріптестік

⁴⁴ Осы бөлімдегі брокерлер-дилерлер жөніндегі ақпарат тек банктік емес ұйымдар бойынша ғана берілді.

байқалды, бұл Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығын дамытудың стратегиялық жобаларын іске асыруға байланысты орын алды (3.2.3.1-график).

3.2.3.1-график
Банктік емес ұйымдардың кредиттік белсенділігінің және төлем жасауға қабілетсіздігінің тәуекелі деңгейінің динамикасы

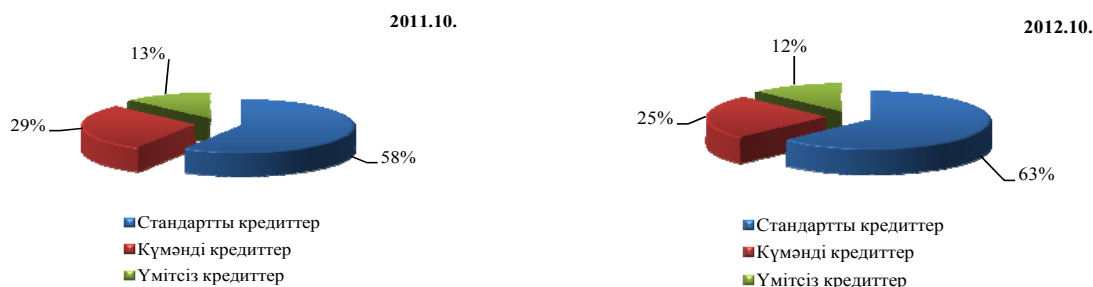
Дерек көзі: ҚРҰБ

болды.

Сонымен қоса, стратегиялық жобаларды іске асыруға қатысу банктік емес ұйымдарға 2012ж. 9 ай ішінде жиынтық несиелік портфельін 17,7%-ға өсіруге және үмітсіз берешек

3.2.3.2-график

Банктік емес ұйымдардың несиелік портфельі сапасының өзгеруі

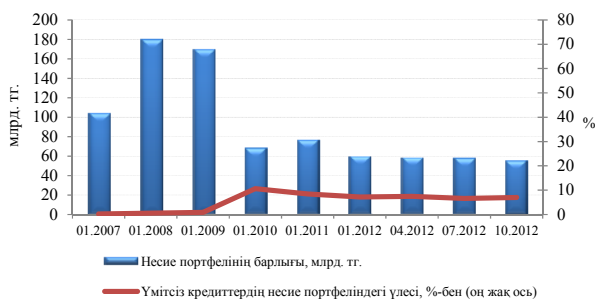

Дерек көзі: ҚРҰБ

деңгейін жиынтық несиелік портфельінің 12,5%-на дейін азайтуға мүмкіндік берді (3.2.3.2-график). Бұл ретте провизиялардың балама деңгейін қалыптастыру төлемге қабілетсіздік тәуекелін бақылауға мүмкіндік берді.

Ипотекалық ұйымдар

3.2.3.3-график
Ипотекалық ұйымдардың несиелік портфельінің динамикасы

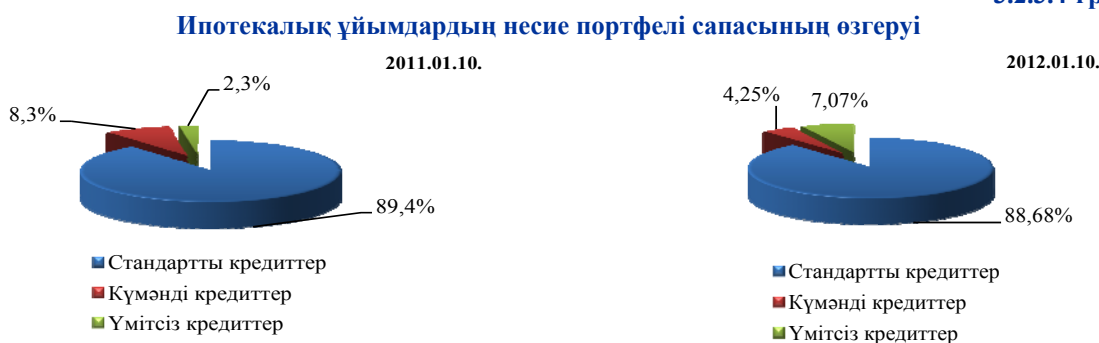
Дерек көзі: ҚРҰБ

және үмітсіз кредиттердің үлесі 2,3%-дан 7,0%-ға дейін ұлғаюы (3.2.3.4-график) орын алды. Бұл ретте, 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша ипотекалық ұйымдардың жиынтық несиелік портфельі банкілердің жиынтық несиелік портфельінің барлығы 0,5%-ын құрады, бұл ипотекалық

Агроөнеркәсіптік сектордың үлесі олардың жиынтық несиелік портфельінің 80%-ын құрады, бұл шоғырландыру тәуекелдеріне банктік емес сектордың төтеп бере алмау деңгейін арттырды. Осыған байланысты банктік емес сектор ауыл шаруашылығы өнімдерінің әлемдік нарығындағы бағалардың құбылмалылығына, агроөнеркәсіптік сектордың жалпы өндірісінің көрсеткіштеріне және олардың табиғи, маусымдық, көліктік, қарсы әріптестік, сондай-ақ заңнамалық жағдайларға тәуелділігіне барынша сезімтал

ұйымдардың жалпы қаржы секторының жұмыс істеуіне тигізетін азын-аулақ әсерін көрсетеді.

3.2.3.4-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.3.1-кесте
Брокерлер-дилерлердің (банктік емес ұйымдардың) саны

	07.2011	01.2012	10.2012
Банктік емес ұйымдар брокерлер-дилерлер, оның ішінде:	47	44	37
І санатты	39	36	28
АӨҚО қатысушылары	5	5	4

Дерек көзі: ҚРҰБ

Брокерлер-дилерлер

Дағдарыстан кейін қаржы ұйымдарының баяу қалпына келуі, сондай-ақ қор нарықтарының төмен өтімділігі институционалдық құрылымға және бағалы қағаздар нарығындағы брокерлер-дилерлердің қаржылық көрсеткіштеріне теріс әсер етуін жалғастырып келеді. Мысалы, 2012ж. 6 лицензия ерікті түрде қайтарылды және заңнама нормаларының бұзылғаны үшін тағы 1 лицензия қайтарып алынды (3.2.3.1-кесте).

Брокерлер-дилерлер санының қысқаруы тиісінше олардың қаржылық көрсеткіштерінің нашарлауына алып келеді, яғни бағалы қағаздар нарығындағы брокерлер-дилерлердің қызметі шығынды болып отыр. 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша өтелмеген шығын 2011ж. 1 қазанмен салыстырғанда 5,6%-ға ұлғайды (3.2.3.2-кесте).

3.2.3.2-кесте
Банктік емес ұйымдар брокерлер-дилерлерінің негізгі қаржылық көрсеткіштері*

(млн. тг.)

	01.2011	01.2012	10.2012	2012ж. 9 айдағы өзгеріс, %-бен
Активтер	6 688	5 900	3 171	-46,3
Міндеттемелер	1 237	511	686	34,2
Брокерлер-дилерлердің капиталы	5 451	5 389	2 485	-53,9
Жарғылық капитал	4 551	4 908	1 937	-60,5
Бөлінбеген пайда (өтелмеген шығын)	-375,2**	-	-396,2	- 5,6

Ескерту: *АӨҚО қатысушылары брокерлерді-дилерлерді қоса алғанда

**2011ж. 10. жағдай бойынша

Дерек көзі: ҚРҰБ

Инвестициялық қорлар

2012ж. инвестициялық қорлар белсенділігінің төмендеуіне қор нарықтарының төмен өтімділігі, халықтың инвестициялауға қызығушылығының төмендеуі және халықтың банктердің депозиттері түріндегі жинақтарының тәуекелі төмен нысандарға ауысуы себеп болды. Бұл ретте акционерлік инвестициялық қорлар активтерінің негізгі үлесін үй-жайлар, ғимараттар, салынып және қайта салынып жатқан жылжымайтын мүлік объектілері құрайды, олардың үлесіне жиынтық инвестициялық портфельдің 62% келеді және олар 2013ж. 1 қаңтарға дейін заңнамалық талаптарға сәйкес қаржы құралдарымен толық ауыстырылуы тиіс (3.2.3.5-график).

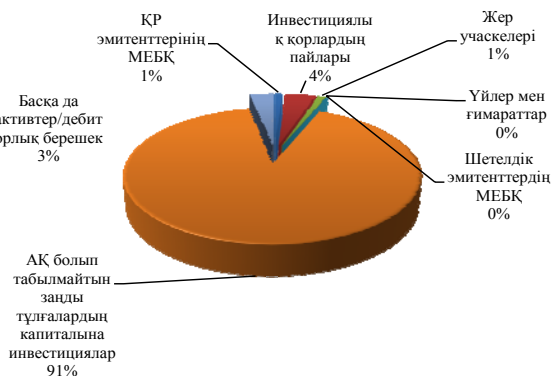
Инвестициялық пай қорлары активтерінің негізгі үлесін акционерлік қоғамдарға жатпайтын заңды тұлғалардың капиталына салынатын инвестициялар құрайды (жиынтық инвестициялық портфельдің 91%), бұл осыған байланысты шоғырландыру тәуекелінің

ұлғайғанын көрсетеді. Бұл ретте инвестициялық пай қорларының жиынтық портфеліндегі жылжымайтын мүлікке салынған инвестицияларының үлесі 2012ж. 1 қазандағы жағдай бойынша 2011ж. ұқсас кезеңдегі 5%-бен салыстырғанда 0,9%-ға дейін төмендеді, бұл да жылжымайтын мүлікке салынатын инвестицияларға қойылатын талаптардың күшеюіне байланысты орын алды (3.2.3.6-график).

3.2.3.5-график
01.10. 2012ж. Акционерлік инвестициялық қорлардың инвестициялық портфелі

3.2.3.6-график
01.10. 2012ж. Инвестициялық пай қорлардың инвестициялық портфелі

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.3. Төлем жүйелері

2012ж. ҚРҰБ Қазақстанның төлем жүйелерін одан әрі дамыту және ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыру саласындағы нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру жұмысын жалғастырған болатын. Бұл ретте төлем жүйелеріндегі төлемдер санының өсуі және пайдаланушылар өтімділігінің оң динамикасы байқалып отыр, бұл жалпы жүйелердің тиімді дамуын сипаттайды және өтімділік тәуекелі мен жүйелік тәуекелдің төмендеуіне ықпал етеді.

3.3.1 Қазақстанның төлем жүйелерін дамыту

3.3.1.1-график
Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер ағындары

Ескерту: * Өткенж. осындай кезеңімен салыстырғанда 2012ж. 9 айда
Дерек көзі: ҚРҰБ

төлем жасауға мүмкіндік беретін электрондық ақша жүйесі іске қосылды.

2012ж. Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер санының өсу динамикасы сақталды, бұл ретте төлемдердің көлемі өткен жылмен салыстырғанда төмендеді (3.3.1.1-график). Мысалы, 2012ж. 9 ай ішінде Қазақстанның төлем жүйелері арқылы 124,7 трлн. тг. сомасына 23,5 млн. транзакция жүргізілді. Бұл ретте БААЖ⁴⁵ арқылы қаржы секторының

2012ж. ҚРҰБ төлем жүйелері операторының және барлық пайдаланушыларының іс-әрекеттеріне бағдарламалық қамтамасыз етуді пысықтау, тестіден өткізу тұрғысынан ұйымдастыру, үйлестіру және мониторинг жүргізу бойынша мақсатты жұмыс жүргізді және жеке және заңды тұлғалардың бірыңғай сәйкестендіру нөмірлерін пайдалануға көшу бойынша дайындық іс-шараларын іске асыру шеңберінде клиенттермен жұмыс жасады.

ҚБЕО базасында жүйеге қатысушы қазақстандық банктер шығарған электрондық ақшаны пайдалана отырып, Интернет желісінде тауарлар мен қызметтер үшін

⁴⁵ БААЖ – банкаралық ақша аудару жүйесі.

операциялары бойынша ірі және басымдық берілген төлемдерді жүргізуге бағытталған елдің жүйелік мәні бар жүйесіне елдегі қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы көлемінің 97,6% және жалпы санының 37,7% (121,7 трлн. тг. сомасына 8,9 млн. транзакция) жүргізілді. 5 млн. теңгеге дейінгі аздаған сомадағы бөлшек төлемдер өңделетін БКЖ-да⁴⁶ елдегі қолма-қол жасалмайтын барлық төлемдердің жалпы санының 62,3% және олардың жалпы көлемінің 2,4% (3,0 трлн. тг. сомасына 14,6 млн. құжат) жүргізілді.

Жалпы, 2011ж. ұқсас кезеңмен салыстырғанда төлем жүйелеріндегі төлемдердің саны 3,5%-ға (804,2 мың транзакцияға) ұлғайды, төлемдер сомасы 16,4%-ға (24,5 трлн. теңгеге) азайды. Төлемдер көлемінің құлдырауы негізінен депозиттермен және клиенттердің меншікті қаражатының аударымдарымен жасалатын операциялар бойынша төлемдер сомасының 42,2%-ға, сондай-ақ Қазақстан Республикасының резиденттері шығарған бағалы қағаздармен және вексельдермен жасалатын операциялар бойынша 20,6%-ға азаюына байланысты болды (3.3.1.1-кесте).

3.3.1.1-кесте

Төлемдер мақсатының түрлері бойынша төлемдер көлемі

Көрсеткіштің атауы	2011ж. 9 ай		2012ж. 9 ай		Өзгеріс	
	млрд. тг.	жалпы көлемнің %-ы	млрд. тг.	жалпы көлемнің %-ы	млрд. тг.	%-бен
Шетел валютасымен және бағалы металдармен операциялар	19 385,8	13,0%	18 720,3	15,0%	-665,5	-3,4%
Депозиттер	34 818,4	23,3%	20 112,7	16,1%	-14 705,7	-42,2%
Кредиттер	1 241,6	0,8%	1 428,2	1,1%	186,6	15,0%
ҚР резидент еместері шығарған бағалы қағаздар, вексельдер және депозиттік сертификаттар	107,3	0,1%	155,6	0,1%	48,3	45,0%
ҚР резиденттері шығарған бағалы қағаздар және вексельдер	66 030,6	44,3%	52 451,4	42,1%	-13 579,2	-20,6%
Тауарлар және материалдық емес активтер	7 812,8	5,2%	9 187,1	7,4%	1 374,3	17,6%
Қызмет көрсетулер	5 705,9	3,8%	6 903,2	5,5%	1 197,4	21,0%
Басқа да төлемдер*	14 103,4	9,5%	15 741,3	12,6%	1 637,9	11,6%
Жиынтығы	149 205,8	100,0%	124 700,0	100,0%	-24 505,8	-16,4%

Ескерту: * Зейнетақы төлемдері мен жәрдемақылар, ерекше аударымдар, бюджетке төлемдер және бюджеттен төлемдер

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.3.2 Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел

Өтімділік тәуекелін⁴⁷ және елдің қаржы жүйесінің тұрақтылығына айтарлықтай ықпал етуі ықтимал жүйелік тәуекелді⁴⁸ басқару мақсатында ҚРҰБ және төлем жүйелерінің пайдаланушылары тұрақты негізде жүйелердегі пайдаланушылардың позицияларына мониторинг және бақылау жүргізеді.

БААЖ-де осы тәуекелдерді басқару үшін кезекпен басқару механизмі қолданылады (төлем құжаттарын орындау басымдылығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту), пайдаланушының корреспонденттік шотынан қаражатты оның жүйедегі позициясына қосымша аударымдар жүзеге асырылады.

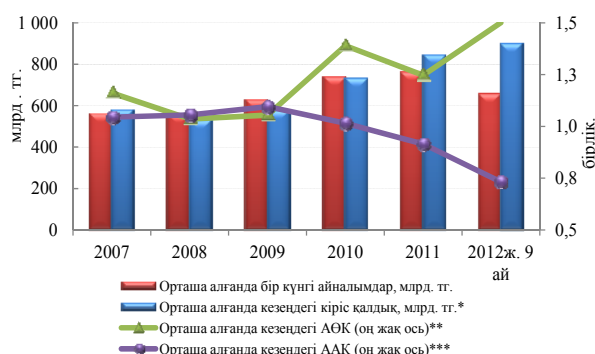
2012ж. пайдаланушылар өтімділігінің ұлғаюы байқалды.

⁴⁶ БКЖ – банкаралық клиринг жүйесі.

⁴⁷ Өтімділік тәуекелі – төлеушінің ақша аудару бойынша өз міндеттемелерін орындамау ықтималдығына байланысты тәуекелі.

⁴⁸ Жүйелік тәуекел – бұл төлем жүйесінің бір пайдаланушысының ақша аудару бойынша міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) пайдаланушысының өз міндеттемелерін орындамауына алып келетін тәуекел.

3.3.2.1-график Банкаралық ақша аудару жүйесіндегі (БААЖ) өтімділік көрсеткіштері

Ескерту: * Пайдаланушының кіріс қалдығы - пайдаланушы корреспонденттік шоттар жүйедегі позицияға аударған ақша сомасы.

** АӨК (ақша өтімділігінің коэффициенті) жүйе өтімділігінің (барлық пайдаланушының кіріс қалдықтары) БААЖ-ғы дебеттік айналымның және БААЖ-ғы орындалмаған (кері қайтарылған) төлемдердің сомасына қатынасына тең

*** ААК (ақша айналымдылығының коэффициенті) БААЖ-ғы дебеттік айналымның жүйенің өтімділігіне қатынасына тең.

Дерек көзі: ҚРҰБ

9 айда орташа алғанда БААЖ-да АӨК - 1,50, ААК - 0,73 болды, бұл өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел барынша төмен деп саналатын мәндерге сәйкес келеді.

Оның үстіне, өтімділіктің жетіспеушілігі (3.3.2.2-график) себепті орындалмаған (пайдаланушылар қайтарып алған) БААЖ-дың операциялық күн ішінде кезекте тұрған төлем құжаттарын талдау жүргізіледі. 2012ж. 9 айда БААЖ-да кезекте 208,1 млрд. тг. сомаға 2 510 төлем құжаты тіркелген, оның ішінде 20,3 млрд. тг. сомаға 92 төлем құжаты өтімділіктің жетіспеушілігі себепті орындалған жоқ (қайтарып алынды), БААЖ-да өңделген төлем құжаттарының жалпы санының 0,001% және жалпы сомасының 0,02% құрайды.

Барлық орындалмаған немесе қайтарып алынған төлем құжаттарын пайдаланушылар сол операциялық күні жүйе арқылы қайтадан жүргізді немесе көрсетілген төлемдер бойынша банкаралық мәмілелердің күші жойылды.

3.3.2.2-график Банкаралық ақша аудару жүйесіндегі (БААЖ) төлем құжаттарының кезегі және орындалмаған төлемдер

Кезекте тіркелген төлем құжаттары

Орындалмаған төлем құжаттары

Дерек көзі: ҚРҰБ

⁴⁹ Пайдаланушының кіріс қалдығы - пайдаланушы корреспонденттік шоттан жүйедегі позицияға аударған ақша сомасы.

⁵⁰ Ақша айналымдылығы коэффициенті БААЖ-да дебеттік айналымның жүйенің өтімділігіне қатынасына тең болады.

⁵¹ Ақша өтімділігі коэффициенті жүйе өтімділігінің (барлық пайдаланушылардың кіріс қалдығы) БААЖ-да дебет айналымы және БААЖ-да орындалмаған (қайтарып алынған) төлемдер сомасының қатынасына тең.

⁵² Жүйеде өтімділік тәуекелін реттеу мақсатында жүйенің өтімділік және жүйедегі ақша айналымдылығы коэффициенттерінің мынадай шекара дәліздері белгіленді: жоғарғы шекара ААК < 0,5 болған кезде АӨК > 1,5, төменгі шекара ААК > 1,5 болған кезде АӨК < 0,5.

3.3.2.3-график Банкаралық клиринг жүйесіндегі (БКЖ) өтімділік көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.3.2.4-график Банкаралық клиринг жүйесіндегі (БКЖ) жойылған төлем құжаттары

Дерек көзі: ҚРҰБ

БКЖ-да өтімділік тәуекелін және жүйелік тәуекелді басқару мақсатында ААК (БКЖ-да ақша айналымының коэффициенті) есебі, сондай-ақ пайдаланушылардың таза позициясы сомасын талдау қолданылады. 2012ж. 9 айда БКЖ-да ақша айналымдылығының орташа күндік коэффициенті 4,8 құрады, бұл жүйенің жоғары айналымдылығын сипаттайды (3.3.2.3-график). Клиринг нәтижелері бойынша пайдаланушылардың таза

позициясының орташа күндік сомасы 3,5 млрд.тг. құрады (БААЖ-де пайдаланушылардың орташа күндік айналым сомасының 0,5%), бұл БААЖ арқылы таза позицияны есептеу кезінде өтімділік тәуекелінің төмендеуіне ықпал етеді.

Бұл ретте БКЖ-да 2012ж. 9 айда өтімділік жетіспеушілігінен орындалмаған төлем құжаттары болған жоқ (3.3.2.4-график).

3.3.3 Операциялық және техникалық тәуекелдер

Операциялық тәуекелді⁵³ басқару мақсатында төлем жүйелерінің операторы мен пайдаланушылары қызметкерлердің біліктілігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізеді, функционалдық міндеттер бойынша қызметкерлердің іс-әрекеттерін (кіруді) шектеу механизмі қолданылады. Техникалық тәуекелді⁵⁴ басқару үшін резервтік орталықты пайдалану, пайдаланушыларды тексеру және төлем жүйелерінің бағдарламалық-техникалық кешеніне тұрақты мониторинг жүргізу сияқты әдістер қолданылады.

Төлем жүйелерінің резервтік орталығын үнемі дайындықта ұстау үшін «ҚБЕО» РМК 2012ж. 9 айда екі рет төлем жүйелерін резервтік орталықтың бағдарламалық-техникалық кешеніне көшіруді жүзеге асырды, резервтік серверлерде төлем жүйелерінің жұмысы 26.03.2012ж. бастап 30.03.2012ж. аралығында және 11.07.2012ж. бастап 18.07.2012ж. аралығында жүзеге асырылды. Сондай-ақ төлем жүйелерін қадағалау (оверсайт) шеңберінде ҚРҰБ 2012ж. 9 айда 95 Нұсқаулықтың⁵⁵ талаптарына сәйкес төлем жүйелерінің пайдаланушылары жұмыс орындарының қауіпсіздігі (төлемдерді заңдастыру және бағдарламалық қамтамасыз етудің сенімділігі) мәселелері бойынша 7 банкті тексерді.

Операторы ҚБЕО болып табылатын банкаралық төлем жүйелерінің тиімді дамуы көрсеткіштерінің бірі төлем жүйелерінің үздіксіз жұмысының (жұмыс істеу қабілетінің) жоғары коэффициентін (ҮЖК)⁵⁶ ұстап тұру болып табылады, бұл Қазақстан

⁵³ Операциялық тәуекел – өз міндеттерін орындау кезінде төлем жүйелерін пайдаланушы қызметкерінің және операторының қате жіберу тәуекелі.

⁵⁴ Техникалық тәуекел – аппараттық-бағдарламалық құралдардың және телекоммуникациялық құралдардың бұзушылықтар және қателер тәуекелі

⁵⁵ ҚРҰБ Басқармасының 2008ж. 28 қарашадағы № 95 қаулысымен бекітілген Банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» шаруашылық жүргізу құқығы бар республикалық мемлекеттік кәсіпорнының төлем жүйелеріне кіруін қамтамасыз ететін ұйымдастыру шараларына және бағдарламалық-техникалық құралдарға қойылатын талаптар туралы нұсқаулық.

⁵⁶ ҮЖК – төлем жүйелерінің бір жылдағы үздіксіз жұмыс (жұмыс қабілеттілігі)коэффициенті жұмыстың нақты уақытының (төлем жүйесінің операциялық күні ашылғаннан бастап операциялық күн жабылғанға дейінгі) уақыт кезеңі, алайда

Республикасының аумағында төлемдерді уақтылы жүргізуге ықпал етеді. Төлем жүйелерінің жұмыс істеу қабілеті коэффициентінің белгіленген мәнге кемінде 90% сәйкес келуін қамтамасыз ету мақсатында ҚБЕО үнемі төлем жүйелерінің жұмыс істеуіне мониторинг, операциялық және техникалық тәуекелдерді басқаруды жүзеге асырды. Төлем жүйелері жұмысында іркілістер болған кезде олардың жұмыс істеу қабілетін қалпына келтіру бойынша уақтылы шаралар қабылданған болатын. Жалпы, БААЖ-да 2012ж. 9 айда үздіксіз жұмыстың орташа айлық коэффициенті 99,98%, БКЖ-да – 99,99% болды, бұл алға қойылған мақсатқа сәйкес келеді және төлем жүйелерінің тиімді жұмыс істеуін сипаттайды.

3.4 Қаржы жүйесін реттеу және тәуекелдерді басқару

3.4.1 Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру

2012ж. ҚРҰБ қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіруге, олардың қызметінің айқындылығын арттыруға, қаржы жүйесін одан әрі сауықтыруға және оның дағдарыстан кейінгі кезеңде дамуын ынталандыруға бағытталған нормативтік құқықтық актілерге бірқатар толықтырулар мен өзгерістер әзірлеп қабылдады. Реттеуші нормативтік құқықтық базаға өзгерістер кешені қаржы жүйесі осалдығының тәуекелдері мен факторларын бағалауды ескере отырып енгізілді.

Банк секторы. Ғаламдық қаржы дағдарысының Қазақстанның банк жүйесіндегі жұмыс істемейтін кредиттердің жүгі түріндегі салдары өз маңыздылығын 2012ж. сақтап қалды. Банк секторының кредиттік портфелінің төмен сапасы проблемасын шешу үшін ҚРҰБ банктерге өз баланстарын токсиндық активтерді ПҚҚ-ға және КАБҰ-ға беру арқылы олардан тазарту бойынша жұмысты жүзеге асыру мүмкіндігін беруге бағытталған бірқатар нормативтік құқықтық актілер қабылдады.

2012ж. банктердің баланстарын шеңберінде проблемалық кредиттерді беру (сатып алу) механизмі әзірленетін банктермен ынтымақтастықта пилоттық жоба нысанында ПҚҚ қызметінің проблемалық активтерінен тазарту іске асырылды. ПҚҚ жұмыс істеуінің барлық қажетті құқықтық базасы 2012ж. 2 – 3-тоқсандарда қабылданды. Тиісті қағидалар мен талаптар мыналарды реттейді:

- ПҚҚ қызмет түрлерін жүзеге асыру тәртібі;
- ПҚҚ сатып алатын күмәнді және үмітсіз активтердің құнын айқындау тәртібі;
- күмәнді және үмітсіз активтерді басқару тәртібі;
- ПҚҚ сатып алатын (сатып алынған) күмәнді және үмітсіз активтерге қойылатын талаптар;
- ПҚҚ алуға жататын кірістерді салық салудан босатылуға жататын кірістерге жатқызу тәртібі.

Өз кезегінде, КАБҰ қызметін жүзеге асыруды айқындайтын нормативтік құқықтық базаға мыналарды белгілейтін, қабылдаған нормативтік құқықтық актілердің тізбесі кіреді:

- банктің немесе банк холдингінің КАБҰ құруға рұқсат беру және рұқсатты қайтарып алу тәртібі;
- КАБҰ қызметінің тәртібі, сатып алынған күмәнді және үмітсіз активтерді басқару мерзімі, сондай-ақ оларға қойылатын талаптар;
- КАБҰ банктер ұсынған активтерді күмәнді және үмітсіз санатына жатқызу тәртібі, сондай-ақ оларға қарсы провизиялар (резервтер) қалыптастыру тәртібі;
- КАБҰ алуға жататын кірістерді Қазақстан Республикасының банктер және банк қызметі туралы заңнамасында көзделген қызмет түрлерін жүзеге асырудан түсетін кірістерге жатқызу тәртібі.

төлемжүйесі тоқтатылып тұрған уақыт кезеңі алып тасталады) төлем жүйесінің жалпы жұмыс уақытына (төлем жүйесінің операциялық күні ашылғаннан бастап операциялық күн жабылғанға дейінгі уақыт кезеңі) қатынасы ретінде есептеледі.

Оның үстіне, банктердің баланстарын тазарту механизмі банктерде қосымша салықтық міндеттеме туындатпай үмітсіз берешекті кешіру шарттарын көздейді. Бастапқыда кешіру механизмі 2012ж. аяғына дейін қолданылу кезеңімен шектеледі деп болжанған болатын. Алайда оның қолданылу мерзімі тазарту механизмінің тұтастығын сақтау және банктерді ұсынылған құралдарды белсенді пайдалануға ынталандыру мақсатында 2013ж. аяғына дейін ұзартылды.

Қосымша, баланстарды жұмыс істемейтін активтерден тазарту бойынша банктерді анағұрлым белсенді іс-әрекеттерге ынталандыру мақсатында 2012ж. ҚРҰБ әкімшілік сипаттағы шаралар қабылдады. Атап айтқанда, банктердің несие портфельдерінде жұмыс істемейтін кредиттер үлесінің шекті мәні енгізіледі (01.01.2013ж. бастап – несие портфелінің 20% аспайтын және 01.01.2014ж. бастап – несие портфелінің 15% аспайтын), осы шекті мәндер бұзылған жағдайда банкке және (немесе) оның акционерлеріне заңнамада көзделген ерте ден қою шаралары қолданылатын болады.

ҚРҰБ шетелдік қатысуды жанама шектеуге және Қазақстанның банк секторында бәсекелестік ортаны теңестіруге бағытталған ескерту шараларын қабылдау шеңберінде ҚРҰБ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне банк қызметін реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізді.

Бас ұйымдардың тәуекелдерінің еншілес банктерге «ағыны» ықтималдығын (топтың тәуекелі) төмендету және жоғары рейтингісі бар бас банктердің кепілдіктерін пайдаланатын шетелдің қатысуы бар банктер үшін белгілі бір артықшылықтарды жою мақсатында тиісті заңнамалық өзгерістері бас ұйымдар, банктік холдингтер, сондай-ақ банктер экономика субъектілеріне кредит берген кезде банктермен үлестес құрылымдар берген кепілдіктер мен кепілдемелерді Қазақстан Республикасының резидент банктерінің пайдалануына шектеулер енгізуді көздейтін нормалар қабылданды.

2012ж. норма шығармашылық қызметі банктер қызметінің айқындығын одан әрі арттыруға, қаржы тобы ішіндегі тәуекелдерді төмендетуге және нормативтік құқықтық базаны халықаралық стандарттарға сәйкес келтіруге бағытталған. Осы мақсаттарда нормативтік құқықтық актілерге мыналарды көздейтін тиісті өзгерістер қабылданды:

- банктік конгломератпен ерекше қатынастармен байланысты тұлғалардың тізбесін айқындау;
- банктік конгломерат құрылымында байланысты заңды тұлғалар тобының қаражатын өзара инвестициялауға байланысты тәуекелдерді төмендету;
- банктер, банктердің немесе банк холдингінің еншілес ұйымдары сатып алатын акцияларға (қатысу үлестеріне) талаптар белгілеу;
- айқын емес меншік құрылымы бар тұлғалар банктердің тұрақтылығын айтарлықтай төмендететін «күмәнді» мақсаттарда жүргізетін операциялардың алдын алу;
- банктік конгломераттың қаржы жағдайының нашарлауына ықпал ететін факторларды айқындау әдістемесін, сондай-ақ банктік конгломератқа қатысты ертерек ден қою шараларын қолдану тәртібін белгілеу.

Өз кезегінде, заңнаманы халықаралық стандарттармен, атап айтқанда Базель III стандарттарымен үйлестіруді қамтамасыз етуге бағытталған ықпалдасу жағдайында қаржылық тұрақтылықты және банк секторының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін перспективалық заңнамалық бастамаларды атап көрсету қажет.

Базель III стандарттарын енгізу капиталға қойылатын талаптар бойынша қолданыстағы нормативтік құқықтық базаға тұжырымдамалық өзгерістерді талап етеді және бұл, өз кезегінде, жаңа талаптарға біртіндеп көшу қажеттілігіне себепші болды. Осыған байланысты 2012ж. жаңа талаптарды енгізу графигі әзірленді және банктермен келісілді. Осы график Базель банктік қадағалау комитетінің осындай көшу кезеңін – 2013 ж. бастап 2019 ж. аралығын қамтиды, алайда бұл ретте екі кезеңге бөлінді. Бірінші кезеңінде Базель III талаптарына сәйкес капитал құрамына кіре алмайтын құралдарды алып тастау жүзеге асырылады, ал екінші кезеңде капиталға қойылатын талаптар біртіндеп жоғарылайды.

Нәтижесінде меншік капиталын арттыру мақсатында капиталдан алып тасталатын құралдардың орнын толтыру не пайданы жинақтау үшін банктерге уақыт беріледі.

Оның үстіне, ықпалдасу үдерістері жағдайында қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін халықаралық стандарттарға реттеу практикасын барынша жақындату мақсатында 2012ж. реттеушінің талап етуі бойынша қалыптастырылған провизияларды шегерімге жатқызу тәртібіне қатысты салық салу мәселелері бойынша заңнамалық өзгерістер енгізілді. Бұл өзгерістер 2013 жылдан бастап банктердің ХҚЕС бойынша провизияларды және динамикалық провизияларды құру бойынша шығыстарды ғана шегеруге жатқызуды көздейді.

Сақтандыру секторы. 2012ж. сақтандыру секторы қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаға анағұрлым маңызды заңнамалық өзгерістері сақтандыру компанияларының салық салудың жалпы режиміне өтуі (корпоративтік табыс салығын таза пайдадан төлеу) және ЖОМС-ты өмірді сақтандыру жөніндегі компанияларға беру болды.

Салық салу режимінің ауысуына сақтандыру компанияларының қалыптасуына және нығаюына жәрдем етуге бейімделген жеңілдетілген салық салу кезеңінің аяқталуы, сондай-ақ сақтандыру резервтерін есептеудің халықаралық стандарттарына негізделген қолданыстағы нормативтік база және сақтандыру компаниялары үшін сақтандыру резервтерін есептеуді жүзеге асыратын кәсіби актуарийлер институтының жұмыс істеуі ықпал етті.

Сақтандырудың жоғарыда аталған класын өмірді сақтандыру жөніндегі компанияға беру өмірді сақтандыру жөніндегі компаниялардың сақтандырудың жаңа класын енгізу бойынша барлық қажетті ұйымдастырушылық-техникалық іс-шараларды өткізу қажеттілігіне байланысты өту кезеңінің аяқталуына, сондай-ақ сақтандырудың осы түрі бойынша міндеттемелерді қамтамасыз ету үшін капиталдандырудың жеткілікті деңгейіне жетуіне себепші болды.

Сонымен қатар, 2012ж. ішінде сақтандыру компанияларының төлем жасай алмау қабілеттілігінің тәуекелдерін төмендету мақсатында ЖОМС шеңберінде кәсіби аурулар бойынша төлемдерді шектеу жөнінде сақтандыру заңнамасына ұсынылатын және ҚТК-да талқыланатын түзетулер енгізу маңызды мәселе болып қалып отыр.

Заңнамаға енгізілген басқа өзгерістер, негізінен, сақтандыру ұйымдарының қайта сақтандыру қызметін және тәуекелдерді және басқару ішкі бақылау жүйесін реттеуді жетілдіруге, сондай-ақ сақтандыру агенттеріне қойылатын талаптарды белгілеу арқылы сақтандыру делдалдарын бақылауды күшейтуге баса назар аударды.

Қайта сақтандыру қызметін реттеуде қабылданған өзгерістер сақтандыру компанияларын «А» немесе одан жоғарғы рейтингісі бар шетелдік қайта сақтандырушыларға тәуекелдерді беруін ынталандырады, ішкі нарықта тәуекелдерді сақтандыруға талаптар белгілейді және «А-»дан төмен рейтингісі бар, Қазақстан Республикасының резиденті емес қайта сақтандырушыларға тәуекелдерді беру кезінде ішкі қайта сақтандыру нарығында сақтандыру тәуекелдерін орналастыру рәсімін көздейді. Оның үстіне, заңнамалық түзетулер меншікті ұстаудың ең төменгі белгіленген деңгейін арттырады.

Енгізілген түзетулерден күтілетін оң ықпал қайта сақтандыруда сұр нобайларды пайдалануды шектеу есебінен капитал ағынын анағұрлым тиімді бақылауды қамтамасыз етуге байланысты.

Сақтандыру делдалдарына қатысты агенттердің қызметін сертификаттау және олар бойынша тізілім жүргізу бойынша талаптар енгізілді. Агенттік қызметті сертификаттау жүйесі негізінен осы саладағы айла-шарғы жасау фактілерінің қысқаруына бағытталды.

Тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесін жетілдіруге қатысты мыналарды көздейтін тиісті нормативтік құқықтық актілер қабылданды:

- сақтандыру тобының құрылымында байланысты тараптарға салымдарға лимитті белгілейді (10% мөлшерінде);

- сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарына да, сақтандыру холдингтеріне де қайта құруға рұқсат беру рәсімін көздейді;
- сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын ерікті тарату бойынша нұсқаулықтарды белгілейді;
- сақтандыру тобында тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесіне қойылатын талаптарды арттырады.

Зейнетақы секторы. Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің классикалық мәселелерін шешуді іздестіру (зейнетақы жинақтарының төмен кірістілігі, инвестициялау үшін сапалы қаржы құралдарының болмауы, ірі инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыру үшін жинақтаушы зейнетақы қорларының қаражатын пайдалану) осы үлгі енгізілген сәттен бастап алғаш рет 2012ж. басында Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстанның зейнетақы секторын реформалау жөніндегі тапсырмасында көрсетілді. Осы бағытта мүдделі тараптар (ҚРҰБ, Еңбекмині, Қаржымині, ҚКҚ) зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің жұмыс істеуін одан әрі жетілдіру мақсатында тиісті жоспар әзірлеу және позицияны келісу, ұсыныстар әзірлеу бойынша жұмыс жүргізіп отыр.

Сонымен қатар, зейнетақы секторын ағымдағы реттеу шеңберінде нормативтік құқықтық базаны жетілдірудегі басым бағыттар зейнетақы жүйесі жұмысының тұрақтылығын арттыру, сондай-ақ салымшылардың және инвесторлардың мүдделерін қорғау бөлігіндегі өзгерістер мен толықтырулар болды. Осы мақсаттарда 2011ж. 4-тоқсанда - 2012ж. 3-тоқсанда қабылданған өзгерістер кешені мыналарды болжайды:

- Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне жинақтаушы зейнетақы қорларының қызметін пруденциалдық реттеу мәселелері бойынша 2012ж. 1 қаңтардан бастап ЖЗҚ консервативті және қалыпты инвестициялық портфельдерін енгізуге және агрессивті инвестициялық портфельді енгізу мерзімін 2015ж. 1 қаңтарға дейін ұзартуға байланысты өзгерістер мен толықтырулар енгізу;

- ЖЗҚ инвестициялық портфельдерінің қалыпты және консервативтік болып бөлінуіне байланысты ЖЗҚ салымшыларының (алушыларының) зейнетақы жинақтарын жеке зейнетақы шоттарына есепке алуды жүргізу жөніндегі қағидаларға қажетті түзетулер енгізу;

- ЖЗҚ қайта құруға (қосу арқылы) рұқсат беру рәсімі, сондай-ақ қайта ұйымдастырылатын ЖЗҚ зейнетақы активтері мен міндеттемелерін беру тәртібін көздейді;

- тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау бойынша ЖЗҚ және ЗАИБЖҰ жүзеге асыратын ұйымдардың ішкі саясаттары мен рәсімдеріне талаптар, тәуекелдердің жол берілген мөлшеріне лимиттер белгілеу;

- ЖЗҚ офисінде және офисінен тыс жерде міндетті, ерікті зейнетақы және ерікті кәсіби зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттар жасау тәртібін айқындау;

- ЖЗҚ/ЗАИБЖҰ меншік капиталының жеткіліктілігі коэффициентінің қажетті деңгейін (мәнін) тұрақты және жедел қамтамасыз ету бөлігінде ЖЗҚ және ЗАИБЖҰ ірі қатысушыларына қойылатын талаптарды реттеу;

- ЖЗҚ-ға және (немесе) ірі қатысушыға тән белгілерге ие тұлғаға, ЖЗҚ ірі қатысушысына уәкілетті органның шектеулі ықпал ету шараларын қолдану тәртібін белгілеу.

Оның үстіне, зейнетақы активтерінің төмен кірістілігінің, инвестициялау үшін құралдардың болмауы міндеттерін шешу үшін ЖЗҚ инвестициялық қызметіне реттеу жүктемесін жеңілдетудің екі кезеңі жүргізілді. Бірінші кезең сатып алу үшін рұқсат етілген құралдар тізбесінің кеңейінде; екінші кезең – зейнетақы жинақтарын анағұрлым кірісті қаржы құралдарына, оның ішінде шетелдік нарықтарға және банктерге инвестициялау мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін капиталға жүктеменің төмендеуінде болып отыр.

Бағалы қағаздар нарығы. Қаржы нарығының осы сегментінің қор нарығына жаңа эмитенттер мен инвесторлар тарту және сапалы қаржы құралдарының санын кеңейту арқылы

дамуын одан әрі ынталандыру мақсатында ҚРҰБ нормативтік құқықтық базаға мыналарды көздейтін өзгерістер мен толықтырулар енгізді:

- бағалы қағаздар нарығында клиринг қызметін жүзеге асыру тәртібін айқындау;
- заңды және жеке тұлғаларды білікті инвесторлар деп танудың тәртібі мен шарттарын, сондай-ақ білікті инвесторлар деп танылған тұлғалардың тізілімін жүргізу тәртібін айқындау;
- білікті инвесторлардың қаражаты есебінен сатып алуға рұқсат етілген қаржы құралдарының тізбесін айқындау;
- кредит тәуекелдерін басқару және деңгейін төмендету және өз міндеттерін жосықсыз орындайтын брокерлердің іс-әрекетінен инвесторларды қорғауды қамтамасыз ету;
- банктердің қайталама нарықта МБҚ-мен және ҰБҚ-мен, сондай-ақ ұйымдастырылмаған бағалы қағаздар нарығында туынды қаржы құралдарымен мәмілелер жасау жағдайлары мен шарттарын белгілеу;
- бағалы қағаздар нарығында айла-шарғы жасауға қарсы іс-әрекет және сенімді жұмыс істейтін МБҚ нарығын құру;
- шетелдік эмитенттер қойылатын талаптарға сәйкес болған жағдайда өңірлік қаржы орталығының арнайы сауда алаңының ресми тізіміне шетелдік эмитенттерді енгізу мүмкіндігі;
- исламдық бағалы қағаздарды биржаға жіберу бойынша талаптарды ырықтандыру.

Оның үстіне, 2012ж. ПҚК облигацияларын қор биржасының ресми тізіміне жіберудің жеңілдетілген рәсімі (сондай-ақ осы облигациялар шығарылымын мемлекеттік тіркеудің жеңілдетілген рәсімі) және ПҚК облигацияларын өңірлік қаржы орталығының арнайы сауда алаңының ресми тізіміне кіргізу тәртібі бекітілді. Осы түзетулер саудаланатын қаржы құралдарының тізілімін ПҚК-ның борыштық бағалы қағаздарымен кеңейтеді, олардың эмиссиясы банктердің проблемалық кредиттерін сатып алу және басқару бойынша өздерінің негізгі қызметін қаржыландыру үшін қажет.

3.4.2 Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің қызметі

2012ж. Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің 12 отырысы өтті, олардың тақырыбына қаржы нарығының түрлі сегменттері жұмыс істеуінің алуан мәселелері енді. ҚТК отырыстарында қабылданған ерекше маңызды шешімдердің қатарына мыналар жатады:

- әйелдер үшін зейнеткерлік жасты кезең-кезеңімен арттыруды, халықты, оның ішінде өзін-өзі жұмыспен қамтыған адамдарды жинақтаушы зейнетақы жүйесінің қамтуын кеңейтуді; жұмыс берушілердің қаражаты есебінен міндетті кәсіби жарналардың жүйесін дамытуды; жинақтаушы зейнетақы қорлары үшін инвестициялық мүмкіндіктерді кеңейту бөлігінде жинақтаушы зейнетақы жүйесін жетілдіруді; салымшылардың жеке зейнетақы шоттарын оңтайландыру арқылы ЖЗҚ салымшыларының деректер базасының маңызын арттыруды қамтитын зейнетақы жүйесін реформалау бағыттарын айқындау.

- жоғары рейтингілері бар бас банктердің кепілдіктерін қолдану кезінде шетелдің қатысуы бар банктерде туындайтын қосымша артықшылықтарға қатысты Қазақстан банктері үшін бәсекелестік шарттарын теңестіру бойынша негізгі бағыттарды әзірлеу. Сондай-ақ Қазақстан банктерінің басқа елдердің нарықтарында Бірыңғай экономикалық кеңістікті, оның ішінде қабылданатын тәуекелдердің көлемін шектеу талабымен еншілес Қазақстан банктеріне бланк кредиттерін беру және осындай қамтамасыз ету туралы толық емес ақпараттың тәуекелін және құқықтық тәуекелдерді көрсететін белгілі бір дисконты бар шетелде тіркелген кепілдерді тану ықтималдығы бөлігіндегі мүмкіндіктерін кеңейту;

- банктердің іске асырылған (ХҚЕС) және күтілетін (динамикалық провизиялар) шығындар үлгілеріне негізделген провизияларын (резервтерін) қалыптастырудың жаңа

тұжырымдамасын ендіру. Осы тұжырымдама шеңберінде отандық банктердің динамикалық провизиялар қалыптастыруының өлшемдері белгіленді;

-Базель банктік қадағалау комитетінің (Базель III) соңғы ұсынымдарын Қазақстанның тәжірибесіне енгізу үшін қажетті іс-шараларды айқындау. Осы мәселе бойынша барлық мүдделі тараптар мен сарапшыларды тарта отырып жұмыс топтары құрылды. Нәтижесінде капиталдың жеткіліктілігі, консервациялық буфердің, контрциклдік буфердің және капитал буферінің жүйе құраушы банктер үшін нормативтерінің мәндері айқындалды. Сондай-ақ капиталдың жаңа стандарттарын кезең-кезеңімен және толық ендіру графигі қалыптастырылды;

- банктерді қорландыруды және одан кейін экономиканы жинақтаушы зейнетақы қорларының және сақтандыру ұйымдарының орта мерзімді облигацияларды шығару нәтижесінде алынған қаражаты есебінен кредиттеуді қамтамасыз етуге тәсілдерді қалыптастыру;

- қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін орындау кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесін жетілдіруге байланысты мүмкіндіктерді әзірлеу, нәтижесінде кәсіби аурулар бойынша шығындарды жабудың тендестірілген жүйесінің механизмін құру бойынша одан әрі шаралар айқындалды.

Қосымша, ҚТК отырыстарында қаржы нарығының жұмыс істеуінің проблемалық мәселелері ішінен мына аспектілер қаралды:

- өмірді сақтандыру жөніндегі компаниялар қызметінің кейбір аспектілерін жетілдіру;
- Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорына міндетті жарналарды есептеудің қолданыстағы әдістемесінің кемшіліктерін жою мәселелері;
- Сақтандыру омбудсманы институтын дамыту;
- банктердің тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесін қадағалауды жетілдіру.
- Қазақстан Республикасында ұйымдастыру нарығын реформалау бойынша шаралар.

Отырыстардың нәтижелері бойынша мемлекеттік органдардың және қаржы секторы өкілдерінің шоғырландырылған позициясын әзірлеу үшін бірқатар жұмыс топтары құрылды. ҚТК отырыстарына мүдделі мемлекеттік органдар және қаржы нарығы өкілдерінің қатысуы қаржы секторын дамыту мәселелері бойынша анағұрлым таразыланған шешімдер қабылдау үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

IV. Қосымша

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығының индикаторлары ¹

Қосымша

(пайызбен)

	2009 ²	2010 ²	2011 ³	2012 6 ай ³	2012 9 ай ³
Банк секторы					
<i>Капиталдың жеткіліктілік көрсеткіштері</i>					
Тәуекел бойынша алынған активтерге есептік капитал	-8,1 (18,4)	17,6 (17,5)	17,3 (17,5)	4,3 (17,4)	4,5 (17,6)
Тәуекел бойынша алынған активтерге 1-деңгейдегі капитал	-9,3 (14,1)	13,8 (13,2)	13,2 (13,0)	1,6 (13,4)	1,6 (13,2)
Жиынтық активтерге меншікті капитал	-8,5 (11,5)	10,9 (18,8)	10,2 (13,8)	3,1 (13,5)	3,5 (14,2)
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттердің олар бойынша арнайы құрылған провизияларды шегере отырып меншікті капиталға қатынасы	-52,2 (39,3)	60,2 (27,1)	78,2 (37,9)	159,0 (38,1)	142,9 (37,2)
Жиынтық міндеттемелерге меншікті капитал	-7,8 (13,0)	12,3 (16,4)	11,3 (16,0)	3,2 (15,6)	3,6 (16,6)
<i>Активтердің сапасы</i>					
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттердің несие портфеліне қатынасы	21,2 (14,4)	23,8 (16,4)	30,8 (20,7)	30,9 (20,8)	30,9 (21,5)
Несие портфеліне қалыптастырылған провизиялар	31,5 (20,7)	30,9 (21,8)	32,1 (24,6)	36,0 (24,4)	35,8 (24,3)
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттерге төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттер бойынша қалыптастырылған провизиялар	74,9 (55,9)	63,2 (56,3)	68,4 (66,2)	80,6 (66,5)	80,6 (67,5)
Валюталық кредиттердің несие портфеліне қатынасы	57,2 (54,2)	50,2 (46,8)	44,2 (38,5)	41,1 (35,1)	39,2 (32,9)
<i>Рентабельділік көрсеткіштері</i>					
Активтердің рентабельділігі (ROA) ⁴	-24,1 (0,2)	12,0 (5,9)	-0,1 (1,3)	-6,6 (0,9)	-6,3 (1,5)
Капиталдың рентабельділігі (ROE) ⁴	-1192,5 (1,9)	843,9 (51,2)	-1,0 (10,3)	-100,7 (6,7)	-92,8 (10,7)
Жалпы кіріске пайыздық маржа *	92,9 (10,0)	16,4 (72,8)	71,1 (69,7)	74,1 (63,5)	70,4 (64,3)
Жалпы кіріске пайыздық емес шығыстар*	145,4 (99,6)	21,1 (47,1)	67,6 (50,9)	325,5 (43,3)	218,5 (43,3)
Қызметкерлерге арналған шығыстардың пайыздық емес шығыстарға қатынасы*	1,0 (1,4)	26,3 (34,1)	31,3 (35,2)	6,9 (38,8)	9,4 (38,5)
Депозиттер және кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлемелер арасындағы спрэд* ⁵	509,2 (745,9)	393,6 (635,4)	453,8 (581,5)	461,9 (592,0)	453,0 (576,4)
<i>Өтімділік көрсеткіштері</i>					
Өтімділігі жоғары активтердің жиынтық активтерге қатынасы	19,2 (20,3)	21,2 (22,8)	21,0 (22,0)	20,9 (22,4)	18,0 (19,2)
Өтімділігі жоғары активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы ⁶	53,1 (64,9)	63,3 (64,8)	57,3 (59,4)	54,5 (59,0)	47,4 (52,6)
Клиенттердің депозиттерінің жиынтық кредиттерге қатынасы (банкаралықты қоспағанда)	67,2 (82,1)	76,7 (88,8)	76,0 (85,8)	79,0 (89,5)	75,6 (85,1)
<i>Нарық тәуекеліне сезімталдық</i>					
Таза ашық валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы	177,3 (1,3)	-3,2 (-3,7)	-1,3 (-0,1)	-289,7 (-1,4)	-273,8 (-4,7)
Басқа қаржы корпорациялары⁷					
Активтердің қаржы жүйесіндегі жиынтық активтерге қатынасы	19,9	23,4	25,5	26,3	27,1
Активтердің ЖІӨ-ге қатынасы	16,9	16,8	15,9	16,5	17,2

	2009	2010	2011	2012ж. 6 ай	2012ж. 9 ай
Корпоративтік сектор					
(ірі және орта кәсіпорындар)					
Активтердің рентабельділігі (ROA)	11,3	14,7	17,1	17,1	16,1
Капиталдың рентабельділігі (ROE)	29,8	39,6	44,7	42,7	39,8
Жиынтық міндеттемелердің меншікті капиталға қатынасы (левередж)	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4
Таза ашық валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы	-55,1	-61,1	-56,4	-52,1	-49,1
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4
Үй шаруашылықтары секторы					
Үй шаруашылықтары борышының ЖІӨ-ге қатынасы	15,2	11,2	9,6	9,4	10,0
Үй шаруашылықтары борышының қолдағы бар кіріске қатынасы	27,5	22,1	22,3	21,1	21,3

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

* - есептік көрсеткіштердің деректерді қалыптастыру әдіснамасының өзгерістеріне байланысты 2009 жылғы Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есептің деректерінен айырмашылығы бар.

¹ – қаржылық тұрақтылық индикаторлары ХВҚ-ның әдіснамасына («Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін жасау жөніндегі нұсқаулық», ХВҚ 2007) және түсіндірмелеріне сәйкес есептелген. Тиісінше көрсеткіштер мәндерінің қадағалау органы есептейтін көрсеткіштерден айырмашылығы болуы мүмкін.

² – жақшаның ішіндегі деректер БТА Банкін, Альянс Банкін, Темір Банкін қоспағанда Қазақстанның банк жүйесі бойынша ұсынылған.

³ – жақшаның ішіндегі деректер БТА Банкін қоспағанда Қазақстанның банк жүйесі бойынша ұсынылған.

⁴ – салықтарды шегергенге дейінгі таза кірістің активтің (капиталдың) орташа құнына қатынасы. Салықтар шегерілгенге дейін кіріс бойынша жыл ішіндегі мәндер көрсеткіштің ағымдағы мәнін жылдың тиісті кезеңіне кері пропорционал сандық мәнге көбейту арқылы жылдық мәнмен келтірілген. Активтердің орташа құны кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген. Капиталдың орташа құны кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген.

⁵ – кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме кредиттер бойынша пайыздық кірістер (клиенттерге берілген банк кредиттері бойынша сыйақы алуға байланысты кірістер)сомасының кредиттер бойынша орташа позицияға қатынасы ретінде есептелген. Депозиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме – депозиттер бойынша пайыздық шығыстардың (тартылған салымдар бойынша сыйақы төлеуге байланысты шығыстар) депозиттер бойынша орташа позицияға қатынасы ретінде есептелген. Кредиттер және депозиттер бойынша орташа позиция - тиісінше кредиттер және депозиттер бойынша, кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген. Деректер пайыздық тармақтармен берілді.

⁶ – қысқа мерзімді міндеттемелер туынды қаржы құралдарымен операциялар бойынша таза позиция ескеріле отырып есептелген.

⁷ - көрсеткіштерді есептеу кезінде тек банктік емес қаржы мекемелері секторы бойынша деректер ғана пайдаланылды.